

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE’DE PATRİARKANIN YENİ HALİ: SAĞ POPÜLİZM,
NEOLİBERALİZM, SİYASAL İSLAM ÜÇGENİNDE GENÇ KADIN
ÖZNELLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hilal GEDİK

Ankara-2023

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**TÜRKİYE’DE PATRİARKANIN YENİ HALİ: SAĞ POPÜLİZM,
NEOLİBERALİZM, SİYASAL İSLAM ÜÇGENİNDE GENÇ
KADIN ÖZNELLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hilal GEDİK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Funda GENÇOĞLU

Ankara-2023

KABUL VE ONAY

Hilal GEDİK tarafından hazırlanan “Türkiye’de Patriarkanın Yeni Hali: Sağ Popülizm, Neoliberalizm, Siyasal İslam Üçgeninde Genç Kadın Öznelliği” başlıklı bu çalışma, 21/06/20203 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI (Başkan)

Prof. Dr. Öğr. Üyesi Funda GENÇOĞLU (Danışman)

Doç. Dr. Asuman ÖZGÜR KEYSAN (Üye)

Doç. Dr. Şule TUZLUKAYA

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

21.05.2023

Hilal GEDİK

ÖZ

GEDİK, Hilal. Türkiye’de Patriarkanın Yeni Hali: Sağ Popülizm, Neoliberalizm, Siyasal İslam Üçgeninde Genç Kadın Öznelliği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Kadın özne, bir sorunsallaştırma alanı olarak sayısız kipleştirilme hallerine sahiptir. Etnik, coğrafi, siyasal, fiziksel veya çeşitli tercihlerine göre kadınlar belirli sıfatlarla ele alınarak salt kadın olma halinde bölünmektedirler. Bu bölünmeler ve sorunsallaştırmalar kadınların hayat tercihlerini etkiler ve sonucunda söz konusu sıfatlardan bir ya da birkaçını alımlayarak belirli davranış kalıplarına yönelmelerine sebep olur. Bu kalıplar eğitim, kariyer, evlilik, aile veya feminist olmak ya da olmamak gibi çeşitli şekillerde olabilmektedir. Sorunsallaştırma alanları özneler üzerinde kurucu etkilere sahip söylemsel ve söylemsel olmayan eksenlerden oluşmaktadır. Türkiye’de son 20 yıldaki haliyle gittikçe artan derecede aile politikalarıyla birlikte kurulan genç kadın özne, eğitim, istihdam ve sosyal politikalarda sağ-popülist, patriarkal ve neoliberal bir eğilimle öznel inşasına kavuşmaktadır. Bu dönemde üniversite mezunlarının işsizliği artarken, işsizlikten en çok etkilenen kesim genç kadınlar olmaktadır. Bunun beraberinde işgücünde bulunmayan genç kadınların evlenme oranları da artış göstermektedir. Bu çalışma, üniversite mezunu olduğu halde, evlenmeyi, ev hanımı olmayı tercih eden genç kadınların öznel deneyimlerini analiz etmekte, iktidar politikalarının bu tercihlerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Genç Kadın Öznelliği, Sağ-popülizm, Neoliberalizm, Patriarka, Siyasal İslam

ABSTRACT

GEDİK, Hilal. The New Version of Patriarchy in Turkey: Young Woman Subjectivity in the Triangle of right-wing populism, Neoliberalism and Political Islam Master's Thesis, Ankara, 2023.

The female subject, as a problematization field, has innumerable modulations. According to their ethnic, geographical, political, physical or various preferences, women are treated with certain titles and are divided into purely women. These divisions and problematizations affect women's life choices and as a result, they take one or more of the adjectives in question and cause them to tend towards certain behavioral patterns. These patterns can take various forms, such as education, career, marriage, family, or being or not a feminist. Problematization fields consist of discursive and non-discursive axes that have constitutive effects on subjects. The young female subject, which is increasingly established with family policies in the last 20 years in Turkey, attains a subjective construction with a right-populist, patriarchal and neoliberal tendency in education, employment and social policies. In this period, while the unemployment of university graduates increased, young women were the segment most affected by unemployment. Along with this, the marriage rate of young women who are not in the workforce is also increasing. This study analyzes the subjective experiences of young women who prefer to marry and become a housewife, even though they are university graduates, and reveals the effect of power policies on these preferences.

Keywords: Young Woman Subjectivity, Right-wing populism, Neoliberalism, Patriarchy, Political Islam

TEŞEKKÜR

Ufkumu ve yolumu aydınlatan, vizyonumu derinleştiren, tez çalışmasının her bir parçasında lisans ve yüksek lisans eğitimi boyunca yönlendirdiği çalışmaların izi bulunan değerli danışman hocam Prof. Dr. Funda Gençoğlu'na, tüm eğitim hayatımda ve tez yazım süresince ev içi sorumluluğumu görmezden gelebilen, yükümü hafifleten en büyük motivasyonum annem Nazlı'ya, süreç boyunca her türlü sorumu cevaplayan ve beni cesaretlendiren Ph.D.c. Halil Ecer'e minnet duyuyorum.

Mülakat görüşmeleri yapacağım genç kadınlara ulaşmam konusunda destek veren Ankara Kent Konseyi Başkent Gençlik Meclisi'ne ve bana ilham veren genç kadınlarına, mülakat görüşmelerine katılıp deneyimlerini aktarmak konusunda gönüllü olan genç kadınlara teşekkürü borç bilirim.

Hilal GEDİK

Mayıs-2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE	8
1.1 Özneye Yapısalcı-Marksist Yaklaşımlar	9
1.1.1 Sistem teorileri	10
1.1.2 Duruş noktası teorileri	11
1.2 Özneye Psiko-Felsefi Yaklaşımlar.....	15
1.1.3 Freud: öz ötesi bir kurama doğru	16
1.2.2 Lacan: fallus merkezli varoluş	18
1.2.3 Irigaray: merkezsiz-bütüncül olmayan öznellik görüşü	20
1.2.4 Kristeva: kendini doğuran özne	23
1.2.5 Chodorow: içeride ve dışarıda öznellik	24
1.2.6 Simon De Beauvoir: oyunun kurallarına uygun yetiştirilmiş özne	28
1.3 Özneye Sosyo-Politik Yaklaşımlar	34
1.3.1 Foucault: bir çıktı olarak özne	35
1.3.2 Butler: eylemde özne	39
1.3.3 Bourdieu: eril tahakkümün yapısı ve inşası arasında özne	42
1.4 Foucault ve Bourdieu Arasında Bir Özne Teorisi	47
BÖLÜM 2: TÜRKİYE’NİN POLİTİK HAYATINDA KADIN MESELESİ.....	56

2.1 Türkiye’de Kadın Meselesine Tarihsel Bir Bakış (1860-2002)	56
2.2.1 Türkiye’de kadın meselesine güncel bir bakış (2002-2023).....	59
2.2.2 Sağ-popülist siyaset tarzı	63
2.2.3 Neoliberal politikalar	76
2.2.4.Siyasal İslam ve patriarka iş birliği	85
BÖLÜM 3: SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULAR	95
3.1 Yöntem Üzerine Tartışmalar: Öznel İnşa Süreçlerinde Deneyim Veri Addedilir mi?	96
3.1.1 Günah çıkarma ve itiraf olarak mülakat yönteminin iyileştirici gücü.....	100
3.2 Saha Araştırması	100
3.3. Bulgular ve Değerlendirme	105
3.3.1 Eğitim, kariyer ve istihdam.....	107
3.3.2 Evlilik ve aile	113
3.3.3 Kadınlık ve eşitlik algısı	119
3.4 Tartışma ve Değerlendirme.....	124
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA.....	131
TURNİTİN RAPORU.....	145
ÖZGEÇMİŞ	154

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Özne meselesine farklı yaklaşım biçimleri	9
Tablo 2. Toplumsal praxis anlayışı	43
Tablo 3. Toplumsal praxis anlayışı	48
Tablo 4. Öznel deneyim eksenleri-	48
Tablo 5. Öznel deneyim şeması	49
Tablo 6. Üç parçalı yatay ve dikey kesenler yaklaşımı	62
Tablo 7. Öznel deneyim eksenleri, yatay ve dikey kesenler tablosu	63
Tablo 8. Yıllara göre kadınların işgücüne katılım oranı ve cinsiyetler arası fark	78
Tablo 9. Ülkelere göre kadınların işgücüne katılım oranları	79
Tablo 10. Demografik bulgular	107

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. İktidarın psişik uzamı	54
---------------------------------------	----

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AKP	: Ak Parti
ANAP	: Anavatan Partisi
CEDAW	: Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Beyannamesi
GO-NGO	: Hükümet GÜdümlü/Destekli Sivil Toplum Kuruluşu
KADEM	: Kadın ve Demokrasi Derneği
NEET	: Öğretimde, İstihdamda veya Eğitimde Değil
OECD	: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Toplumsal bir gereklilik, bir sorumluluk; bir kimlik ve temsil; özne olma ya da özneleştirilme hali; kimi zaman bir etiket veya bir ‘ağırlık’ olarak *kadın olmak* Türkiye’deki haliyle birden fazla kipe sahiptir. Bu kipler kadın cinsiyetini belirli tamlamalarla buluşturur; yapıp ettiklerine göre ev hanımı/kadını, iş kadını; coğrafi birer gereklilik ve kimliğine göre Kürt kadın, Anadolu kadını, Türk kadın; içinde bulunduğu duruma göre, göçmen kadın, dul kadın, evli kadın, bekar kadın; toplumsal kutuplarına göre feminist kadın, muhafazakâr kadın, başörtülü kadın, alevi kadın; davranışlarından çıkarımsanan sade sıfatlar, cadı, hafifmeşrep, dişli, sert, cilveli, şımarık, erkek gibi, güzel, taş gibi, çıtır. Söz konusu durumlar, sıfatlar, seçimler ya da dayatmalar, politik duruşlar ve içine doğulan kimlikleri içeren kipler kadın olma hali içerisinde her kadına birer kadın olma deneyimi yaşatmaktadır. Bazen bu kipler bir kadında aynı anda birden fazla şekilde bulunmasıyla, Kimberle Crenshaw tarafından “dışlayıcı konum ve kimliklerin etkileşimi” olarak tanımlan kesişimsellik durumunu yaratır. (Smith, 2022, s. 65)

“Farklılığın ve kesişimselliğin tanınması, kadınların aynı olduğu ve onları tanımlayan ortak bir öze sahip oldukları örüntüsünü yıkar.” (Smith, 2022, s. 75) Kesişimselliğin fark edilmesi kadınların ortak bir öze sahip olmadıkları konusunda en önemli kavrayış olmasa da ispatlanması konusunda ikna edici bir argüman sunabilmektedir. Kesişimsellik kendisini ekonomik, sosyal, kültürel, dini, etnik dahil kadının içinde bulunduğu tüm durum ve koşullardan etkilenebilme özelliğini içine almaktadır. Söz gelimi bir kadının kendini bir özne olarak inşa edebilmesi, ailede başlayan bir süreçten, toplumsal ilişkilerine, hâkim siyasi konjonktür ve bu konjonktüre bağlı olarak bireyin yaşamını doğrudan etkileme potansiyeline sahip olan yasalara, ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyine, kültürel etkilere ve zihniyete, psikolojik etkileşimlere, bağlı olmaktadır. Bu çalışmanın amacı kadınların öznel deneyimlerini yapı, inşa ve bilişsel süreçleri açısından analiz etmektir. Bu sebeple kadınların kadın olmak bakımından edindikleri öznel kipler, sıfatlar, kendilerini tanımlama biçimleri veya onları tanımlamak için kullanılan sıfatlar dolaylı yoldan edinilmiş özellikler halini almaktadır. Bu özellikler kadınların davranışlarını, tercihlerini, evlilik, kariyer ve eğitim gibi gelecek seçimlerini etkileyebilmektedir.

Aksu Bora'nın (2021) aktardığı üzere “adlandırma ve temsil cinsiyet ilişkileri sistematığı içindeki en etkili iktidar kipleri arasında görünmektedir.” Peki, Türkiye'nin son yirmi yılını ciğerlerine solumuş genç kadının adlandırması ve temsili nasıl kuruluyor? Genç kadınlar için eğitim, üniversite, iş hayatı, kariyer, aile ve evlilik nasıl bir anlama sahip? İçerisine doğduğu dünyada geçirdiği yirmi yılda aynı iktidarın farklı manevralarına maruz kalan ve bu güç ilişkilerini kapsayan ilişkiler ve kurumlar genç kadınların seçimlerinin ne kadarını etkilemekte? Çalışmanın meramını oluşturan bu sorular ve sorunsallar “yeni genç kadın kipliği” iddiasından yola çıkmaktadır. Çalışma, Türkiye'nin son yirmi yılında kurulan bu yeni kipin oluşumunun izlerini sağ-popülist siyaset tarzı, neoliberal politikalar, Siyasal İslam ve Patriarka iş birliği aracılığıyla sürececek; bulduğu izlerin kadınlardaki karşılığını, onların deneyimine başvurmak suretiyle ortaya koyacaktır. Bunu yapmanın önemi tüm analiz ve değerlendirmelerin kişilerin anlatılarında gerçeğe bürünmesinden kaynaklanmaktadır. 21.yy'da genç kadınların ev hanımı olma sebepleri bir tercihe mi tekabül ediyor? Genç işsizlik, genç ev hanımları mı yaratıyor? Genç işsizliği yaratan neoliberal eğitim, ekonomi ve sosyal politikalar olabilir mi? Genç kadınların işsizliğine muhafazakâr liberal politikalar ya da siyaset, İslami değerler ve patriarkanın bileşimi neden oluyor olabilir mi? Bu varsayımların birer iddiaya dönüştürüldüğü çalışmada işgücüne katıl(a)mayan genç kadınların geleneksel ev içi rolleri üstlenmede eşitsiz iş bölümünü alımladığı ortaya konacaktır. Çünkü uygulanan neoliberal muhafazakar patriarkal politikalar geleneksel aile yapısını desteklemekle, geleneksel ev içi iş bölümünü sürdürülebilir hale getirmektedir.

Bu bağlamda çalışma, üniversite mezunu olup aktif bir şekilde iş hayatında bulunmayan genç kadınların evlilik tercihlerini ve öznel inşa süreçlerinin, Türkiye'deki hakim aile yapısı, kültür, dine atfedilen değer, toplumsal iktidar ilişkileri, sembolik şiddet ve beraberinde getirdiği Türkiye'deki zihniyet şeması etrafında nasıl ve ne derece etkilendiklerini analiz etmektir. 2022 yılında genç kadınlar hakkında yapılan bir araştırmanın verilerine göre yüksek öğrenim görmüş, iş aramayan genç kadınların çoğunluğu evli kadınlardan oluşmaktadır. (Demet, Şimşek, Çakır, Günşen, & Şahin, 2022) “Türkiye’de Gençlerin İyi Olma Hali Raporu” ise genç erkeklerin %60’ı çalışma hayatında bulunurken bu oranın genç kadınlarda %37 olduğunu göstermektedir. (2023) Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) genç işsizlik verilerine göre 2014 yılında %20,4 olan genç kadınların işsizlik oranı 2022 yılında %25,2 olmuştur.

Bu oran genç erkeklerde 2014 yılında %16,6 iken 2022’de %16,4’tür. (TÜİK , 2023)

Kariyer süreçleri erkek bireyler için bir zorunlulukken kadın bireyler için ikincil bir alternatif halini almaktadır. Kadınlar açısından iş sahibi olmakla evlenmek iki farklı seçenekken bu seçeneklerden yalnızca birini seçiyor olmak öznel deneyim inşası sonucu gerçekleşen bir süreçtir. Uygulanan eğitim ve istihdam politikaları; kadınlık, annelik ve aileyle ilgili söylemler genç kadınların geleceğini şekillendirirken oluşturdukları vizyona belirli bir etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda annelik ve aile kavramlarının yüceltilmesi zaten istihdam olanaklarının kısıtlı, rekabetin yüksek olduğu bir ortamda genç kadınların geleceklerini inşa ederken kariyer basamaklarını zorlamak yerine aile yaşamında güvenli ve konforlu bir hayatı tercih etmelerine sebep olabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın iddiası Türkiye’de istihdam, aile, eğitim ve cinsiyet eşitliği politikalarının genç kadınların gelecek tahayyüllerini ve planlarını etkilemiş olduğudur. Çalışma, öznel süreçlerin siyasi rejim ile ilişkisini yekpare ele almak indirgemeciliğinde değildir; evlilik gibi kararların aile yapısı ve kültür ile ilişkisi olduğunu göz önünde bulundurmakta, bunların yanı sıra siyasi sistemin de genç kadınları, onların ailelerini, kültürü ve toplumsal ilişkileri etkilediğini öne sürmektedir. Bu sebeple özneleşme süreçlerini politik-sosyolojik bir bakış açısı ile çok bileşenli bir analize tabi tutmaktadır.

Bu çalışma özne meselesinde politik-sosyolojik bir perspektife sahipken, siyasal konjonktüre dair üç parçalı bir değerlendirme sunmakta ve bu değerlendirmeyi özneye sosyo-politik bir yaklaşımla sınamaktadır. Kadınların öznel-bilişsel deneyimlerini sosyolojik-politik bir değerlendirme ile Michel Foucault’nun öznel deneyim eksenleri aracılığıyla incelerken Foucault eleştirisinde bulduğu açıkları, Butler’ın psişik tabiyet kavramını bir köprü olarak kullanmak suretiyle Pierre Bourdieu’nun sembolik şiddet kavramı ile doldurulmuştur. Bourdieu’nun

Çalışmanın ikinci bölümü, Türkiye’de kadının özne olma halini Foucault ve onun sorunsallaştırma ve sınıflandırma kipleri ile özneyi üreten iktidar anlayışından hareketle analiz etmektedir. Bu açıdan çalışmanın ilk iddiası, sorunsallaştırma kipleri olan adlandırmaların, yani bir durumun sorun haline getirilip olumsuzlanması yoluyla kendi ideolojisine uygun öznenin üretilme kipinin AK Parti’nin antagonist sağ-popülist siyaset mantığında bulunabileceğidir. Bu bağlamda AK Parti’nin Türkiye’nin son 20 yılında kullandığı sağ-popülist antagonistik dilin genç kadınların deneyimlerindeki ve tercihlerindeki etkisini gözleyecektir. Simten Coşar ve Gamze

Yücesan Özdemir'in (2014) "sessiz şiddet" olarak adlandırdığı AK Partili yıllar feminizmi ve kadın bedenini ahlakileştirmektedir. Benzer bir biçimde sosyo-politik yaklaşımda önemli bir kavram olan sembolik şiddet iktidarın bir havuç-sopası halinde işlemektedir.

İkinci olarak, AK Parti iktidarının Siyasal İslam ideolojisinde patriarkanın izlerini, Yeşim Arat'ın (2010) İslam'ın ille de cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmek zorunda olmadığı; İslam'ın politik tezahürünün buna yol açtığı iddiası ile yasal değişiklikler üzerinden sürecektir. Üçüncü olarak, AK Parti iktidarı tarafından uygulanan neoliberal ekonomi politikalarının üniversite hayatında, kariyer süreçlerinde, işsizlik konusunda genç kadınların evlilik kurumunu kariyere bir alternatif olarak görmelerine sebep olurken ev içi emek pratiklerinde cinsiyet eşitsizliğini derinleştirici etkide bulunmakta olduğu gösterilmektedir. Patriarkanın bu üç eksenini aynı anda dikey keserken, Sağ-popülizm ve neoliberal politikaların birer çıktısı ve yardımcısı olan anti entelektüalizmin ise bu iki eksenini aynı anda dikey kestiği iddia edilmektedir. Tüm bu iddialar siyasi içerik, söylemler ve yasal değişiklikler ile kanıtlanacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde üniversiteden mezun olmuş, kariyer olanaklarına bakımsızın evlenmeyi tercih etmiş kadınlarla yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği ile görüşmeler yapılmıştır. Bu bölümde genç kadınların deneyimleri analiz edilmiştir. Görüşmelerin amacı genç kadınların yüksek öğrenim gördükleri halde neden evlendiklerini anlamlandırmaya çalışmak değildir. Bu nedenle mülakat yöntemi bu sorunsala bir argüman sunmamakla birlikte Türkiye'ye özgü eril tahakküm habitusunun genç kadınların söylemsel bir yol ile bilişsel süreçlerini ve dolayısıyla vizyonlarını etkilediğini öne sürmektedir. Bu bölümde araştırmanın saha bulguları Pierre Bourdeau'nun sembolik şiddet ve Cynthia Enloe'nin patriarkal değerler kavramları aracılığıyla analiz edilmiştir. Mülakat görüşmeleri kapsamında yaşları 23 ile 29 arasında Ankara Kent Konseyi Başkent Gençlik Meclisine üye 22 genç kadınla görüşmeler yapılmıştır. Mülakat görüşmeleri, yarı yapılandırılmış mülakat sorularıyla kent konseyi binasında gerçekleştirilmiştir. Genç kadınlara, kar topu örneklem yoluyla, Ankara Kent Konseyi Başkent Gençlik Meclisine üye ve üye olan kadınların yönlendirmesiyle ulaşılmıştır. Genç kadınlara toplumsal cinsiyet algısı, cinsiyet eşitliği, evlilik, aile, kadınlık, kariyer ve eğitim hakkında sorular yöneltilmiştir. Genç kadınlar aile içi ilişkilerinde, kök aileye yönelik referanslarında cinsiyet eşitliğine dair düşüncelerini şekillendirmiş, bu referanslardan hareketle evlilik içi ilişkilerini

yürütmüşlerdir. Genç kadınların yüksek öğrenime ilişkin algıları birincil olarak kendini geliştirmiş olma ve ikincil olarak iş sahibi olmak üzerinden şekillenmektedir. Genç kadınlar yüksek öğrenime yönelik iş bulamamış olmaktan kaynaklı “sitemkâr” ifadelerde bulunmaktadır. Başvurulan her iş kolunun deneyim aradığına ve yeni mezunlara fırsat tanınmadığına, KPSS ve devlet memurluğunda tavan puanlar istendiğine ve liyakatsizliğe değinmektedirler.

Literatür taraması

Kadın çalışmaları, genel olarak sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, ekonomi alanlarında kurumların, durumların, öznel deneyimlerin, politikaların, tarihsel olayların ve dönemlerin, ideolojilerin ele alınmasıyla yapılmıştır. Aktivizm, siyaset veya temsil boyutu ile bir kadın hareketinin, platformunun, dergisinin (Güngör, 2016), derneklerinin incelenmesi; siyasi partilerin kadın kollarında, sivil toplumda, yerel yönetimlerde, kent konseyleri ve kadın meclislerinde yer alan kadınların deneyimlerinin incelenmesi birçok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Kadınların siyasi partileri deneyimleme biçimleri üzerinde saha çalışmaları mevcuttur. (Özalp, 2018) Kadınların kamusal alan deneyimini siyasi partilere katılımları bağlamına incelenmiştir. (Göksel, 2015) Kadın hareketi dolayımında kadınların sosyal hayattaki rolü (Yiğit Çavuşoğlu, 2015), kadınların güçlendirilmesine katkısı (Baherirad, 2020) kadın hareketinin demokrasi sürecine etkisi (Açıkalın Erkorkmaz, 2020) Muhafazakar kadın hareketinin incelenmesi (Arberk Bozoğlu, 2020) muhafazakar kadın hareketi bağlamında başörtüsü meselesinin incelemesi (Koca, 2020) çeşitli yüksek lisans tezlerinde yapılmıştır. Başörtüsü meselesi sıklıkla yapılan çalışmalardan birisidir. Başörtüsü meselesi kadın örgütlerinin yanı sıra kamusal alan deneyimi bağlamında da ele alınmıştır. (Bolat, 2021)

Kadının içinde bulunduğu duruma yönelik temalarda etnik deneyimler (Kürt kadınlar, Roman kadınlar, Alevilik vb.), göçmenlik (Schroeter, 2019) (Suriyeli kadın, Afgan kadın...), yoksulluk, başörtüsü ve tesettür meselesi, İslam, politik tercihler veya politikadan etkilenme başlığı altında (muhafazakârlık, yeni-muhafazakarlık, milliyetçilik ve Kemalizm) yapılmıştır. Örneğin, milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet ilişkisi medya, edebiyat ve siyaset açısından ele alınmıştır. (Coşar & Özman, 2015) Kadın kimliği üzerine yapılan bir çalışma Kadın Kimliği Dergisi aracılığıyla Siyasal İslam ve feminist kadın kimliğini incelemektedir. (Çekin Namlı, 2019) Kemalizm ve

İslamcılığın kadın meselesini araçsallaştırması üzerine (Aydın, 2019) ve cinsiyet ve ulus devlet oluşumunda etnik aidiyetlerin incelenmesi alanında (Yaraş, 2016) çalışmalar yapılmıştır. Ekonomi alanında yoğunlukla ev içi emek ve ev kadınları (Geçer, 2019) ve çalışma hayatındaki kadın imgesi bağlamında çalışmalar yapılmıştır. (Müldür, 2020) Örneğin İzmir kentinde yapılan nitel bir çalışma ekonomik gelir seviyesi düşük kadınların gündelik hayat deneyimlerini incelemektedir. (Varol, 2022) Leonore Davidoff (2021) ev ve aile içerisindeki kadınların durumlarına odaklanmakta, patriarkanın aile içerisinde nasıl işlediğini göstermektedir. 1990’larda yapılan çalışmalar iktisat, cinsellik, kadın hareketi, feminizm ve feminist metodolojiyi incelemektedir. (Arat N. , 1992) Kandiyoti (1996-2022) ise İslami değerler ve yeni kentlilik dolayımında kadının durumunu analiz etmektedir. Fatmagül Berktaş (2018) kadının durumunu ve öznel inşasını tarihsel bir süreç içerisinde değerlendirmektedir. Şirin Tekeli (1982) Marksist bakış açısından Türkiye’de kadınların toplumsal ve siyasal hayata katılımını incelemektedir. Neoliberal politikaların kadınların kariyer ve ev içi emek durumunu nasıl etkilediği konusu en kapsamlı *haliyle Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* isimli derlemede ele alınmıştır. (Dedeoğlu & Elveren, 2017) Kadın öznelliğinin inşası sınıfsal bir bakış açısı ile kadın deneyimine başvurarak sosyolojik ve politik bir analiz Aksu Bora (2021) tarafından yapılmış bir çalışma ile yenilikçi bir hal almıştır. Şirin Tekeli’nin editörlüğünde yayına hazırlanan *1980’lerde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* siyasette, medyada, ev içinde, kamusal alanda kadınların durumunu analiz eden çalışmalar ardılı olan birçok yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarına ilham olmuştur. (Tekeli, 2020) Kadınların failliği altında, başarılarına odaklanan *İradenin İyimserliği* alınyazına yenilikçi bir bakış açısı sunmak gayesinde yine dergi, platform, siyasi yapılanmalar içerisinde kadınlara odaklanmaktadır (Bora A. , 2021). Feminist teoride özne üzerine literatür derlemeleri mevcuttur. (Tayat Orman, 2018) Kadın öznelliğinin inşası daha önce neomuhafazakarlık ve imam hatip okulları bağlamında ele alınmıştır (Ataç, 2019). AK Parti iktidarı dönemi kadın öznelliği başka bir çalışmada, söylem analizi yöntemiyle, Foucaultcu bakış açısıyla incelenmiştir (Kaynak, 2016).

Bu tezin yukarıda bahsedilen diğer çalışmalardan farkı kadın öznelliğini muhafazakâr, neoliberal ve sağ-popülist politikalar bağlamında bir analizle hem siyaset felsefesini içeren hem de sosyolojik bir bakış açısına sahip özne teorisiyle saha çalışmasıyla buluşturuyor olmasıdır. Kadın öznelliği sıklıkla işlenen bir konu olmakla

birlikte, son dönemde gittikçe popüler bir hal alan genç evlilikler Türkiye'nin sosyo-politik durumuyla ilişkilendirilmiş bir konu değildir. Bu çalışma Türkiye'ye dair mevcut ideolojik analizlere üçüncü bir eksen olarak sağ-popülizmin öznellik inşası konusunda oynadığı rolü eklemekte, bu rolü kadın deneyimleri üzerinden analiz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın yukarıda bahsi geçen çalışmalara ek olarak literatüre yapacağı katkı Türkiye'ye dair geliştirilmiş bir analiz ile saha çalışmasını buluşturuyor olmasıdır. Bundan sonra Türkiye'de kadın öznelliği üzerine yapılacak araştırmalara sosyoloji ve siyaset felsefesini içeren disiplinler arası ve içerisine ekonomik durum, aile, politika gibi gerçekleri alan bir analize tabii tutması bakımından ilham vermeyi amaçlamaktadır.

BÖLÜM 1: TEORİK ÇERÇEVE

Bu çalışma kadınlık deneyimini ve kadınların ezilmesi ve ikincilleştirilmesi sorunsalını açıklamanın bir yolu olan kadınların öznel inşa süreçlerini analiz etmek için hâkim kuramların bir haritalandırmasını yapmaktadır. Buna göre özellikle yapısalcı bir perspektiften Karl Marx'ın sosyolojisini temel alarak; kadın sorunsalını sistem teorileri sınıflandırması adı altında, kapitalizm, kapitalizm ve ataerki bileşkesi ve toplumsal formasyonlar bağlamında örneğin Dalla Costa (2014/2015) Heidi Hartman (1999/2021) ve Iris Marion Young (2009) tarafından ele alınmaktadır. Yine Karl Marx'ın izlekleri olan duruş noktası teorisyenleri ise kadınların toplumsal durum içerisinde bulundukları durumlara; emek pratikleri bağlamında odaklanmaktadır. Nancy Hartsock, Hilary Rose ve Dorothy Smith tarafından ele alınan duruş noktası teorileri Marx'ın emek ve üretme pratiği dolayısıyla işçi sınıfının dünyayı algılama konusunda özel bir perspektife sahip olduğu iddiasını kadınların ev içi emek pratiklerine uyarlamışlardır. Ne var ki hem sistem teorileri hem de duruş noktası teorileri kadınların aynı pratikler altında ezilmek veya aynı emek pratiğine sahip oldukları dolayımına sahiptir. Bunun yanı sıra kadınların sadece emek bakımından ya da erkek egemenliği dolayısıyla ezilmiş olarak ele almakla; etnik, ırksal, dinsel dezavantajları göz ardı etmektedir. Dolayısıyla kadınların gündelik hayat pratikleri içerisinde ikincilleştirilme ve öznel deneyimlerini açıklamak için yeterli argümana sahip değildirler.

Kadınların öznel deneyimlerini açıklamak üzere geliştirilen ikinci yaklaşım biçimi psiko-felsefi yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar kadınların erken çocukluk veya genç kızlık çağlarında edindikleri deneyimleri başlangıç noktası kabul ederler. Freud'un "biyoloji kaderdir" mantığı ile, Oidipus kompleksi ile erken çocukluk dönemi cinsel organlarla karşılaşımı psikolojik bir etkilenim için başlangıç noktası kabul ettiği yaklaşımı ardıl teorisyenleri felsefi, metafor ve çağrışımlarla dolu bir dizi kavram ile geliştirirler. Freud ve Lacan tarafından ortaya atılan, penis ve fallus dolayımı; Irigaray, Kristeva ve Chodorow tarafından geliştirilmektedir. Bu bölümün son temsilcisi Freud'a getirdiği eleştirileriyle büyük yankı uyandıran Simon de Beauvoir varoluşçuluk dolayımı ile kadın öznelliğini felsefi bir bakış açısından tartışmaktadır. Bu bölümdeki yaklaşımlar, ne var ki öznel deneyimi yapıdan; biyolojiye, salt psikoloji veya duygulanıma atfetmektedir. Beauvoir'ın varoluşçuluk aracılığıyla Freud eleştirisi toplumsal süreçler içerisinde öznenin inşa edildiğine dair

elverişli bir zemin sunuyor olsa da Beauvoir'ın metninin genel çerçevesi kadının içerisinde bulunduğu koşullar itibariyle olumsuzlanmasına dayanmaktadır. Günümüz teorilerin olumsuzlanmasının yanı sıra öznel inşanın Foucault'nun deyiimiyle arkeolojik kazısını yapmak suretiyle aksinin mümkünatını konuşmaktır.

Kadınların öznel deneyimlerini açıklamak üzere geliştirilen üçüncü yaklaşım sosyo-politik yaklaşımdır. İçerisine siyaset felsefesi dolayısıyla politik bakış açısını alırken toplumsal yapılar, söylemler ve zihinsel süreçleri bir arada değerlendirmesiyle çok yönlü ve çok değişkenli bir analiz sunabilmektedir. Bu bölümde Foucault'nun anti-özcü bir özne kavramsallaştırmasına giden yol tartışılmakta; ardından özne ile iktidar arasındaki ilişkinin tabiatını ortaya koyan Butler ile Foucault'nun özne teorisi desteklenmektedir. Ne var ki Foucault nasıl, hangi aşamalar ile öznenin inşasını yeterince detaylandırmamakta, böyle bir sistemi Bourdieu'nun habitus kavramında bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda psikoloji, felsefe, sosyoloji ve politik bir yaklaşımı içeren özne meselesinin bir haritalandırması yapılmaktadır. Bu sayede özne meselesi farklı disiplinlerdeki halleriyle ele alınarak bireylerin deneyimlerini her koşulu işe koşarak analiz edebilecek, bütüncül bir özne anlayışı geliştirilmektedir.

Tablo 1: Özne meselesine farklı yaklaşım biçimleri

Özne Meselesine Farklı Yaklaşım Biçimleri	
Özneye Yapı-Marksist Yaklaşımlar	Sistem Teorileri Duruş Noktası Teorileri
Özneye Psiko-Felsefi Yaklaşımlar	Freud: Öz Ötesi Bir Kurama Doğru Lacan: Fallus Merkezli Varoluş Irigaray: Merkezsiz-Bütüncül Olmayan Öznellik görüşü Kristeva: Bedende Kendini Doğuran Özne Chodorow: İçeride ve Dışarıda Öznellik Beauvoir: Oyunun Kurallarına Uygun Yetiştirilmiş Özne
Özneye Sosyo-Politik Yaklaşımlar	Foucault: Bir Çıktı Olarak Özne Butler: Eylemde Özne Bourdieu: Yapı ve İnşa Arasında Öznellik

1.1 Özneye Yapısalcı-Marksist Yaklaşımlar

Bu bölümde sistem teorileri, duruş noktası teorileri ve bu teorilere getirilen eleştiriler bağlamında kadın olma deneyiminin tüm açılardan ele alınabileceği bir düzleme getirilerek tartışılacaktır. İlk sınıflandırma olan sistem teorileri kadın olma deneyimine doğrudan ve başlı başına etki ettiği iddiasıyla kapitalizmi, ataerkiyi ve

toplumsal formasyonları ele almaktadır. İkinci sınıflandırma ise Nancy Hartsock ve Dorothy Smith'in duruş noktası teorileri aracılığıyla kadınların gündelik emek pratiklerine eğilerek kadın öznelliğini açıklar.

1.1.1 Sistem teorileri

“Sistem teorilerinin amacı belirli bir zaman ve mekan içindeki kadınların yaşamları ile bu yaşamları düzenleyen daha geniş toplumsal güçler sistemi arasındaki karmaşık bağlantıları tespit etmektir.” (Weeks, 1998/2012, s. 113) Sistem teorisyenleri içerisinde kapitalizm eleştirisi ve onun kurucu etkisi bağlamında tartışan Dalla Costa ön plana çıkmaktadır. Dalla Costa işçi sınıfı ev kadınının konumuna odaklanmaktadır. Belirli bir ücret karşılığı olmayan ev içi işleri emek sömürüsü bağlamında ele alır. Kapitalizmin kadının baskılanmasında ve sömürülmesinde başat rol oynadığını ortaya serer. (Dalla Costa, 2014/2015)

Analizin temel kategorisi toplumsal cinsiyet değil sınıftır; eleştirinin asıl konusu ise patriarka değil, kapitalizmdir. Kapitalizm monolitik bir sistem ve belirlenimin yegâne gücü olarak sunulur. Toplumsal ilişkileri düzenleyen tek sistem olarak kapitalizm, kadınların ücretsiz köleler olarak sömürüsünden, kadın pasifliğinin dayatılmasından sorumludur. (Weeks, 1998/2012, s. 114)

Kapitalizm öncesi toplumda gerçekleşen sömürünün çok daha yoğun bir hali olan bu sistemde kadınlar yalnızca fabrika işçileri değil aynı zamanda işçilerin üretilmesinde ve yetiştirilmesinde doğrudan emeği olan bir sınıftır. İşçi, kadın emeğinin bir ürünüdür. “Kadın kapitalizm öncesi kişisel bağımlılık aşamasında kaldı ancak bu kez geniş ölçekte daha toplumsallaşmış üretim baskın olduğu için kadının içinde bulunduğu koşullar daha da vahşi hale geldi.” (Dalla Costa, 2014/2015, s. 27) Bu bakış açısı ev kadınlarını da dahil etmesiyle kadınları sadece işçi sınıfına mensup bir şekilde ele almaktadır. Oysa belirli bir toplumda kadın olma deneyimi çok daha karmaşık bir süreçtir. Sadece erkek egemenliğini ya da sınıfsal dezavantajı içine almamaktadır. Bu dezavantajlarla birlikte aile ve toplum baskısı, kişiler arası ilişkiler olarak Foucaultcu anlamıyla iktidar ilişkileri içerisinde şekillenmekte ve her bir etkenin analize dahil edilmesini gerektirmektedir.

Heidi Hartman tarafından geliştirilen ikili sistem teorisi ise Marksizmin ve patriarkanın teorisyenleri olan radikal feminizmin bir karışımını sunarak kadınların ezilmişliğinin temellerinin kamusal alanda kapitalizm tarafından gerçekleştirildiğini ve ev içerisi olarak tanımlanan özel alanda da erkek egemenliğinde arar. (Weeks, 1998/2012) “Tek bir sistem yerine, kadınlar üzerindeki tahakkümün sınıf

tahakkümünün bir yönü olarak algılandığı kapitalizm yerine ikili bir sisteme sahibiz: kapitalizm ve patriarka.” (Weeks, 1998/2012, s. 117) Kapitalizm kadınların ekonomik imkanlarını ev içi koşulları kadınların kapitalizm altında sömürülmesi için elverişli hale getiren patriarka iş birliğinde kısıtlar. Bu anlamda bu sistemin öznesi kadınlarla birlikte işçi sınıfıdır. Hatrman’ın teorisi kapitalizm ve patriarka arasındaki ilişkiye dair uygun bir açıklama içermemesi, ücretli çalışan kadın deneyimini, toplumsal cinsiyet ve ırk hiyerarşilerini açıklayamaması ve kadın ve erkekler arasındaki farklılıkları açıklasa da kadınlar arasındaki farklılıklara odaklanmaması açısından eleştirilir. Sistem teorilerinin bir üçüncüsü ise Young tarafından geliştirilen birleşik sistem teorisidir.

Young’ın birleşik sistem teorisi söz konusu yapılara yeni bir sistem eklemek yerine bu sistemler arası karşılıklı ilişkilerin yeniden kavramsallaştırılmalarını önerir. Young’ın birleşik sistem teorisinde, kapitalizm ve patriarka ayrı sistemler olarak değil, tek sistem içerisinde birbirini karşılıklı olarak belirleyen ayrımlar olarak düşünülür.” (Weeks, 1998/2012, s. 121-130)

Young bir sistem olarak kapitalizm ve patriarkanın kurumların içerisinde incelenmesini önerir. Toplumsal eşitsizliğin kuruluşunu ve sebeplerini anlamak için yapıların önemsenmesi gerektiğini dile getirir. Toplumsal cinsiyeti kişilerden çok toplumsal yapıların özelliği olarak görür. Söz konusu kurumların ve süreçlerin insanların eylediği çevre üzerinde maddi etkileri vardır. Bunlar insanlar arasındaki iktidar ilişkilerini ve ayrımcılığı yeniden üretir. Bu kurumlar ve yapılar içerisinde eyleyen bireylerin kısıtlanma, dışlanma ve kayırılma pratikleri ile iktidar ilişkileri içerisine girdiklerini vurgular.

Feminist toplum kuramının özneliğe ve kimliğe gösterdiği dikkati toplumsal yapılara yüklenen bir dikkat ile bakmasını öneriyorum. Toplumsal yapılar bireyleri emek ve üretim, iktidar ve tabi oluş arzu ve cinsellik, prestij ve statüyle bağlantılı olarak konumlandırır. Bazı erkeklik ve erillik çağrışımlarına değer atfedilmesinin kurumsallaşmış olması iktidar hiyerarşilerini çoğu insanın mümkün eylemlerini kısıtlayacak şekilde koşullar ve bu kurumsal değerler değişime oldukça dirençlidir (Young, 2009)

1.1.2 Duruş noktası teorileri

Duruş noktası teorileri ise sistem teorilerinin bir bütün olarak sisteme odaklandıkları yerde sistemik ilişkiler tarafından kurulan ve onları kuran öznelerin konumlarına odaklanır. Önemli olan öznelerin deneyimleri, ilişkileri ve yorumlarıdır. Duruş teorileri kadınların deneyimleri olarak ifade ettikleri emek pratiklerinde

değişimin imkanını bulur. Dolayısıyla temel kaygısı söz konusu öznelerin potansiyel güçleridir.

Sistem teorilerinin toplumsal cinsiyet kimliklerini ele aldıkları yerde duruş teorileri bu kimliklerin aynı zamanda yapılandırılmış mekanlar içinde yerleştirilen öznelerin pratik başarıları oldukları konusunda ısrarcıdır. Sistem teorileri bir bütün olarak sisteme odaklanmalarına rağmen, duruş teorileri bu sistemik ilişkiler tarafından kurulan ve onları kuran öznelerin konumlarına odaklanır. (Weeks, 1998/2012, s. 132)

Sistem teorileri gibi duruş noktası teorileri de Marx'ın teorilerini feminist bir yaklaşımla geliştirmişlerdir. Fakat kadınların ezilmişliğini kapitalist sistemin bir sonucu olarak gören sistem teorileri öznelerin konumlarına değer atfetmemekle beraber, toplumsallık ve ilişkiler içerisindeki öznelerin pratiklerinin kendini gerçekleştirme olasılığını imkansızlaştırır. Bunun anlamı var olan sistemin bireyler üzerinde kurucu bir etkiye sahip olmakla beraber öznenin hiçbir suretle kaçış, dönüştürme, söz söyleme, direnme, kaçınma imkanının bulunmadığını söylemektir. Duruş noktası teorisyenleri sistem teorilerinin alternatifsizliğini eleştirmekte ve böylelikle özneye imkân tanımaktadır. “Örneğin bir duruş teorisyeni Smith, öznelerin kendi toplumsal ilişkilerinin yeniden üretimine etkin katılımları üzerine yoğunlaşır. Toplumsal cinsiyet ya da toplumsal cinsiyet ilişkileri gibi toplumsal ilişkilerimizin de dış güçler tarafından değil, gündelik pratiklerimiz içinde ve onlar aracılığıyla kurulduğunu aktarır.” (Weeks, 1998/2012, s. 133)

Duruş noktası teorisyenleri işçi sınıfı perspektifini kadın perspektifine uyarlamak için iş bölümü, yeniden üretici emek ve ataerkinin rolünü kullanır. Duruş noktası teorisi kadınların emek pratiğinden yola çıkarak yaşadıkları deneyimi temel alır. Sandra Harding duruş noktası teorisinin fenomenoloji ve Marksizm birlikteliğinin kadınların sömürsünü açıklamadaki katkısına değinir. “Dorothy Smith ve Nancy Hartsock geleneksel kuramların feminist versiyonlarını üreterek bizlere fenomenolojik yaklaşımları kadınların dünyasını kavramakta nasıl kullanacağımızı veya Marksist ekonomi politiğin kadınların ev içinde veya ücret karşılığı sömürülmelerinin sürekliliğini açıklamada yardımcı olurlar.” (Harding, 1996, s. 36) Feminist duruş noktası teorisinin kaynağı Marksizm'in işçi sınıfının emeği ile doğrudan ilişki içerisinde olması hasebiyle konumsal ve özgül bir bakış açısına sahip olacağı iddiasından gelmektedir. Feministler tıpkı proletaryanın özgül konumundan kaynaklı özel bir bakış açısı olacağından iddiasıyla kadınların da içerisinde bulundukları

durumdan kaynaklı olarak özel bir bakış açısına sahip olacaklarını ortaya koyarlar. Bu anlayıştan yola çıkarak Nancy Hartsock, Hilary Rose ve Dorothy Smith gibi feminist duruş noktası teorisyenleri kadınlara has özel bir perspektif sunulabileceği anlayışını geliştirmişlerdir. Bu teorinin analiz noktası kadınların yeniden üretici emeğidir. Çünkü, tıpkı Marx'ın proleteryanın emek sürecine bir özgüllük katıyor olması gibi, bu teorisyenler de kadınların yeniden üretici emeğinde özgül bir perspektif olduğu iddiasını ortaya koyar.

Duruş noktası teorisinin en temel metni Nancy Hartsock (2004) tarafından yazılan “Feminist Duruş Noktası: Özellikle Feminist Tarihsel Materyalist Bir Temel Oluşturmak” adlı makalesidir. Hartsock geliştirdiği feminist duruş noktası teorisinde Marksist açıklamada bulduğu erkeğe özgü çözümlemeleri tüm insan faaliyetlerine odaklayarak kadının yaşam faaliyetlerine, pratiğine; kapitalizm içindeki rolünü işçi olmak, anne olmak ve ev içi emek bağlamına uyarlar. Marks'ın doğru bir sınıflı toplum vizyonunun kapitalist toplumdaki iki ana sınıf konumundan yalnızca birinden elde edebileceği önerisinden yola çıkar. (Hartsock, 2004) Marksist teoriye göre proleterlerin yaşamları gibi cinsiyete dayalı iş bölümünün ve geçime katkıda bulunan anneler olarak kadınların yaşamlarının da erkek egemenliğine dair özel ve ayrıcalıklı bir bakış açısı sağladığını öne sürer. Bunun sebebi “kurumsallaşmış cinsiyete dayalı iş bölümü” sebebiyle kadınların hayatlarının yapısal olarak erkeklerinkinden farklı olmasıdır.

Her toplumda kadının işi sistematik olarak erkeklerinkinden farklıdır. Bu iş bölümünün ilk ve bazı toplumlarda tek iş bölümü olduğu ve dahası, daha genel olarak toplumsal emeğin örgütlenmesinde merkezi olduğu önerisini sürdürmek niyetindeyim. Cinsiyete dayalı iş bölümüne ilişkin bir açıklama temelinde, kadın ve erkek faaliyetleri arasındaki karşıtlıklar ve farklılıklar ve bunların epistemoloji açısından sonuçları keşfedilmeye başlanmalıdır. (Hartsock, 2004, s. 289)

Bu farklılıkları Hartsock kadın faaliyetinin geçime katkısı ve çocuk bakımı dolayısıyla erkeklerden daha fazla çalıştıkları, kadınların üretim faaliyetlerinin -temizlik gibi- sürekli kendisini tekrarlıyor olması, bir cinsiyet olarak kadınların kurumsal olarak hem mal hem de insan üretmekten sorumlu olması ve her ikisini de yapabilen türden insanlar olmaya zorlanmaları olarak açıklar. Marx'a dikkat çekmesinin tek nedeni onun işçilerin emek pratiğine özgü bir perspektife sahip olduğu iddiası değildir yalnızca. Hartsock, Marx'ın sekizinci tezine atıfta bulunur. Buna göre teoriyi mistisizme götüren tüm gizemlerin çözümleri insan pratiğinde bulunur ve

gerçekliğin ta kendisi de duyusal insan faaliyetleri pratiğinin içinde bulunur. Hartsock bu metinde açıkça pratiğin epistemolojinin ta kendisi olabileceğini iddia eder. (Hartsock, 2004) (284-287) Buradaki önemli bir tartışma konusu pratiğin, bilgi olarak kabul edilip edilmeyeceğidir. Bu deneyimin bilgisiyle ilgilidir. Bir diğer husus ise Hartsock 'un söz konusu kadın perspektifinin Batılı sınıflı toplumdaki kadınları inceleyeceğini açıkça ortaya koymasıdır. “Kadınların geçime katkısının doğası zaman ve mekana göre büyük farklılıklar gösterse de, benim buradaki birincil odak noktam kapitalizm, ikincil olarak ondan önce gelen Batılı sınıflı toplumlar. (Hartsock, 2004, s. 291)” Söz konusu tutum duruş noktası teorisinin kadınları homojen bir grup olarak ele almak ve özcülüğe kaçmakla eleştirilmesine neden olacaktır.

Duruş noktası teorisyenlerine göre, kadınların deneyimlerinin temelinde cinsiyete dayalı iş bölümü yatar, bu deneyimler kadınların diğer grup üyelerinin mahrum olduğu bilgiye ulaşmalarını sağlar. Ataerkillikte kadınlar toplumsal ilişkiler konusunda içeriği erkeklerinkinden farklı deneyimlere sahiptirler. Örneğin erkekler kadınların çocuk yetiştirmesini sadece içgüdüsel tutumların sergilenmesini gerektiren bir şey olarak algılayabilirler, ancak kadınların çocuk yetiştirme deneyimleri toplumsal olarak kazanılan becerilerin bu etkinlikle ilişkili olduğunu gösterir. (Tanesini, 1999/2021) Örneğin Hartsock’a göre cinsiyete dayalı iş bölümü kadınların işlerini erkeklerinkinden ayırmakla birlikte çocuk doğurma ve çocuk bakımı gibi zihin ve beden birliği gereken işlerde bulunurlar. Bu nedenle kadın emeği yapısal olarak erkekinkinden farklıdır. Hartsock gibi Rose de kadınların deneyimlerinin karakterinin köklerinde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü bulunmaktadır. Rose bunu öznel paylaşılan baskı deneyimi olarak ifade eder. Söz gelimi sistem içerisindeki kadınlara ve erkeklere özgü ve ayrı olan iş bölümü neticesinde kadınlar ezilen ve yeniden üreten konumdadır. Smith de aynı şekilde kadınlar ve erkekler arasındaki farka iş bölümü vasıtasıyla odaklanmaktadır.

Smith’e göre kadınların deneyimini epistemik bir bakış açısından değerli kılan şey, onların mevcut toplumsal ilişkiler sistemindeki hem marjinal hem merkezi konumlarıdır. Kadınların konumu merkezidir zira onlar mevcut ataerkill sistemin devamlılığını sağlayan işler yapar ve ayrıca bu tür işlerin iş olarak görünmezliğini sağlarlar. (Tanesini, 1999/2021, s. 174 aktaran)

Sistem teorileri Marksizm’i temel alan yapısalcı bir bakış açısıyla öznellik sürecinin kurulduğunu öne sürmektedir. Kapitalizm nedeniyle işçi sınıfına mensup kadınların durumunu analiz eden Dalla Costa ve erkek egemenliği ve kapitalizm iş

birliği nedeniyle bu iki sistemin etkilenimi altında bulunan kadınların durumlarını analiz eden Hartman sadece yapıya odaklanmak bakımından kadınları homojen bir grup şeklinde resmetmektedir. Duruş noktası teorisyenleri ise yine Marksizmin fikirlerini geliştirerek kadınlara özel bir bakış açısı olduğunu iddia ederek tüm kadınları aynı kefedede tutmaktadır. Bu çalışma, kadınların aile, toplum, ekonomik durum, patriarka ve kişiler arası ilişkilerden etkilenmek bakımından özcülük karşıtı ve kesişimsel bir bağlamda ele alacağından kapitalizm ve patriarka analiz için her ne kadar önemli birer analiz bileşeniye de tek analiz kaynağı olarak ele alınmamalıdır. Kadın olmak deneyiminin toplumsal ilişkiler ile olan önemini de ortaya koymak için bu çalışmada bu kapıyı aralayan Freud ve onun başat eleştirmeni olarak görülen Simon de Beauvoir arasında bir analiz yapılacaktır.

1.2 Özneye Psiko-Felsefi Yaklaşımlar

Bu bölüme, kadınların öznel gelişim süreçlerini izleyen çalışmaların yanına veya karşısına almış olduğu, feminizm ve kadın açısından hayli tartışmalı bir isim olan Sigmund Freud ile başlanacaktır. Donovan ikinci dalga feminizmin merkezi ögesi olarak gördüğü Freud'un kuramının önemli yanının onun reddi üzerine kurulu bir alan olmasından söz eder. "Feministlerin Freud'a ve izleyicilerine yönelttikleri temel eleştirilerden birisi psiko-seksüel gelişimin hangi oranda biyolojik olarak belirlendiğine ilişkindir." (Donovan, 1985/2021, s. 193) Foucault ise Freud'un yepyeni bir söylemsel alan açtığını, bilhassa onun psikanalizin söylemsel pratiklerin başlatıcı olduğunu ve kendinden sonra üretilen bilimsel gelişmelere kapı araladığını söyler. (Grosz, 2021, s. 18) Bu bölümde Freud üzerine temellenen teorilerle birlikte eleştirilere de odaklanılacaktır. Öncesinde değinmek gerekirse, bu konuda Freud'un en çok eleştirilen tarafı "biyoloji kaderdir" ifadesidir. Gayle Rublin Freud'un biyolojik temelciliğinin tümüyle ayıklanabilmesi için hayli cambazlığa ihtiyaç olduğunu dile getirir. (Donovan, 1985/2021, s. 197)

Ne var ki yine de, yapı ötesi bir kurama geçişte Freud tek başına bir adım atmamış; onun kuramı psikoloji, felsefe ve hatta edebiyat aracılığıyla geliştirilmesi ile yapı ötesi bir kurama geçiş sağlanmıştır. Öncelikle Lacan onun penis açılımını simgesel bir düzeyde fallus adı ile ileri bir düzeye taşımış; ardından fallusun merkeze alınmış olması eleştirisi ile Irigaray bütüncül bir özneye imkan tanımıştır. Bütüncül, tüm bedene yayılan bir öznel deneyim anlayışı Kristeva aracılığıyla süreç içerisine

yayılan bir öznel inşayı açıklamıştır. Kristeva iğrenme pratikleri ile öznenin kendisini doğurduğunu iddia etmiştir. Ardından Chodorow öznenin hem içsel duygu dünyası hem de toplumsal etkilenim süreçlerini birlikte ele alarak bir öznel inşa açıklaması yapmıştır. Son olarak Beauvoir ise Freud ve onun psikanalizinin yeterince toplumsal bir değerlendirme olmadığını ifade ederek öznel gelişim süreçlerini kadının içerisinde bulunup bulunabileceği tüm süreçlerde (çocukluk, genç kızlık, evlilik) incelemektedir.

Psikanalistin dili bilinçdışını ve tüm ruhsal yaşamı içselleştirerek bireyin dramını kendi içinde cereyan ettiğini ima eder. Ama bir yaşam, dünyayla kurulan bir ilişkidir; birey dünya aracılığıyla kendini seçerek kendini tanımlar; bizi meşgul eden soruları yanıtlayabilmemiz için yüzümüzü dünyaya çevirmemiz gerekir. (Beauvoir, 1949/2021, s. 78)

1.1.3 Freud: öz ötesi bir kurama doğru

Freud'un kadın öznelliğinin inşası açısından önemi onun teorisiyle adeta hümanizme ve verili bir öz fikrine meydan okuyor oluşu hem de bu çıkış ile özne konusunda yeni bir dönem başlatıyor oluşudur. Hümanizme ve insan özüne meydan okuyuşu, 3-5 yaş arasında gerçekleştiğini tespit ettiği Oidipus Kompleksinin, çocuğun bu çağlarda yaşadığı bir “deneyim” olmasından kaynaklanır. Tıpkı Oidipus Kompleksi gibi geç çocukluk ve ergenlik dönemlerinde de yaşanan, histeri, korku, bilinç ve bilinçdışı arası ilişkiler birer psikolojik anlamlandırmalar evresine tekabül eder. Söz konusu anlamlandırmaların, çocukluk döneminde başlayan bu süreçlerin, birer çaba akabinde gerçekleşiyor olması, verili, kurulu bir öz fikrine taban tabana zıttır.

Grosz'a göre Freud'un anlayışında cinselliğe yön veren, yaygın olarak anlaşıldığının aksine doğa, içgüdüler ya da biyoloji değil anlamlama ve anlamdır. Freud'un tanımlamalarının ayırt edici yanı ölüm dürtüsü, libido gibi durumlara doğal, a priori ya da içgüdüsel bir statü tanımayı, cinsellik için biyolojik olarak önceden biçimlendirilmiş ve değiştirilemez bir yol ya da telos tarif etmeyi reddetmesidir. (Grosz, 2021, s. 27)

Connel (1987/2019)'a göre Freud'un önemi öznel deneyimi analiz ederken kullanılan yeni bir yöntem olan psikanalizi kullanıyor oluşudur. Böylece psikanaliz sayesinde kadınlık ve erkeklik deneyimi toplumsal bir süreç olarak ele alınabilmektedir. Bilinçdışı ve bilinçdışının anlamlandırma ve kişilik inşası sürecindeki önemi Freud'da belirleyici bir öneme sahiptir. Bilinçdışının etkisi ile işleyen psikolojik süreç ve bu sürecin cinsellik yani biyolojiyle sırt sırta vermiş ilişkisi söz konusudur. Çünkü psikoseksüel süreç çocukluk döneminde bir anlamlandırma çabası ile işlemekle birlikte cinsel organların bu süreçteki başat rolü biyolojiyi

belirleyici kılmaktadır. Her ne kadar Freud farklı metinlerinde toplumsal süreçler boyunca, büyüme ve yetiştirilme sürecine göre farklılık gösterebildiği için tek bir insanda saf bir biçimde erillik veya dişillik bulunmadığını, tüm insanlarda biseksüel eğilim olduğunu dile getirmiş olsa da cinsiyet farklılığı, kendi cinsiyetini tanıma Oidipus kompleksi etrafında şekillenmektedir. Çünkü psikolojik anlamlandırma süreci cinsel anlamlandırma süreci ile gelişmektedir.

Öznenin ruhsal olarak normal ya da anormal olup olmamasının yanı sıra, ruhsal olarak sağlıklı bir erkeğe ya da kadına dönüşüp dönüşmeyeceğinin cevabı da, psikoseksüel gelişim süreci ile bilinçdışının ilişkisinde gizlidir. Freud’a göre cinsel gelişimin nörolojik bir başka deyişle biyolojik nedenleri vardır. (Şimga, 2021, s. 52)

Freud öznel, kişisel inşa sürecinin çocuğun cinsel anlamlandırma süreci ile işlediğini öne sürer. Bunu açıklamak için Oidipus Kompleksini (ya da Oidipus karmaşası) kullanır. Bu kompleks öncelikle çocuğun cinsel organı ile kurduğu ilişki ve anlamlandırma süreci ile başlar. Daha sonra cinsel organı ile kurduğu ilişki anne ve babasıyla olan ilişkisini etkileyecektir. Bu kompleks çocuğun yalnızca kendisi, kendi cinselliği ve cinsiyeti ile olan ilişkisini değil aynı zamanda penisin varlığı ve yokluğu üzerinden gücün anlamlandırılması ve bu güç üzerinden de cinsiyetler arası ilişki ve farkı yorumlamasını da etkilemektedir. “Penis, küçük çocuklara en çok bakan kişiler olarak kadınların olumsuz anlamda dikkatini çeker.” (Mansfield, 2000-2021, s. 56) Çocuk bu ilgiyi bir tehdit olarak algılar ve her zaman hadım edileceği korkusu ile bütünleşir. Freud’a göre bu durumda çocuk kadının çoktan hadım edildiği sonucuna varır. Böylelikle çocuk cinsiyetler arası farkı penisin varlığı ve yokluğu üzerinden algılar. Bu durumda da çocuk penise sahip olan baba ile özdeşleşip aktif eril rol bürünecek ya da penisi kaybetmiş olan anne ile özdeşleşip pasif dişil rol bürünecektir. (Mansfield, 2000-2021, s. 57) 3-5 yaş aralığında, cinsel organının farkına varan çocuk kız çocuğunda penisin bulunmuyor oluşunu onun çoktan hadım edildiği ve kendisinin de her an hadım edilebileceği ihtimalinin bulunduğu düşüncesine kapılır. “Dişil olan ise kendisini erkek olan ile karşılaştırma üzerinden tanımlayacaktır. Çoktan hadım edildiğinin farkına varan dişi kayıp penisinin yerine bir bebek koyar.” (Mansfield, 2000-2021, s. 58) Söz konusu kuram cinselliği ve cinsel farkı penis merkezli bir tanımlama ve karşılaştırma üzerinden anlamlandırmaktadır. “Freud’un ünlü fallik kuramı erkeği merkeze koyduğu için eleştirilir. Kız çocuğunun kendi cinsiyetine has dürtüsel hareketleri, hep erkekteki penise göre, bir penisin yokluğu dolayısıyla

anlamlandırması, yani olumsuz bir yerden hareket ediş kadını yok sayan bir bakış açısı olarak değerlendirilir.” (Habib, 2021, s. 25)

Bu kompleks nedeniyle kız çocuğu hep bir eksiklik hissetmekte, yerine sürekli bir şeyi koymak istemekte hatta çocuk yapma istencinin arkasında bile penisin eksikliği bulunmaktadır. Erkek çocuk iğdiş edilme korkusu ile yaşarken kız çocuk zaten iğdiş edilmiştir; bu yokluk hissi ile yaşar. Yokluk hissi kız çocuğunun hayatı boyu penisi istemeye iter. Bu sebeple penis hasedi duymaktadır. Bu yokluğu babası ile doldurmak istemektedir. Donovan’a (1985/2021) göre Freud kadınları, cinselliklerini esas olarak erkek gereksinimleri, eş ve annelik rolü çerçevesinde düşünmeye teşvik eden bir toplumsallaşma süreci betimlemektedir. Bu sebeple Freud’un öznellik açıklaması penisi merkeze almasından kaynaklı olarak eril bir açıklamadır. Ayrıca Freud küçük kız çocuğunun cinselliğinin tümüyle eril bir libido olduğunu belirtmektedir. Freud’un başat takipçisi Lacan’dır. Lacan kadın öznelliği açıklamak açısından, Freud eleştirisi ve eklemlemeleriyle, sembole ve dile yaptığı vurgu ile hayli işlevsel bir kapı açmaktadır. En önemli farkları Freud’da biyolojik olanın Lacan’da söylem ve sembol olmasıdır. Dilde söylemi gerçekleştiren Babanın Adı ve sembolde göstereni gerçekleştirense fallustur.

1.2.2 Lacan: fallus merkezli varoluş

Lacan Freud’un analizini ilişkisellik dolayımında açıklayarak bir adım öteye taşımaktadır. Çünkü Lacanyen psikanalizde Freud’un tersine benlik duygusu öteki ile ilişkinin haricinde kurulan bir şey değildir. Bu ilişki de ancak ve ancak dil ile mümkün olabilmektedir. Lacan’a göre bilinçdışı denilen uğrak da dile ve söyleme dayanmaktadır. “Freud için cinsel gelişimin biyolojik, yani doğal nedenleri vardır. Lacan için ise davranışların ve öznenin nedenleri dilin yapısından kaynaklanır. Psikoseksüel gelişim de öznenin dille olan ilişkisi dışında anlaşılamaz.” (Mansfield, 2000-2021, s. 54)

“Lacan’ın merkezi tezi, sembolik evrenimizde gösterenin fallus olduğudur, o bizzat sembolün kaynağıdır ve bu yüzden dildeki bütün anlamların kökeninde yer alır. Fallus her zaman tüm muhtemel anlamların kökenini oluştururken kadın aksine her zaman sembolik evrendeki ötekidir.” (Hekman, 1990-2016, s. 141) Susan’a göre Lacan’ın feminizm açısından önemi öznenin verili doğal veya içgüdüsel bir kendilik olmayıp, daha ziyade dil aracılığıyla kurulmuş olduğu tezidir. Lacan Freud’un aksine

cinselliğin biyolojik olarak şekillenmeyip sosyal olarak ve bilhassa fallusun sembolik düzeni aracılığıyla dilsel olarak inşa edildiğini öne sürer. (Hekman, 1990-2016, s. 142) İşte bu sayede biyolojik sabit özlerin reddedilmesi mümkün olur.

Lacan'a göre çocuğun korktuğu gerçek, maddesel babası değildir; babanın temsil ettiği şey, yani ifade ettiği anlamdır. Freud'da çocuğun kız ya da erkek olmasına göre, organ olarak penise sahip olma arzusu ya da olmama ihtimalinin korkusu varken, Lacan'a göre esas konu olan bu organın gerçek ya da olası eksikliğinin ne ifade ettiğidir. (Şimşak, 2021, s. 56)

Lacan'da söz ettiğimiz dil ve sembol alanıdır bu. Söz konusu cinsel organ, anne ya da baba değil bunların ne ifade ettiği, neyi sembolleştirdiğidir. Freud'un penis olarak söz ettiği merkez Lacan'da onun sembolü olan fallustur. Fallus penisin temsil ettiği gösterendir. Bu gösteren sevimli ve gücü temsil etmektedir. Lacan'a göre öznel gelişim altı ile on sekiz ay arasında gerçekleşen ayna evresi olarak tanımladığı bir süreçte başlamaktadır. Ayna evresinde; kendisini ilk defa ayna karşısında gören çocuk bireyliğini, ayrı bir varlık olduğunu keşfeder. Özne Lacanyen bakış açısına göre, ayna evresine kadar kendisine dair her türlü tanımı dışarıdan duyar, kendisine ait bir kendilik tanımı ve yorumu yoktur. "Lacan'a göre özne malzemesini ve gücünü dil denen ortak, özerk alandan alan iki düzenin etkileşiminden doğar." (Mansfield, 2000-2021, s. 73) Bedenin buradaki konumu ise imgesel olan ile simgesel olan arasındaki köprü olmasıdır adeta.

Ayna evresinde çocuk kendisini parçalı da olsa dışarıdan görmek suretiyle anneden bağımsızlığını ilan eder. Fakat bununla da kalmaz. Bu aşama çocuğun cinsel dürtülerinin kökeninin ilk aşamasıdır. Ayna evresi çocuğun kendisi ile (anne) öteki/ayna (öteki olarak benlik arasındaki ayrımı ilk kez fark edışı, ister annenin yokluğu ister ihtiyaçların tatmin edilmemesi olsun, eksikliğin veya yokluğun tanınması... (Grosz, 2021, s. 60)

Çocuğun ayna ile karşılaşmasında kendisini bütüncül bir gözlemi hayatidir çünkü çocuk bedenini aynada görmeden önce parçalı olarak tecrübe eder. Bunun nedeni çocuk bedeninin eşitsiz gelişiyor oluşu yatar. Çocuğun ayna vasıtasıyla kurduğu bu ikircikli ilişki Lacan'ın öznel inşa düşüncesinin temelidir. "Çocuğun kendisine dair imgesi hem tersyüz edilmiş bir yansıma, çocuktan yayılan ışıkla oluşan ikon bir imge ve sahici ama aynı zamanda birlik ve bütünlükten yoksun ve bölünmüştür." (Grosz, 2021, s. 73) 73

"Grosz'a göre Lacan bu açıklamalarıyla, kimliğin sabit, birleşik ya da doğal bir özü olduğu ve öznenin kendini ve dünyayı tanıyabileceği varsayımlarını alt üst eder."

(2021, s. 86) Fakat ne var ki erkek-merkezli olmak bakımından Lacan Freud takipçisidir. Geliştirdiği fallus gösteren kuram cinsiyetler üzerine yapılan gelişim, psikoloji ve öznel süreçler yorumlarında fallus merkezciliğe sebep olmaktadır. Lacan da erkek bedenini fallusun sahibi olarak tanımlarken kadın bedeninin iğdiş edildiğini öne sürer. Bu görüşü ile pek çok feministin Lacan'ın çalışmalarına yönelttiği fallosantrizm suçlamasına sebep olmaktadır. Bu eleştirilerin en önemli temsilcisi olan Irigaray fallusta toplanan erkek gösteren karşısında kadının tüm bedenine yayılmış olan hazzı imgeleştiren fallus-karşı kuramını geliştirir.

1.2.3 Irigaray: merkezsiz-bütüncül olmayan öznellik görüşü

Öncelikle belirtmek gerekir ki psikanaliz kökenli pek çok strateji kullanıyor olduğu halde Irigaray'ın düşüncesi felsefenin kendi temellerini ve kurucu varsayımlarını sorguladığı için bütünüyle felsefidir. (Direk, 2017, s. 158) Irigaray Freud'un ve Lacan'ın mirası olan psikanaliz anlayışını felsefi bir düzlemde tartışırken kadını yok hükmünde sayan anlayışa karşın bir kadın öznelliği yaratmak için cinsiyet farklılığını oyuna sürer. Bu bağlamda önemli iki kavram ortaya çıkmaktadır: Aynının ötekisi ve ötekinin ötekisi. Ötekinin ötekisi cinsiyet farklılığını ifade etmektedir.

Ötekinin ötekisi olarak ele alınan cinsiyet farklılığında Irigaray öncelikle eril ve dişil arasındaki farka odaklanır; hakim öznellik görüşü dahilindeki kadının öteki olarak inşasını mümkün kılan asimetrik iktidar ilişkilerine odaklanmak için, postyapısalcılığın kuramsal alet çantasına, özellikle Lacancı psikanalize, dilbilimine ve edebiyat kuramına bel bağlar. (Braidotti, 2011-2017, s. 133)

Ötekinin ötekisi olan kadını tanımlamak için Irigaray Oidipal yapının ebedi bir hakikat olmadığını, sembolik düzenin de bir bilinçdışı tarihi olduğunu vurgular. O halde semboliğin bilinçdışına, bilinçdışının semboliğine müdahale edilebilir; ona ilişkin temsiller yorumlanabilir ve psikanalitik bir süreç içinde, konuşan bir diş özne yaratılabilir. Nitekim Irigaray'ın felsefi meşguliyeti de diş öznelliğin koşullarını ortaya çıkartmaktır. (Direk, 2017). Bu bağlamda, diyebiliriz ki Irigaray'ın eserinin iki amacı vardır; ilki erilliğin rasyonellik ve evrensellekle bağlantılandırılmasına, Batı ontolojisi tarihini yeniden okuyarak mâni olmaktır. İkincisiyse metinlerinde ikinci cinsiyete ya da alttan alta söz-merkezci ekonomiye eklemlenen türden bir dişile değil de kadınların kendilerine ait ve henüz keşfedilmemiş dişilliklerine ses vermektir. (Braidotti, 2011-2017). Diş olanın bütün metinsel ve kuramsal süreçlerin kör noktası olması, kadınların seslerinin bir başkasının, bir erkeğin sözleri altında gömüldüğü anlamına gelmektedir. "Irigaray'ın projesi Batı felsefesinin asli metinlerinden

başlayarak kadınların bastırılmış sesini geri kazandırmak, açığa çıkarmak ve ifade etmektir.” (Braidotti, 2011-2017, s. 131) Braidotti’ye göre burada Irigaray’ın stratejisi karmaşık ve çokluğa dair geliştirdiği keskin farkındalıkla bedenleşme meselelerini ele alan, genelde bütüncül olmayan bir öznellik görüşünü ve özelde de kadın özneyi savunan bir tez ortaya atmaktır.

Susan Hekman’a (1990-2016) göre postmodern yolu izleyen Irigaray Aydınlanmacı düalizmi reddeder ve onun yerine hiyerarşik değil, daha ziyade çoğulcu bir epistemolojiyi benimser. Bunun için öncelikle Irigaray’ın bütüncül, fallus merkezli olmayan; parçalı ve çoğulcu öznellik kuramına değinmek gerekir. Irigaray bu kuramı kadın cinselliği içinde yorumlar. Onun imgesi kadın cinsel organı, kadın bedeni ve kadın bedeninin dürtüselliğidir. Erkekten farklı olarak kadın cinsel organı kadın cinselliğinin sadece bir parçasıdır. Bu cinsel organ erkeğin aksine vücuttan ayrı değil hem kendi içerisinde hem de vücuda bütünleşiktir. Irigaray tam olarak cinsel organı betimlemek suretiyle parçalı bir benlik algısı tasavvur eder. “Kadın her zaman kendine dokunur ve dahası, cinsel organları sürekli temas halinde olan iki dudaktan oluştuğu için kimse ona bunu yasaklayamaz. Dolayısıyla, kendi içinde zaten ikidir, ancak bir(ler)e bölünemez” (Irigaray, 1977-1985, s. 24). Bunun yanı sıra kadın cinselliği sadece vajinası olan cinsel organda değil vücudunun her yerindedir. Çünkü kadını vücudunun her yerinden haz alabilmektedir. “Ama kadının cinsel organları aşağı yukarı her yerde vardır. Neredeyse her yerde zevk bulur. Zevk coğrafyası genel olarak hayal edildiğinden çok daha çeşitli, farklılıkları açısından daha çok, daha karmaşık, daha inceliklidir. (Irigaray, 1977-1985, s. 28)

Söz konusu tanımlamalar Irigaray’ın geliştirmekte olduğu cinsiyet farklılığı etiğine tezahür eder. Ona göre kadınların erkeklerden farklılaştığı bu noktalar kadını bütüncül kılarken fallusa karşılık bir imgelem ve bunun bir adım ötesinde yeni söylemler oluşturabilir. “Amaç sembolik düzende bir değişiklik meydana getirerek kadınların bu düzenin ve onun toplumsal olarak ürettiği yaşamın kenarlarında yaşamasını önlemektir. Irigaray’ın düşüncesi yeni yaşantıların ortaya çıkması için yeni söylemsel pratiklerin mevcut olması için farkındalık taşır” (Direk, 2017, s. 158). Braidotti (2011-2017) Irigaray’ın dişil cinsel organın yapısına dair metaforunu çoklu bir öznellik teorisi olarak yorumlamaktadır. Fallus merkezciğin ötesine geçebilmek için Irigaray annelik olgusu üzerinden dişî özneyi özgül ve aşkın bir konuma oturarak merkezsiz bütüncül bir bedenden başlar işe. Cinsiyet farklılığı etiği, her bir kadındaki

ve kadınlar arasındaki farklılıklardan çok daha fazlasını öne sürer: öznenin tekilliğini kuran, başka bir şeye indirgenemez farklılık kümeleri ona damgasını vurur. (Braidotti, 2011-2017, s. 141)

“Kadının cinsel özgürlüğü, suçluluk, ezilme, çekinme, baskı ve eziklik hissi duymadan var olan kültüre isyan etmesi bunu da söylemsel pratikleri değiştirerek yapması ile mümkün olacaktır.” (Direk, 2017, s. 159) Örneğin Irigaray’ın Ben Sen Biz isimli çalışmasında işlediği metin stratejisi dişili yüceltmeye yöneliktir. Burada kadının doğurganlığına yaşatma ve koruma bağlamında bir değer atfetmektedir. “Dişil beden ayırt edici özelliklerinden biri, canlı organizmalardan birinin hastalanmasına, ölmesine ya da reddedilmesine neden olmadan ötekinin kendi içindeki gelişimine hoşgörü göstermesidir.” (Irigaray, Ben Sen Biz, 1990-2006, s. 47) Direk’e (2017) göre Irigaray’ın talep ettiği devrimin olabilmesi için özne ile söylem arasındaki ilişkilere dair her şeyin yeniden yorumlanması gerekmektedir. Irigaray bu yeni söylem ve yapı inşasını anne-kız ilişkisinde bulur. “Bu ataerkil, fallus-egemen düzenin kısırdöngüsünden, kız çocuklarına bir düşünce ya da tin olanağı kazandırarak; bunu anne ve kız çocukları arasındaki öznel ilişkiler yoluyla başarabiliriz.” (Irigaray, 1990-2006, s. 49) Örneğin Irigaray’ın (1990-2006, s. 49) bunun gerçekleşmesi için önerdiği pratiklerden bir tanesi her evde ve halka açık yerlerde, anne-kız çocuğu çiftinin çekici görüntülerinin yer almasıdır. Irigaray’ın düşüncesinde anne-kız çifti sembolik bir anlama sahiptir, öyle ki yeni bir dişiler arası öznelarasılığı bedenleştirir. “Babanın adının, öznenin inşasında işlevsel bir metafor üstlendiği fallus-merkezci sistemde, “dişi sembolik işlev” fikri, annenin yapısal işlevinin savunusudur. Anneye ait olan sahaya, olumlayıcı ve olumlu bir kuvvetle yatırım yapmaya çalışır.” (Braidotti, 2011-2017, s. 178)

Öznel inşa konusunda düşünürler beden ile ilgili pratikleri sıklıkla kullanmaktadırlar. Bu pratikler onların düşünceleri açısından birer imgedir. Lacan’da fallus Irigaray’da vajina halini almıştır. Bu demek oluyor ki bu düşünürler öznel inşayı, cinsiyet ile, cinsiyet oluşumunu ve cinsiyet farkını ise cinsel organlar aracılığıyla açıklamaktadırlar. Bunun bir adım ötesine taşınması Kristeva tarafından, öznel inşanın, cinsiyetin ve cinsel farkın cinsel organdan tüm bedeni kapsar nitelikte bir incelemeye götürülmesidir. Söz konusu inceleme özneliği imgesini boşaltım, vücuttan dışarı atım, kusma gibi pratiklerinde bulur. Burada önemli husus, bu boşaltma pratiklerinin sürekli olarak kendisini tekrar ediyor oluşudur. “Kristeva Özneliği eksik

ve süreksiz bir şey olarak, sabit bir yapıdan ziyade bir süreç olarak kavramsallaştırır.” (Mansfield, 2000-2021, s. 120)

1.2.4 Kristeva: kendini doğuran özne

Irigaray’ın bütüncül, merkezsiz özne anlayışının ardından, bu kez özneyi süreksiz, süreç içerisinde tanımlayan ve tıpkı onun gibi söylemsel alana odaklanan Kristeva’dan bahsetmekte fayda var. Kristeva’ya (1980-2018) göre Freud’un tanımladığı bilinçdışı her zaman gömülü ve gizil kalmamaktadır. Çünkü bilinçdışı kendisini mutlak bir bölgede depolamamaktadır. “Fakat der Kristeva, bilinçdışı malzemenin bastırılmasının tamamlanmadığı, bilinçli zihnin kabul ettikleriyle etmedikleri arasındaki sınırın zayıf veya belirsiz olduğu bir bölge vardır. İşte bu tamamlanmamış bastırma bölgesinde, iğrenme sürecinin başlangıcına tanıklık ederiz. (Mansfield, 2000-2021, s. 120) Kristeva, kuramını Freud ve Lacan’ın eksiklik olarak gördüğü penis (Lacan’da fallus olan) göstergesinin öznellik inşası için oynadığı başat rolü eleştirir. Bu eksiklik tezahürünü bir fetişleşme olarak görür. Ona göre eksiklik deneyimi aslında iğrenme pratiğinde ifadesini bulur, penis yokluğunda değil. “Bugün psikanaliz yalnızca sözcüğün sonunda az çok fetişleşmiş bir kullanımını hesaba katmaktadır: “eksiklik nesnesi.” Ama kişi bizzatıhi eksiklik deneyimini mantıksal olarak varlığın ve nesnenin öncülü olarak tahayyül ederse tek gösterilenin iğrenme, hatta benlikten iğrenme olduğunu anlayacaktır.” (Kristeva, 1980-2018, s. 17)

“Kristeva, öznenin hiçbir zaman istikrara kavuşmadığını savunur. Bilinçdışı malzeme depolanmaz, bilakis öznenin kendine dair tanımının saçaklarında gezinir. Haliyle bu tanım tastamam değildir. Özne kendisini bir iç olarak sabitlemeye çalışırken, bilinçdışı olduğu varsayılan malzemenin de her daim baskısı altındadır.” (Mansfield, 2000-2021, s. 122) Baskılanamayan bu bilinçdışı ve kendiliğin birer parçası olan “malzemeler” basınç altında kalır. Bu, bedende iğrenme pratiklerine sebep olur. Kristeva’nın iğrenme imgesi tam olarak fiziksel olarak bedende zuhur eden durumlardır. Bu durumlar öznellik sürecini oluşturan pratiklerdir. Fakat bu ayınlar kendisini sürekli yeniden tayin eder bu sebeple süreç hiçbir zaman sona ermez.

İğrenmenin en temel ve en arkaik biçimini belki de yiyecekten tikslenme oluşturur.(...) Bulantı, gözleri karartan baş dönmesiyle beni sütün kaymağı karşısında iki büklüm geriye iter ve onu bana sunan anneden ve babadan ayırır. “ben” onların arzusunun göstergesi olan bu öğeyi istemem. Ben onun hakkında bir şeyi bilmeyi reddederim, ben onu özümsemem, ben onu dışarı atarım. (Kristeva, 1980-2018, s. 15)

Beden kavramı Kristeva 'da kilit bir öneme sahiptir. Mansfield'ın aktardığı üzere Kristeva'nın "le corps propre" olarak tanımladığı beden Fransızcadaki anlamıyla temiz ve sahiplik atfetme anlamlarına gelmektedir. Burada beden öznenin sahip olduğu haliyle hijyenik vaziyettedir. Kristeva bedenın delikleri araçlarıyla dışarıya çıkartma işleminde öznelliği güçlendirme ayinlerini bulur. Buna göre kusma, işeme, ağlama, menstrüasyon kanı ve ter pratikleri gibi bedenden dışarı doğru hareket eden sıvıların hepsi utanç duyduğumuz boşaltım ayinleridir. "Kristeva 'ya göre, bedenın ürettiklerini kenara itmek için gösterdiğimiz çaba kendi bedensel atıklarımıza öğürerek sırt çevirmemiz, öznelliği güçlendirmek için ortaya koyduğumuz şiddetli çabanın delilidir" (Mansfield, 2000-2021, s. 124) Kristeva'nın da ifade ettiğı gibi: "(...) böylelikle onlar, anne ve babam, benim ölümüm pahasına bir ötekine dönüşmekte olduğumu görürler. Bu dönüşüm yolculuğunda, hıçkırığın ve kusmuğun yarattığı kasılmadan kendimi doğururum.(...) Özne bu deneyimin doruk noktasına kendi benliğinden iğrenerek ulaşır ." (Kristeva, 1980-2018)

Kristeva'ya göre Freud'da bilinçdışı kavramına halis olan içerikler, iğrenme, fobi ve benlik bölünmesi dışlanmış bir içeriğe sahiptirler. İğrenç kristeva'da içerisi ve dışarısı bağlamında değerlendirilen, ben ve ötekiyi temsil eden iki parçadan oluşur. Freud'daki nevrotik hastalıklar ben ve öteki içerisi ve dışarısının karşıtlığı yüzünde normalde dışa vurulmayan duygu düşünce ve davranışların dışarı vurumunda ortaya çıkan hastalıklardır. Kristeva Abjection (dışlama) kavramını aynı zamanda baskı ve ayrımcılığı açıklamak için kullanmıştır. (Şimga, 2021, s. 52) "Arzu daima nesnelere duyulsa da arzusun ayakta tutmadığı hayatlar da olduğu açıktır. Bu tür hayatlar dışlanmaya dayanır. (Kristeva, 1980-2018, s. 17)

1.2.5 Chodorow: içeride ve dışarıda öznellik

Chodorow'a göre Lacancı yönelim erkekler ve kadınları kutuplaştırmakla birlikte cinsiyet ayrımını mutlaklaştırır. (1999-2019, s. 82) "Lacancı görüşe göre öznelerin simgeselle ve onun temsil ettiğı cinsiyet kategorileriyle farklı ilişkileri olabilirse de simgesel alanın kendisi münhasıran ve evrensel olarak fallusa ve Babanın Adı'na ayrılmıştır." (Chodorow, 1999-2019, s. 82) Kendisi psikanalizi sosyolojik bir araç olarak kullanmaktadır. Psikanalizi bir araç olarak kullanmasına, Freud'un çocukluk dönemi karmaşalarına da değinmesine karşılık Chodorow 'un kuramında kişisel duygusal anlamlar başat rol oynamaktadır. Chodorow öznellik süreçlerini

açıklamak için kendilik duyguları, bilinçdışı fanteziler, aktarım, duygusal anlam kavramlarını kullanmaktadır. Öznelliğin kurucu unsuru ona göre duyguların gücüdür. Duyguların gücünü ortaya sermeyi sağlayan şey ise onun rasyonelliğini ve irrasyonelliğini ortaya çıkaran psikanalizdir. Psikanalizin bir aracı olan aktarım ise anlamlandırma sürecimizi mümkün kılar. Chodorow’a göre aktarım her bireyde bulunan bir yetenektir. “Aktarım insanlara ve deneyimlere kişisel psikolojik anlam verebilmemizi sağlayan bir araçtır.” (Chodorow, 1999-2019, s. 35) Chodorow ‘un iddiası ne kültür başlı başına öznel inşamızda konudur; ne de doğuştan belirli özlemlere, doğallara sahip oluruz. İçeriden ve dışarıdan gelen bu etkenlerin altında duyguları anlamlandırmamızla kuruluruz. Chodorow ‘un duygusal kişisel anlamların öznel inşaa sürecindeki önemine değinmeden önce cinsiyete dayalı kişilik oluşumunda duyguları da içeren fakat daha çok Freud yorumuna dayanan açıklamalarını incelemekte fayda var. “Chodorow cinsiyete dayalı kişiliğin, ailenin psiko-dinamiği içinde biçimlendiği tezini savunur; bu çocuğun özellikle anneyle kurduğu “nesne ilişkileri” içinde ortaya çıkar.” (Donovan, 1985/2021, s. 208)

Cinsiyete dayalı farklılıklar ve iş bölümü Chodorow’a göre ilk dönem çocukluğun psiko-sosyal gelişim sürecinde belirlenir. Cinsiyete dayalı farklı kişilik özellikleri vardır ve bu özellikler insanları toplum, ekonomi içerisinde farklılaşmış, ayrı rollere hazırlar. İşte bu iş bölümü kadınların üzerindeki baskının temelidir ve kökleri Freud’un betimlediği süreçlerde, çocuklukta yatmaktadır. “Psişik yeniden üretim süreci duygusal yapıları birbirine hiç uymayan erkek ve kadın yaratır. Kadınlar duygusal gereksinimlerini karşılayabilmek için erkeklerden farklı birtakım çıkış noktaları aramaya yönelirler. Bu da onları anneliğe iter; böylece gereksinim duydukları duygusal bağı kendi çocuklarıyla yeniden yaratabileceklerdir.” (Donovan, 1985/2021, s. 209) Freud yorumundan çıkardığı psikanalizi kendi duyguların gücü kuramına dayandıran Chodorow için psikanaliz inşaa süreçlerine etki eden eksenleri incelemek için kullanışlı bir araçtır. Psikanaliz ona göre klinik ortamda kişisel anlamın oluşumunu konu alan bir kuramdır.

“Psikanaliz, benim duyguların gücü diye adlandırdığım güç sayesinde kişisel anlamı, bilinçdışı ruhsal gerçekliğimizi nasıl oluşturduğumuza ilişkin bir kuramdır. (...) Psikanaliz özellikle, her ne şekilde ortaya çıkarlarsa çıksınlar veya biz onları nasıl etiketlersek etiketleyelim, duyguların rasyonel olduğunu ya da rasyonaliteye varmaya çalıştığını gösterir. Yani anlamlıdır ve kendilerini bilinçdışı anlamlarla gerekçelendirirler.” (Chodorow, 1999-2019, s. 24-35)

Duygular Chodorow'a (1999-2019) göre, bilinçdışı içsel yaşamımızı kuran ve kaygının yanı sıra diğer rahatsız edici ya da korkutucu duygulanımları azaltmak veya bu tür rahatsız edici duygulanımları kendiliğin dışına atmak için bu içsel yaşamı değiştirme girişimimizi güdüleyen duygu merkezli öyküleri veya bilinçdışı fantezileri kapsar. "Kişisel anlam ise doğumumuzla başlayan ve yaşam boyu süren bir süreçtir. Bu süreç kimilerine göre üzerimizde kurucu bir etkisi olan fakat yalnızca bir değişken niteliği taşıyan kültürel anlamlar tarafından psikodinamik ve dilsel olarak yaşanır." (Chodorow, 1999-2019, s. 140) Burada kendiliğin iradesine kalan ise duygular ve duyguların gücüdür. Chodorow 'un kuramında kişisel-duygusal anlam hem içeriden hem de dışarıdan gelmektedir. İç dünyada duygularımızın ve dış dünyada da kültürün etkisi söz konusudur. "Buna göre anlam, bir taraftan sosyo-kültürel ve tarihsel bağlamın, diğer taraftan kişisel psikodinamik ve psikobiyografik bağlamın girift bir karışımıdır." (Chodorow, 1999-2019, s. 13)

Chodorow 'un kuramı ne tamamen özcülükten kurtulabilmiştir ne de tamamen inşacılığın esiridir. Chodorow ikisinin de varlığını kabul ederek her birinin kişisel anlam dünyasını etkilemekte olduğunu ifade eder. Ona göre öznel deneyimler dil ve söylemin etki alanında olmakla birlikte, bireye etki alanı da tanıyan bir alan olan psikodinamik süreçler de hareket alanı sağlamaktadır. Nitekim ona göre her bireyin sahip olduğu doğuştan gelen yetenekler öznel süreçlerdeki hareket alanları olabilmektedir. "Kişisel anlamı oluşturmamızı mümkün kılan yetenekler -aktarım, yansıtma, bilinçdışı fantezi- insanın doğumundan itibaren, fiilen başkalarıyla etkileşim halinde gelişen ve gözler önüne serilen doğuştan gelen yeteneklerdir." (Chodorow, 1999-2019, s. 25) Bilinçdışı fanteziler cinsiyet deneyimini anlamlandırmaya yardımcı olan, psikolojimiz ile alakalı süreçleri kapsar. Bilinçdışı fantezi dil, söylem, öykülem ve duygusal tepkiler ile oluşturulur. Chodorow'a aktarım olarak bahsettiği şey iç dünyamızın ve dış dünyamızın yani düşünce ve duygular ile toplumsal durumlar arasında bir anlam ilişkisi kurmamıza yarayan bir olgudur. Ona göre tam olarak aktarımın aracılığı cinsiyet kimliklerinin toplumsal veya siyasal olarak inşa edildiği iddiasıyla ters düşmektedir. Chodorow 'un iddiası feminizmin kişisel duygusal anlam alanını ortadan kaldırdığı ve bu alanı dil ile iktidara tabi ve onlar tarafından belirlenmiş kıldığıdır. Bu sebeple cinsiyetin bütünüyle kültürel, dilsel ya da politik bir şekilde inşa edilmiş sayılamayacağını öne sürer. "İster dilsel, edimsel, mikro politik, radikal etnik olsun ister söylem analizine dayansınlar, bireysel kişisel duygusal ve fanteziyle

bağlantılı anlamı dikkate almayan toplumsal cinsiyet kuramları, cinsiyetin özne için taşıdığı anlamları tam olarak yakalayamazlar.” (Chodorow, 1999-2019, s. 83) Çünkü onun iddiası cinsiyetin kültürel olmanın yanı sıra aynı zamanda kişiseldir; anlam algısı ve yaratımı psikolojik olarak kurulur.

Onun düşüncesinde insanlar kültürel anlamlardan ve imgelerden yararlanmakla birlikte onları duygusal olarak ve fantezi aracılığıyla aynı zamanda da iletişimsellik aracılığıyla diğer kişiler ile birlikte deneyimlerler. Yani duygu da bilinçdışı fantezi de esas olarak dilsel ya da düzenlenmiş değildir. Kendilik duyguları bireysel duyguların tonu ve duyguyla yoğrulmuş bilinçdışı fanteziler, öznel cinsiyetin kurulmasında dil veya kültür kadar rol oynar. “Kişisel anlam deneyimi, duygular ve fanteziye dayalı içsel ruh dünyası ile anlamlandırmak ve kültürden ve dilden etkilenme düzeyimizi bu şekilde dikkate almak anlamına gelir.” (Chodorow, 1999-2019, s. 84) Bu bağlamda kültürel kodların kişisel anlamların önüne geçtiği iddiasında bulunamayız. Nitekim kişisel anlam dil kazanımından önce gelişmektedir. Söz gelimi kişisel anlam yaratmak için kullanılan tüm yetenekler doğuştan gelir, bedende halihazırda bulunur. Chodorow bu yeteneklerin aynı zamanda yaşam boyu süreceğini ve birer *gizilgüç* olduklarını ifade eder. “Kişisel anlam yaratmak için-deneyimi sözel olmayan duygudan ve bilinçdışı fanteziden gelen anlamla donatma yetisi, insanın doğuştan gelen bir yeteneği veya yaşam boyu süren gizilgücüdür.” (Chodorow, 1999-2019, s. 88)

Onun duygulan gücü ile kültürel anlamların birlikte yoğurularak cinsiyet kimliğini anlamlandıran süreci ifade eden kuramı kültür ve söylemin kurucu etkisini kabul etmekle beraber, duygulara, bilinçdışına mistik bir güç atfederek öznel süreçlerde yarı yarıya etkisi olduğunu ortaya koyar. Ne var ki duyguların gücü olarak ifade ettiği yeteneklerin doğuştan verili olması özcülük riski taşıyan bir ifadedir. Duygusal güçlerin her bireyde bulunacağı iddiası içerisinde bir genelleme taşımakla beraber ifade ettiği şekliyle bulunan yetenekleri kullanamayan bireylerin toplum, söylem ve kültür tarafından belirlenimleyeceğini gösterebilir. Öznelliğin inşasında söylem ve kültürün etkisini kabul etmesi bakımından Chodorow’a kuramı önem arz etse de duyguların gücünün muğlaklığı nedeniyle bir kadının öznel deneyiminin analiz edilmesi açısından son derece yetersiz görünmektedir. İlerleyen bölümde psikanalize yöneltilen eleştirileri ve alternatifi Simone de Beauvoir ve onun varoluşçuluğu çerçevesinde incelenecektir.

1.2.6 Simon De Beauvoir: oyunun kurallarına uygun yetiştirilmiş özne

Varoluşçuluk özelinde Beauvoir'ın *Kadın Doğulmaz Kadın Olunur* ifadesini incelemeden önce onun neden kadınların öznel inşa süreçlerini anlamlandırmak için Freud ve psikanalizi elverişli bulmadığını göstermek gerekmektedir. Beauvoir başta cinselliğin bir veri, temel, dayanak, ölçüt olarak kullanılıyor olmasını bunun yanı sıra kadın cinselliği ve libidosunu yok sayması bakımından reddetmektedir. Bu anlamda psikanalizin önemini kabul etmekle birlikte yöntemini reddetmektedir. Nitekim ona göre psikanaliz ve onun öncülleri tarafından geliştirilen kuramlar bireyin anlamlandırma sürecinin tümüyle kendi içinde cereyan ettiğini ima eder.

“(...) cinselliği bir veri olarak almakla yetinmeyeceğiz. Bu, yaklaşımın kestirmecilik olduğunu, kadın libidosuyla ilgili betimlemelerin yoksulluğu ortaya koymaktadır. Psikanalistler hiçbir zaman kadın libidosunu doğrudan incelememişler, onu sadece erkek libidosundan hareketle ele almışlardır.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 78)

Psikanalizin geçmişe dönük inceleme yapısı, cinsiyeti, cinsiyet bilincini ve cinsel farkı karşı cins üzerinden -oğlan çocuğunun kız çocuğunun iğdiş edildiğini fark etmesi- karşılaştırmak suretiyle ve ya anne ve baba ile olan ilişki üzerinden anlamlandırma çabası Beauvoir'a göre sunulu ve verili bir model teşkil etmekle birlikte yabancılaşmaya yol açmaktadır. “Psikanalizde birey kendini yansıttığını bir geleceğe göre değil hep geçmişler bağlantısı içinde açıklanır. Anne ya da babayla özdeşleşmek kendini bir modelde yabancılaştırmaktır, kendi varoluşunun kendiliğinden devinimi yerine yabancı bir imgeyi tercih etmektir.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 79)

Psikanaliz incelediği çocukluk dönemi travmalarında geçmişe yönelik bir analiz yapar. Buna karşın Beauvoir İkinci Cinsite oluşum, durum ve toplum yaşamı içerisinde kadını çocukluk, genç kızlık, evlilik, annelik ve yaşlılık gibi dönemlerinde; cinsellik, lezbiyenlik, fahişelik, narsistlik, aşık ve mistik halleri içerisinde dönemleri ve durumları boyunca analiz eder. “Bize göre kadın kendini bir değerler dünyasında değer arayışı içinde olan bir insan olarak tanımlar; bu dünyanın ekonomik ve toplumsal yapısını anlamak ise olmazsa olmazdır. Kadını varoluşsal bakış açısından, durumun bütünlüğünü göz önüne alarak inceleyeceğiz.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 80)

Beauvoir'ın iddiası Freud'un Oidipus karmaşasının yaşandığı yaş aralığında kız ve oğlan çocuğunun gelişiminin, istencinin, davranışlarının, hislerinin ve hazlarının *aynı* olduğudur. Yani cinsel organların dolayımı ile yaşanan bir farklılık

yoktur. “İlk üç ya da dört yıl boyunca kız çocuklarıyla oğlan çocukların tutumu arasında bir fark yoktur.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 13-15) Beauvoir bireylerin özgür özerk bir özne olma durumunun Lacan’ın ayna evresinde gerçekleşebileceğini öne sürer. “Öyle görünüyor ki kendi kimliğini olumlamaya başlaması aynalarda kendi yansımalarını yakaladığı andan itibaren başlar ve bu da süttten kesilmesi dönemine denk gelir.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 14) Aynada görüntüsünü özerk bir biçimde gören birey bir yabancılaşma süreci yaşar ve bunu da ancak başkalarının onayı ile kendisini kanıtlayarak aşacaktır. Bunun için yine kız çocuğu ve oğlan çocuğu çeşitli sevgi gösterilerine başlarlar. Gelişiminin bu döneminde kız çocuk nesne olmayı öğrenir. Kendisini kanıtlama ve sevdirmeye çabası onu özerkliğinden; kendindeliğinden ayırır. “Ona kendisinden hoşlanılması için hoşla gitmeye çalışılması kendini nesne haline getirmesi gerektiği öğretilir; dolayısıyla o özerkliğinden vazgeçmek zorundadır.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 24)

Ayna evresinde çocuk bireyselleşmeyi ve yabancılaşmayı öğrendiğinden özerkliği anneye bağımlı koparacaktır. İşte bu nokta gelişimsellikte cinsiyet farklılığı ve aşkınlık ve içkinlik açısından büyük önem arz eden bir dönemdir. Çünkü, erkek çocuğuna yetişkinler, bilhassa babaları tarafından erkek gibi, sert, ciddi davranması buyrulur. “Küçük kıza gelince o okşamaya devam edilir. Gözyaşlarına ve kaprislerine hoşgörü gösterilir, saçları özenle taranır, yüz ifadeleri ve kırtımlarıyla eğlenir. Erkek öpülmeyi istemez. Erkek ağlamaz denir ona. 16 Ondan küçük bir adam olması istenir.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 16) Beauvoir’a göre oğlan çocuğuna karşı bu sert tutum, kız çocuklarından daha az kayırlıymış gibi görünse de bunun sebebi aslında oğlan çocuklarıyla ilgili daha büyük, ciddi planların olmasındandır. Oğlan çocuğuna karşı takınılan bu tavır onda oğlanların üstünlüğü hissini uyandırır. “Bu zorlu yolda onu cesaretlendirmek için ona erkekliğin gururu telkin edilir. (...) Erkeklik peniste cisimleşir. Çocuk penisine özel bir şefkatle yaklaşırlar.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 16-17)

İşte bu durumda penis anlam dünyasına giriş yapar. Oğlan çocuğunun kendisini başkalarının onayı ile kanıtlama çabası içerisinde, özerk bir birey olarak kurgulama döneminde, sevgi gösterileri yapamadığı için penisi vasıtasıyla erkekliğinin ve cesaretinin cisimleştirilmesiyle. Beauvoir’ın Freud itirazı burada da kendisini gösterir. Freud’un Oidipus kuramında, cinsel organı olmadığını fark eden kız çocuğunun penis hasedini reddeder Beauvoir. Çünkü kız çocuğu aslında farkında bile değildir oğlan

çocuğundaki cinsel organın. “Her şeyden önce ileri yaşlara kadar erkek anatomisini bilmeyen pek çok küçük kız vardır. (...) Başka birçok kız çocuk içinse oğlanların bacaklarının arasında sarkan o küçük et parçası önemsiz, hatta gülünçtür. Bedenin bir çıkıntısıdır. Tiksinti bile verebilir.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 17-18) Oğlan çocuğu bu çıkıntıya dokunarak gücünü ve cesaretini cisimlendirdiği bu varlık aracılığıyla kendisiyle bir temas sağlamaktadır. “Küçük oğlan kendini tanıdığı bir öteki beni olduğu için öznelliğini yüreklilikle üstlenebilir, kendini yabancılaştırdığı nesnenin kendisi bir özerklik, aşkınlık ve güç simgesi haline gelir.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 22) Oğlan çocuğu penisi ile bir ilişki kurar. Kız çocuğu oyuncak bebeği bunun için kullanır. Kız çocuğunun bebekle kurduğu bu ilişki sanılır ki onun anaç doğasından, kadınlık içgüdüsünden gelmektedir. Burada Beauvoir’ın kendisini Freud’un Oidipus karmaşasından ayıran nokta; söz konusu penis/bebek ikamesi ve ona atfedilen değerin toplumdan gelmiş olması, penisin erkeklik simgesi haline çocuk tarafından değil toplum tarafından getirilmiş olması ve eğer ki sekiz dokuz yaşlarında bile penise atfedilen değer devam ediyorsa bunun yine doğal değil toplumsal bir olgu olmasıdır.

Böylece esas olarak kadınsı kadının özelliği olan edilgenlik kız çocuğun ilk yıllarından başlayarak gelişir. Ancak bunun biyolojik bir veri olduğunu ileri sürmek yanlıştır. Gerçekte bu kadına eğitimcileri ve toplum tarafından dayatılan bir yazgıdır. (...) Şayet cesaretlendirilseydi o da bir oğlan çocuk gibi canlı bir taşkınlık merak girişkenlik ruhu yüreklilik göstrebilirdi. Kimi zaman kızlar erkeksi bir şekilde yetiştirildiklerinde böyle de olur o zaman birçok sorundan kurtulurlar. (Beauvoir, 1949/2021, s. 23-24)

Kız çocuğunun cinsiyet deneyimi aile dolayımıyla gerçekleşir. Öncelikle kız çocuk bebeği ile kurduğu süreç içerisinde bir öznellik kurar. Burada Beauvoir’ın oyuna soktuğu etken, toplumsal cinsiyet kimliklerinin, kadınlık erkeklik davranışlarının belirli bir insan özüne dayanmadığı ve bireylerin seçimi olmadığıdır. Ardından, yakın ilişki içerisinde yetiştirilen kız çocuk gelecek tasavvurunu bu ilişkide çıkarımsar. Annesi ile kurduğu ilişkiden, hakkında büyük gelecek tasarıları olmadığından, kız çocuk potansiyel bir eş ve anne olarak yetiştirilir. Çocukluk döneminin ardından ergenlik döneminde kız çocuğun deneyimlerini detaylandıran Beauvoir, kadının cinsel deneyiminin onu edilgen kılan yönlerini gözler önüne serer. Erkekliğini bir gururla kabullenen erkek cinsel deneyimi büsbütün kabul eder. Erkek bunu heyecanla kabul eder. Genç kız ise utanç ve kaygıyla karşılar cinsel deneyimi. Cinsel deneyim erkeği etken; kadını edilgen hale getiren bir deneyimdir. Çünkü kız çocuğunun cinsel organı

da cesareti de hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Bu sebeple dışıl olmak içkinliğe mahkumdur.

Buraya kadar olan kısım Beauvoir'ın çocukluk ve gençlik döneminde kadın ve erkeğin nasıl bir dolayımından geçtiğini ifade etmektedir. Bu ifade ediş kronolojik açıdan Oidipus kompleksini aşan ve reddeden faydalı bir girişimdir. Aynı zamanda Beauvoir'ın felsefi düşünsel kuramı için faydalı bir altlık sunmaktadır. Beauvoir'ın özne teorisi Sartre, Hegel ve Heidegger'den miras aldığı varoluşçuluk felsefesini içerir. Beauvoir için diyalektik durumlar öznellik inşasını tanımlamada kritik bir öneme sahiptir. Söz gelimi bu diyalektikler kadının başka olma durumunu ortaya sermektedir. Kadını, erkekten farkı üzerine açıklayan Beauvoir erkeğin biyolojisi, cinsellik deneyimi ve deneyimi yerindeyse yetiştirilme biçimi etkin kılarken, kadın edilgen kılınmaktadır. Kadının edilgen kılınması onu başka ve öteki konumuna koyar. Yine, kadının edilgen olması onu içine dönderir, içinde yaşatırken; etken erkek aşkıdır. Kadın ev içi becerilerini geliştirmek üzere yetiştirilirken erkeğin üzerinde yapılan gelecek planları onu etken, şiddet kullanmayı bilen, düşünen, tartışan birisi haline getirir. Dolayısıyla cinsel gelişimi; ergenlik döneminde onu kadın yapan adet döngüsü, kılınması, gelişen göğüsleri ona acı ve utanma duygusu getirdiği için kadını içkin yapan deneyimlerdir. Söz konusu pratikler kadının biyolojisinden ve bu biyolojiyi toplumun karşılama pratiklerinde bulduğu içe dönük, serbestisiz anlam onu içkin kılar.

Beauvoir'ın önemi cinsiyet kimliklerinin iletişimsel, ilişkisel ve aile içi yönüne odaklanması, bireylerin iç dünyasına ve biyolojik durumlarına odaklanmakla yetinmiyor olması anlamına gelmektedir. Nitekim “birey ancak başkalarının dolayımıyla “Başka” olarak oluşur.” (1949/2021, s. 13) der Beauvoir. Onun düşünsel yapısında kadının biyolojisi onu içkin kılan etkenlerden sadece bir tanesidir aslında. İçkinlik ve aşkınlık arasında belirleyici farklardan bir tanesi eyleyebilmek becerisi ve potansiyelidir. Söz gelimi bu potansiyel özel alanda, ev içerisinde geliştirilebilecek bir durum değildir. “Her özne kimi tasarılar aracılığıyla kendini bir aşkınlık biçiminde somut olarak ortaya koyar; özgürlüğünü ancak, sürekli olarak başka özgürlüklere doğru kendi özgürlüğünün ötesine geçerek gerçekleştirir.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 38)

Kadının içinde bulunduğu durum Beauvoir'a göre içkinliği tarafından ona dayatılmıştır. Sıklıkla içkinlik içinde yan gelip yatan, küçük hesaplar peşine, yalancı,

oyuncu, çıkarıcı olduğu söylenir kadının. Beauvoir’a göre doğruluk payı tüm bu davranışlar ne hormonları tarafından dayatılmış ne de beyin kıvrımlarında önceden tasarlanmıştır. Kadının durumu tarafından içten içe belirlenmişlerdir. (Beauvoir, 1949/2021, s. 329) Burada problem, söz konusu edilgenliğin kadın tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla kadın kendisini aşkınlığa ulaştıracak pratiklerden yoksundur. Çünkü potansiyelini hiçbir zaman kullanmamıştır. Beauvoir bu konuda bir kesim kolaycılığa kaçan ve bir kesim içkinlik durumundan fayda sağlayan kadından da bahseder. Kadının bu konfora ve rahata sığınabileceğini söyler. “Kadın kendi kendini özne olarak talep etmez, çünkü onu erkeğe bağlayan zorunlu bağın karşılığını ortaya koymaksızın bu bağı hisseder ve çünkü çoğu kez başka rolünden hoşlanır.” (Beauvoir, 1949/2021, s. 32) Ne var ki Beauvoir’ın metninin genel çerçevesi kadının içerisinde bulunduğu koşullar itibarıyla olumsuzlanmasına dayanmaktadır. Günümüz feminist yaklaşımları içerisinde politik ve sosyolojik durum değerlendirmelerinden ayrı olarak kadınların deneyimleri içinde iradenin iyimserliğine odaklanan metinler öne çıkmaktadır. Kadınların deneyimlerine odaklanan metin analizlerinin önemi kadının mevcut durumda ne olduğu, içkinliği, ezilmişliğini ortaya koymaktan ziyade bu durumu oluşturan etmenleri ortaya çıkarmalarıdır. Bu tezin ana teması da bu etmenlerin kadın deneyimleri aracılığıyla tespit edilmesi olacaktır. İkinci önemli nokta, başka koşullar altında kadınların varoluş potansiyellerine dayanmaktır. Günümüz toplumlarında sosyolojinin ve psikolojinin yanı sıra hayatımızın büyük bir bölümünü etkileyen yasal düzenlemeler, mevzuat ve ideolojilerin bu yasal düzleme etkisi tartışılmalıdır. Dolayısıyla bu tez siyasetin imkân ve kısıtlılıklarıyla ilgilenmekte, bunun için kadınların deneyimlerini değerlendirirken hâkim siyasal konjonktürün önemli bir okumasını sunmaktadır. Bunun için muhafazakâr, sosyal demokrat veya liberal olsun bir hükümetin siyasalarının kadınların deneyimlerini nasıl etkilediğini tartışmaktadır.

Bunun yanı sıra Beauvoir’ın tespitleri, tüm evreleri içinde, cinselliği, evliliği ve ona edilgenliği ve içkinliği getiren yetiştirilme biçimini açıklama şekli -her ne kadar Freud’u ve psikanalizi bireyi geçmişe yönelik incelemek bakımından eleştiriyor olsa da kendisi de aynı hataya düşmekte- kadının çocukluk ve genç kızlık dönemindeki deneyimlerine dayandırılmaktadır. Kız çocuğunun, oyuncak bebeği ile nesne olmayı öğrenmesi, kendini kanıtlama çabası içerisinde sevgi gösterileri yapıyor olması, cinselliğinin içe kapanıklığı, cinselliği utanç ile karşılaşması, belirli bir dönem

içerisinde yaşanan ve bu şekilde sürmeye devam eden durumlardır. Toplum baskısı altında edilgen biçimde yetiştirilen kadın bunun yükünü bir ömür taşımaktadır adeta. Tespitleri öznel deneyimleri cinsel deneyimler ile sınırlamanın ve cinsel organ, beden ve duygulanımdan çıkarmış, deneyimin dayatımsallığını tespit etmiş olsa da özneye adeta başka şans bırakmamaktadır. Bu konuda, öznenin kendini oluşturma kipleriyle, sürekli bir biçimde yaratımını savunan sosyal devrimi Michel Foucault gerçekleştirmiştir. Onun teorisi özneyi güç/iktidar ilişkileri ağı içerisinde bir mücadele ve etkin bir rol tanımlayarak kurar.

Bu bölümde post-modernizme giden yolda özcülüğü aşan biçimleriyle özne meselesini ele alan kuramlar ele alındı. Ne var ki Freud ve ardılları tarafından, postmodernizmde özneyi siyaset felsefesinin ana konusu yapan ana uğraklar boş bırakıldı. Söz konusu ana uğraklar özneyi sistemin içinde, sistem ile ilişkisi bakımından değerlendirmektedir. Bu sistem büyük oranda kişiler arası ilişkiler ya da güç ilişkileri, din, aile, siyaset, ekonomi, kurumlar gibi eksenleri içermektedir. Bu bölüme kadar hiçbir kuram kadının güç ilişkileri, kurumlar, siyaset veya ekonomi ile olan ilişkisini incelememiştir. Bu çalışma ilerleyen bölümde bu ana uğraklar çerçevesinde kadın deneyimini değerlendirmektedir. İlerleyen bölüm kadının durumunu değerlendirmek bakımından özne konusuyla doğrudan ilişkisi olduğu için siyaset teorisinde özneyi değerlendirmektedir.

Bu başlığın altında, özneye psikolojik ve felsefi bir bakış açısı ile yaklaşan teorisyenler, yapı ve inşa arasında, bilişsel bir süreci de eklemlenen bir öznel deneyim teorisine giden yolu açmaktadırlar. Freud'un ve Lacan'ın ilişkiselliği işin içine katan fakat ağırlığı biyolojide ve penis ve fallusta olan yaklaşımı feminist teorisyenlerin öznel deneyimi bir adım öteye taşımalarını salık vermektedir. Modernleşme teorisinin modernleşmenin lineer bir süreç olduğu ve ilerlemeye götüreceği iddiası gibi öznel deneyim Freud'dan Foucault'ya bir yol vardır. Nitekim Foucault'da bu anlamda Freud'a hakkını teslim etmektedir. Foucault Freud'un yepyeni bir söylemsel alan açtığını, bilhassa onun psikanalizin söylemsel pratiklerin başlatıcı olduğunu ve kendinden sonra üretilen bilimsel gelişmelere kapı araladığını söyler. (Grosz, 2021, s. 18)

Özneye psiko-felsefi yaklaşımlar Freud'un kız ve oğlan çocuğunun penis ile olan ilişkisi ile başlar. Ardından Lacan fallus gösteren, babanın adı ve ayna evresi yaklaşımı ile söylemsel, imgesel ve görsel bir alanı ortaya koymakla Freud'u bir adım

öteye taşımaktadır. Ardından Irigaray, Kristeva, Chodorow ve Beauvoir kimi bakımlardan Freud ve Lacan'ın penis merkezli özne tanımını eleştirerek geliştirmektedirler. Bu teorisyenler psikanalizin önemini kabul etmekle birlikte Freud ve Lacan'ın özneye yaklaşımının erkek merkezli oluşunu değiştirmeye girişirler. Feminist bir yaklaşımla bu değişim çabası Irigaray tarafından işe sokulan kadın cinsel organının yapısı, Kristeva tarafından geliştirilen iğrenme pratikleri ve Chodorow'un duygulara yüklediği anlam ve Beauvoir'ın varoluşçuluk kuramı ile psişik ve muğlak bir süreci ifade eder. Toplumsal ilişkiler, kişiler arası ilişkiler ve iktidar ilişkilerinden kopuk kalmaktadır. Kadınların deneyimlerini analiz etmek için eğer psikanaliz yöntemi kullanılıyor olsaydı felsefi bir yaklaşımla birleştirilebilirlerdi. Fakat bu çalışma yapısal süreçler ile iktidar ilişkileri arasında bir bağlantı kurmayı hedeflemektedir. Bunun için kapitalizmin yeni biçimi olan neoliberalizm ve erkek egemen siyasaları işe koştuğu kadar kadınların duygulanımlarını da eklemleyecektir süreç. İlerleyen bölümde Foucault'nun inşa edilen özne teorisine giden yol siyaset felsefesi açısından incelenecektir.

1.3 Özneye Sosyo-Politik Yaklaşımlar

Özneye sosyo-politik yaklaşımlar özcülük mefhumundan tamamen sıyrılmış, kendini inşa edebilen bir öznenin varlığını işe koşan, öznel kipleri oluşturan her türlü etmeni değerlendiren bir teoriyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, öznenin ilişkisellik içerisinde, kendisini, kurumları ve bilincini değerlendiren özne teorisinin sahibi olan Michel Foucault bu teorinin en önemli temsilcisi olmaktadır. Ne var ki, kadın meselesinin sadece siyaset teorisiyle değil aynı zamanda kültürel kodları işe sokan sosyolojik bir tahayyüle ihtiyacı vardır. Kadının içinde olduğu durumu nasıl değerlendirdiği, eril tahakküm ve iktidar pratikleriyle nasıl ilişkiler kurduğu Pierre Bourdieu'nun sembolik şiddet olarak ifade ettiği kavramda anlam bulmaktadır. Anti-özcü bir özne teorisi her ne kadar öznel inşa sürecinin analizi konusunda elverişli bir ortam sunuyorsa da yapı ve inşa arasında kalan bilinç ilişkisini ortaya koymak; özne ve iktidar arasındaki ilişki Foucault'nun yazımında bazı sorunlara sahiptir. Bu sorunların tespiti konusunda Butler'ın Foucault eleştirisi genç kadınların öznel inşalarını analiz etmek için elverişli bir teori ortaya koymakta yardımcı olmaktadır.

1.3.1 Foucault: bir çıktı olarak özne

Anti-özcü bir özne teorisi üzerine, bireylerin kendiliklerini, özne olma biçimlerini nasıl kurduklarını ya da iktidar tarafından nasıl kurulduklarını ifade eder. “Nitekim Foucault da anti-özcü bir yaklaşımla kimlik, bireysellik ve öznelliğin siyasal ve toplumsal etkenlerden bağımsız düşünmenin doğal, özsel ve evrensel bileşenler olarak görülmelelerinin tehlikeli olduğunu vurgular.” (Keskin, 2017, s. 703-704) Max Stirner’in (Newman, 2014) analizinde insana bir öz atfetmenin insanları nasıl bir kalıba sokarak baskılayacağını, bu öze uymayan kişilerin *gayri insanileştirilmeleriyle* özneleşmelerinden bahsettiği görülmektedir. Gayri insani olmak, hümanizmin insan özüne uymayan bireylerinin direniş noktasıdır. “Gayri insani, Aydınlanma hümanizminin özneleştirici iktidarına karşı bir direniş figürü olarak görülebilir: özsel insan öznesi fikrini, onun dar sınırlarını ihlal ederek sorunsal haline getirir.” (Newman, 2014, s. 117) Burada Foucault’yu ilgilendiren kısım gayri insani öznenin bir zıtlık üzerinden, sorunsal haline getirilerek kuruluyor olmasıdır. Foucault insani-gayri insani gibi ayrımların özneleştirme pratiğini bölücü pratikler olarak adlandırır. “İnsanı özneye dönüştüren üç ayrı nesneleştirme kipi vardır. Bunlardan birisi öznenin bölücü pratikler ile nesneleştirilmesidir. Bu biçimde özne kendi içinde bölünmüş ya da başkalarından bölünmüştür. Bu süreç onu deli/akıllı, suçlular ve iyi çocuklar şeklinde nesneleştirir.” (Foucault, Özne ve İktidar, 2019, s. 57-58) Sorunsallaştırma pratikleri ve sınıflandırmalar bu analiz için bir hayli önemlidir fakat öncesinde öznelliğin toplumsal ve siyasal etkenlerle nasıl ilintili olduğunu göstermek için sorunsallaştırma ve sınıflandırmanın iktidar ile ilişkisinin açığa çıkarılması gerekir.

“İnsan özne bir yandan üretim ve anlamlandırma ilişkilerine girerken, öbür yandan ve aynı derecede, çok karmaşık iktidar ilişkilerine de girer. Çünkü iktidar sadece teorik bir sorun değil aynı zamanda aslında deneyimlerimizin bir parçasıdır.” (Foucault, Özne ve İktidar, 2019, s. 58) Foucault’nun kimlik, bireysellik ve öznellik analizinde bireyin inşası iktidar ilişkileri içerisinde kurulur. Bunun nasıl mümkün olduğu iktidar tanımının nasıl yapıldığı ile anlaşılabilir. Foucault’nun iktidar çözümlemesi çok geniş ölçeklidir; iktidarın devletin kurumlarının yanı sıra aile, cezaevi, psikiyatrik klinikler ve bireyler arası ilişkilere kadar her yerde olduğunu vurgular. “İktidar devletten ve kurumlardan doğmaz, buralarda sabit değildir ama her yerden gelerek bu merkezlerde toplanır. İktidar, yasalar bütününden ya da bir devlet

aygıtından daha farklı biçimde karmaşık, daha farklı biçimde yoğun ve yaygındır.” (Foucault, 1954-2019, s. 100)

“Foucault’ya göre iktidar devlet tarafından sömürgeleştirilse de anarşistlerin inandığı gibi, devlete ait ya da devletten türüyor olarak görülmesi gerekmez. İktidar bir kurumun işlevi değildir, tersine kurum iktidarın bir işlevi ya da sonucudur.” (Newman, 2014, s. 140) İktidarın bu her yerdeliği onun bir dizi strateji olarak düşünülmesini de gerektirir. “Foucault ’ya göre iktidar toplumsal doku boyunca tamamen yayılmıştır, belli bir toplumdaki karmaşık bir stratejik durum, belirli güçler arasındaki bir ilişkidir.” (Newman, 2014, s. 145) Belirtmek gerekir ki bu iktidarı tanımlamanın belirli başlı unsurları vardır. Bu unsurlar: bastırma-kışkırtma-üretme ve çoğaltma olarak sıralanabilir. Foucault özellikle sıkı ilişki içinde olan bu iktidar tanımının on dokuzuncu yüzyıl itibariyle ortaya çıkan modern devlet ve toplum biçimine özgü olduğunu öne sürer. Cinselliğin Tarihi’nde modern devlet ile birlikte baskı çağının başladığını vurgulamıştır. Onun deyiimiyle yapmaya çalıştığı, bir iktidar yöntemi olarak baskının, söylem üretim mercilerini, iktidar üretim mercilerini ve bilgi üretim mercilerini araştırmak ve tarihini yazmaktır. (Foucault, 1976-2020) Bu bağlamda baskılama pratikleri ile cinsellik, söyleme dökülmek suretiyle çoğalmıştır. Bu bilinçli bir kışkırtmadır aslında. Foucault buna örnek olarak Kilise’ de gerçekleşen günah çıkartma pratiklerini ile cinselliğin de bir itiraf olarak söyleme dökülmüş olmasını ele alır. Yine bu dönemde cinsellik hakkında konuşmanın ya da konuşmamanın; konuşulacaksa uygunluk kurallarının sıkılaştırılmasının, karşı etki olarak uygunsuz olanın, güç ve değer kazanmış olabileceğini söylemiştir. (Foucault, 1976-2020, s. 20) “Burada amaç boyun eğmeyi ahlaksal açıdan kabullenilebilir ve teknik açıdan yararlı kılmaktır.” (Foucault, 1976-2020, s. 22) 19.yy’a doğru çıkan bu kışkırtma bilinçli bir nüfus çalışmasıdır aslında. Ama kendi istediği düzeyde öznellikler yaratarak. Tüm bunlar bireyselleştirici taktikler olarak ortaya çıkar ve iktidarın baskı uygulamalarından türer.

Bu baskı uygulamaları bireyleri sindirmek, susturmak amacıyla değildir. Tam aksine, üretici bir güçtedir. “O tarihe kadar baskı kavramı, baskıcı iktidar kavramı biraz kaba bir biçimde kullanıldı. Daha gelişmiş bir analiz, baskı uygulayan şeyin başka bir şey olduğunu, baskının hem çok olumlu hem de aydınlatılması çok güç bir şeye sahip olduğunu kanıtlar.” (Foucault, 1954-2019, s. 57) Çünkü baskı cinsellik örneğinde, modern toplumlara özgü biçimiyle; cinselliği gölgede bırakmaya zorlamak

ile değil, onu tek biricik giz olarak öne çıkarmak yoluyla, kendilerini sürekli cinsellikten söz etmeye zorlamaktadır. (Foucault, 1976-2020)

Modern devletin iktidarı uygulama biçimi aile, tıp, eğitim, okul, psikiyatr, işveren gibi bir dizi kurum aracılığıyla bireyselleştirici bir taktik ile işliyor olmasıdır. Söz konusu kurumlar seçimleri ve özne olmayı bireyin elinden alıp devlete bağlamaktadır. “Tüm bu toplumsal denetimler; işte tüm bu odaklar, cinsellik çerçevesinde, hiç bitmeyen ve cinsellikten söz etmeye kışkırtan bir bilinci artırma yoluyla söylemler oluşturur ve yayar.” (Foucault, 1976-2020) Söylem ve yasak bu noktada birer özne üretici aletlerdir. Örneğin on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan çocuk cinselliği, yine aynı tarihli mastürbasyon yasağından türemiştir. Bu bağlamda mastürbasyon yaygınlaşmış, çocuğun kendine dokunmasıyla bir bireyselleştirme kipi oluşturmuştur.

Siyasal iktidar bireyin içinde kendini göstermiş ve ona kendine dokunmaması gerektiğini söylemiştir.” ... İnsanın kendi bedeniyle ilişkisi sorununun temel bir sorun olduğunu görmek ilginçtir. Görünüşte olumsuz ve baskıcı bu olgu çocuk cinselliğinin spesifik kipliğini yavaş yavaş oluşturdu. (Foucault, 1954-2019, s. 57)

Dolayısıyla özneyi kuran iktidarın analizi yalnızca baskı uygulamaktan - bastırmak, engel çıkarmak, cezalandırmak- ibaret olmadığını, arzuyu yaratarak, zevki kışkırtarak, bilgiyi üreterek bundan daha derine nüfuz ettiğini de göstermelidir. (Foucault, 1954-2019) Öyleyse iktidarın eyleme geçme şekli kendine has taktikleriyle işlemektedir. Bu son derece kılcal ve sinsî taktikler bir dizi toplumsal ilişkiye tekabül eder. Nitekim okulda, hapishanede, tımarhanede toplanan iktidar bireyler ve gruplar arası ilişkilerden doğar. “Yasaların, kurumların, ideolojilerin, iktidarından söz ediyorsak, iktidar yapıları ya da mekanizmalarından söz ediyorsak, bunu yalnızca belli kişilerin başkaları üzerinde iktidar uyguladığını varsaydığımız ölçüde yaparız. Burada iktidar terimi taraflar arasındaki ilişkilere gönderme yapmaktadır.” (Foucault, Özne ve İktidar, 2019, s. 69) “İktidar, yasalar bütününden ya da bir devlet aygıtından daha farklı biçimde karmaşık, daha farklı biçimde yoğun ve yaygındır.” (Foucault, 1954-2019, s. 100)

İktidarın bir strateji ve birilerinin diğeri üzerindeki eyleme gücü olarak hem bireyler arasında hem de kurumlar aracılığıyla nasıl işlediğini gösterdikten sonra bunu sınıflandırma ve sorunsallaştırma aracılığıyla özneyi nasıl kurduğunu gösterebiliriz. “Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine

bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir.” (Foucault, Özne ve İktidar, 2019, s. 62) İktidar pratikleri aracılığıyla bazı davranış kodlarının ahlaka ya da dine aykırı olarak sınıflandırılması, bu aykırı olarak inşa edilen kimliklerin arzu edilemez, olumsuz kimlikler olarak görülmesini sağlar. Bu durumda bazı kimliklerin olumlu bazı kimliklerinse olumsuz olarak sınıflandırılması özne üzerinde kurucu bir etkiye sahiptir. Nitekim kişi olumsuz olarak değerlendirilen kimliklerden kaçınacak ve söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler aracılığıyla olumlanan kimlikleri kabul etme eğiliminde olacaktır. “Belirli kimliklerin sakıncalı olarak dayatılması dolaylı olarak başka bir kimliği dayatmanın yolu olarak görülebilir.” (Keskin, 2017, s. 705)

Buradaki tespit Stirner’in insana öz atfederek insani ve gayri insani ayrımında özneye özün nasıl dayatıldığını göstermesine benzer. Ve tam olarak Foucault’nun bölücü pratikler dediği şeydir. Neyi *sorun* haline getirdiğimiz; kime akıllı kime deli dediğimiz ya da kime hırsız kime iyi çocuk dediğimiz örneğinde olduğu gibi. Bu bölücü pratikler *sorunsallaştırmaya* işaret eder. “Sorunsallaştırma, herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerdir.” (Foucault, Özne ve İktidar, 2019, s. 84-85) Öznenin iktidar ile ilişkisinde çok önemli bir bilinci ifade eden sorunsallaştırma, kişinin nasıl kurulduğunun bilincine vararak sonrasında kendi öznel deneyimini nasıl kuracağını ifade eden bir başlangıç noktasıdır aslında. Burada söz konusu olan Foucault’nun öznel deneyim dediği ve kendilik pratiğini ifade eden şeydir.

Foucault öznel deneyimin üç pratik ekseninde kurulduğunu söyler: söylemsel pratikler olan bilgi alanı, söylemsel olmayan pratikler olarak iktidar sistemleri ve kendilik pratiği olarak insanın kendi varlığıyla kurduğu ilişki. (Keskin, 2017, s. 703-719) Kendilik pratiği kişinin kendi yaşamının güzelliği için uğraş veren bir işçi gibi kendisini kurmasıdır. (Foucault, Özne ve İktidar, 2019, s. 87) “Foucault ‘ya göre kimlik ve bireysellik insanın kendisine atfettiği veya kendisine atfedilen bir deneyimler ve var olma kümesidir.” (Keskin, 2017, s. 704) Söz gelimi birey kendisini, sahip olduğu değerleri bilgi, iktidar sistemi ve kendi bilinci ile kurduğu ilişkide kurabilir. Bu üç eksenin hangi bireyde ne yoğunlukta bulunacağı değişebilir. Foucault özneyi iki farklı şekilde tanımlar. Bu tanımlardan birisi iktidar tarafından kuruluyor

olma anlamına gelirken diğeri kişinin kendi değerleri ile öznellik deneyimini kurması anlamına gelmektedir.

Özne olmak ve öznellik kavramları ise insanın bir deneyimle kurduğu ve bu deneyimi kendi deneyimi olarak görmesini sağlayan bilinç ilişkisi anlamına gelir. (...) Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ve özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. (Foucault, Özne ve İktidar, 2019, s. 62-63)

Foucault özneyi ve iktidarı daha önce hiç bakılmayan bir pencereden bakarak tanımlamıştır. Öznenin, bireyler arası güç ve strateji ilişkileri ile işleyen iktidar pratikleri aracılığıyla nasıl kurulduğunu göstermiştir. Kadın öznenin Türkiye’de nasıl kurulduğunu göstermek için Foucault’nun özne deneyim eksenleri elverişli bir çerçeve sunmakla birlikte; birçok eksiğe sahiptir. Nitekim Foucault kişisel deneyim eksenlerini çok fazla detaylandırmamakla birlikte, özne ile iktidar arasındaki Butler’ın psikik ilişki olarak adlandırdığı ilişkiyi muğlak bırakmaktadır. Bunun için bu bölümde öncelikle Butler’ın bir performans olarak özne ve Bourdieu’nun yapı ve inşa arasında kurduğu ilişki bağlamında eyleyicilerin deneyimine odaklanan kuramına değerlendirilecektir. Ardından gelen dördüncü bir bölüm yardımıyla Foucault’nun eksikleri Butler ve Bourdieu arasında kurulan köprü ile giderilerek Türkiye’nin siyasal sistemine dail bir değerlendirme ile özneleştirme kiplerine bir bakış açısı sunulacaktır.

1.3.2 Butler: eylemde özne

Butler’ın Foucault’nun özne ve iktidar kuramına geliştirdiği en genel itirazı, üretici iktidar kipleri dolayımında düşünülmeyen bir özne insanın mümkün olmadığı taktirde öznenin iktidara direniş olasılığının vuku bulmayacağıdır. (Butler, İktidarın Psikik Yaşamı, 1984-2015) Butler özne ve iktidar arasındaki bu çözümlemeyi son derece muğlak bulmaktadır. “Foucault hukuki iktidar sistemlerinin bastırma ve kapatma gibi pratikler ve çeşitli kurumlarıyla temsil ettikleri özneleri ürettiklerine işaret eder. Özneler bu yapılar tarafından -sürekli, yeniden- üretilirler.” (Butler, 1999) Butler Foucault’nun bu yorumlamasında olduğu gibi iktidarın kurucu psişeliğine katılmakla birlikte, onu birçok açıdan karmaşık bulur. Foucault’nun cinsellik ile iktidarın eş uzamlı olduğu iddiası yasadan bağımsız ve özgürleştirici bir cinsellik ihtimalini çürütür. Onun düşüncesinde toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kimliklerini yekpare bir söylemsel pratikler alanına hapsetmek, onun ne derece zorunlu bir düzenleyici pratiğin etkisine bıraktığı sorununu doğurur. “Ayrıca toplumsal cinsiyeti

inşa eden söylemsel haritanın giriftliği bu söylemsel ve düzenleyici yapıların kendiliğinden bir araya gelip üretkenleşecekleri vaadini taşır.” (Butler, 1999)

“Cinsellik mevcut iktidar ilişkileri içinde kültürel olarak inşa edilmiş bir şeyse eğer, iktidarın öncesindeki, dışındaki ya da ötesindeki normatif cinsellik koyutu kültürel olarak imkansızdır ve siyaseten pratiğe dökülemeyecek bir hayaldir.” (Butler, 1999, s. 85-87) Bunun için; “Kendisini fiilen üretip düzenleyen iktidar ilişkilerinin ve söylemsel ilişkilerinin matrisinden kurtulmuş bir kişi cinsiyet ya da cinsellik kavramından bahsetmek mümkün değilse eğer, inşa edilmiş bir kimlik çerçevesinde etkili tersyüz etme ya da yerinden etme edimlerini mümkün kılan şey nedir?” (Butler, 1999, s. 88) sorusunu sorar. Ona göre Foucault’nun düzenleyici pratikleri son derece muğlaktır. Söz gelimi bu pratikler sadece heteroseksist bir alan inşa etmekte ise bu cinsiyet kimliklerini ikili bir yapıya indirmektedir. Bu bağlamda cinsel yönelimlerin de iktidarın ürünü olması gerekmez midir sorusunu da sordurur. Onun alternatifi iktidar alanının nasıl dile getirildiğine bağlı olarak cinsiyet kategorilerinin farklı şekillerde kavrandığıdır. Ve bu kavramalar az sonra bahsi geçeceği üzere eylemsellik içinde farklı ihtimalleri içerebilir.

Butler postmodernizmin ve Foucault’nun kurucu söylemsel pratikler fikrine katılır. İktidar alanı bu söylemsel pratikler ile tam kapasite doludur. Bu alanın dışında bir yer yoktur. Dolayısıyla ona göre yapılabilecek olan sadece eleştirel bir soy kütük olmaktadır. İktidar kiplerinin normalize ettiği bu sistem içerisinde kimlik kategorilerinin içini oyabilir, onları sorgulayabiliriz. Feminist kadın özneler hakkında son derece radikaldir. “Öznenin konuşulmayan normatif koşullarını yerine getirmeyi başaramayan kişilerin dışlanmasıyla inşa edilen özneleri temsil etmenin ne anlamı olabilir ki?” (Butler, 1999, s. 48) Onun iddiasından çarpıcı bir biçimde feminist bir öznenin de iktidar kipleri aracılığıyla kurulduğu varsayımı çıkarılabilir. “Feminist özne kimliği feminist siyasetin temeli olmamalıdır, özellikle de özne bu temelin öne sürülmesiyle düzenli olarak gömülen bir iktidar alanının içinde meydana getiriliyorsa...” (Butler, 1999, s. 49)

Feminist teori açısından Butler’ın en önemli yanı, toplumsal cinsiyetin cinsiyeti aynaladığı tespittir. Bu bağlamda eğer toplumsal cinsiyet, toplumsal-kültürel bir inşa ise bu söylemsellik öncesi bir cinsiyetin halihazırda var olduğu ve bizlerin de bu cinsiyet kimliklerini apaçık giydiğimiz anlamına gelir. Öyleyse, iktidar ilişkileri hangi noktada devreye girmektedir sorusunu sorar. “Toplumsal cinsiyet

toplumsal olarak inşa ediliyorsa bu inşa nasıl bir tavır ya da mekanizmayla gerçekleşir? Farklı şekillerde de inşa edilebilir miydi yoksa bir toplumsal determinizm mi söz konusudur, toplumsal cinsiyetin inşası nasıl ve nerede vuku bulur?” (Butler, 1999, s. 53) Beauvoir’ın ünlü “kadın doğulmaz kadın olunur” ifadesinin kız çocuğunun başka bir cinsiyeti de üstlenip üstlenemeyeceği sorusu ile eleştirir. Bu olma meselesini gerçekleştiren kimdir o halde, kişinin toplumsal cinsiyetini kuran mekanizma nedir ya da ne zaman vuku bulur? “İnsan özneyi toplumsal cinsiyetli özneye dönüştüren bu mekanizma kültürel sahneye ne zaman çıkar?” (Butler, 1999, s. 190) Bu toplumsal cinsiyetin edinildiği fikri, onu bir zorunluluk alanı addetmez, kültürün başat rolü vardır toplumsal cinsiyetin edinilmesinde. “Fakat toplumsal cinsiyet, cinsiyetin değişken kültürel inşasıdır, cinsiyetli bir beden vesile olduğu sayısız ve açık kültürel anlam imkanlarıdır.” (Butler, 1999, s. 191)

Eğer cinsiyet toplumsal olarak inşa ediliyorsa bu inşanın araçları nelerdir ve aksi mümkün müdür? Ona göre inşa tartışması tıkanmış kalmıştır. Bunun sebebi irade ile özcülük/indirgemecilik ve baskı arasındaki bu tartışmanın artık bir çıkmazda olmasıdır. Butler’ın iradeye ve baskıya ikamesi eylem ve performanslardır. Ona göre toplumsal cinsiyet sabit ve olağan bir fanus biçimi almamaktadır. “Bir tür kesintisiz ve tekrarlanan eylem olarak anlaşılmalıdır.” (Butler, 1999, s. 192) Çünkü ikili indirgemenin ötesine geçebilecek eylemleri içermektedir. “Toplumsal cinsiyet bir kültürel/bedensel eylemdir.” (Butler, 1999, s. 192) Örneğin kadın doğulmaz olunur ise burada çıkarılacak anlam toplumsal cinsiyetin bir süreç olduğudur.

Toplumsal cinsiyet bir isim olmadığı gibi yüzergezer nitelikler kümesi de değildir, çünkü gördüğümüz gibi toplumsal cinsiyet tözel yetkisi performatif olarak üretilmiş ve toplumsal cinsiyeti tutarlı kılan düzenli pratikler gereği zorla var edilmiştir. (...) Toplumsal cinsiyet kimliği kendisinin birer sonucu olduğu söylenen dışavurumlar, ifadeler tarafından performatif olarak kurulur. (Butler, 1999, s. 77)

Butler’ın performatif olarak iktidar ile mücadele içerisinde kurulan özne fikrini detaylandırmadan önce dördüncü bölümde Foucault ile arasında bir köprü olacak Bourdieu’nun kuramını ortaya koymakta fayda vardır. Bourdieu eyleyici olarak ifade ettiği özneyi yapı ve inşa arasında bilişsel süreçleri işin içine dahil ederek düşünmeyi önermektedir. Bu öneri toplumsal praksis bilimini ifade etmekte, eyleyiciyi habitus ile olan ilişkisi içinde habitusun bilince nasıl işlediğini göstermektedir.

1.3.3 Bourdieu: eril tahakkümün yapısı ve inşası arasında özne

Bourdieu çağın özne-nesne, yapısalcılık ve post-yapısalcılık (ya da inşacılık) tartışmaları içerisinde kendi düşüncesini bağıntı anlayışı içerisinde konumlandırmıştır. Söz konusu bağıntı anlayışı yapısalcılık ve inşacılık arasında bir bağlantı kurmayı ve bu bağıntının çözümlenmesini gerektirir. Bunun yanında bu iki mesele arasındaki bağıntının çözümlenmesi için, varolan sistemin kendisini nasıl sürekli yeniden üretebildiğinin anlaşılması onun için önem arz etmektedir. İşte bunun için bu dönüşümü sağlayan mekanizmaların açığa çıkarılması gerekmektedir. Bu mekanizma kendisini var eden ikili bir sistem aracılığıyla işlemektedir. İlki maddi kaynakların dağılımı ile nesnel bir düzen içerisinde işlerken; ikincisi toplumsal eyleyenlerin davranış, düşünce ve yargılarının zihinsel ve bedensel şemalar içerisinde işlemektedir. “Çünkü bir toplum bilimi indirgemecilik tuzağına düşmemek için eyleyenlerin görme biçiminin ve yorumlarının toplumsal dünyanın eksiksiz gerçekliğinin vazgeçilmez bir bileşeni olduğunu kabul etmek zorundadır.” (Bourdieu & Wacquant, Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar, 2001-2014) Ona göre yapısalcılık, eyleyicileri *tatile çıkarmaktan* ve bireyi yalnızca bir homo economicus olarak görmekten vazgeçmelidir. Çünkü özne-nesne çatışması bu düzlemde, insanın antropolojik gerçekliğini gizlemektedir.

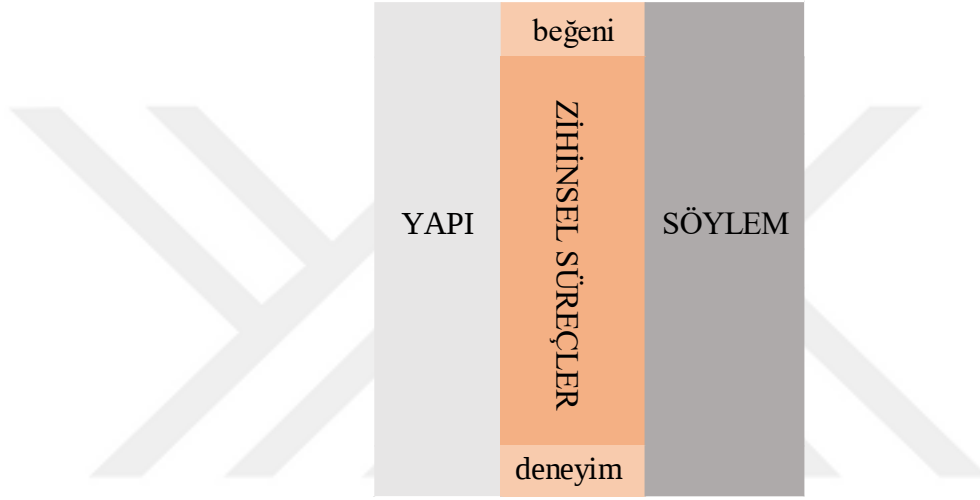
Buradan çıkan toplumsal praxis bilimi, yapısalcı bir yaklaşım ile inşacı bir yaklaşımı bir arada tutar. Önce sıradan temsiller bir yana bırakılarak, nesnel yapılar, etkileşimler ve temsiller üzerindeki dışsal kısıtlamaları tanımlayan toplumsal olarak verimli kaynakların dağılımı inşa edilir. İkinci olarak, eyleyicilerin doğrudan deneyimlerini devreye sokar, böylece eyleyicilerin eylemlerini içeriden yapılandıran temsillerini, beğeni ve algı kategorilerini açığa çıkarır. (Bourdieu & Wacquant, Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar, 2001-2014)

Söz konusu toplumsal praxis anlayışı eyleyicilerin gündelik hayat pratiklerindeki algı ve deneyimleri gün ışığına çıkarmayı gerektirmektedir. Fakat bunun mümkün olabilmesi için bireyin mikro değerlendirilmesinden önce onu sarıp sarmalayan *habitus*’un işe koşulması gerekmektedir. Habitus, toplumsal uzamın yapay yapısının farklılık sistemleri (veya farklılık ilkesi) aracılığıyla kendisini beğeni yargıları içerisinde bulan bireyin gerçeğidir.

“Betimlendiği şekliyle toplumsal uzam üretilmiş soyut bir temsildir” (1979-2015) derken Bourdieu şüphesiz, toplumun doğal olmayan yapay bir unsur, bir inşa olduğunu söylemektedir. “Temsil edilen toplumsal dünya, yani yaşam tarzları uzamı,

habitusu belirleyen bu iki kabiliyet arasında, yani sınıflandırılabilir pratikler ve yapıtlar üretme kabiliyeti ile bu pratikler ve ürünleri ayırt edip değerlendirme kabiliyeti (beğeni) arasındaki ilişkide oluşur.” (Bourdieu, 1979-2015) Söz gelimi Habitusun üretici formülü beğeni yargılarıdır. Beğeni yargılarının deşifre edilmesiyle habitus ortaya çıkacaktır. Ve habitusun ortaya çıkarılmasıyla nesnel dayatmalar sistemi içerisinde bulunan bireyin zihinsel ve bilişsel düşünümünün önemi geri kazandırılacaktır. Aşağıdaki tabloda yapılar ve söylemsel süreçler arasında bulunan zihinsel süreçlerin analizini ifade eden toplumsal praxis anlayışı gösterilmektedir.

Tablo 2: Toplumsal praxis anlayışı

Anlamlandırılmış pratiklerin ve böylelikle geliştirilen pratikleri anlamlandırmaya muktedir algılamaların üretici yatkınlığına dönüşmüş ve bedene işlemiş bir zorunluluk olan habitus, genel ve bir yerden bir yere taşınabilir bir yatkınlıktır. (Bourdieu, 1979-2015) Habitusun bir diğer bileşenini farklılık sistemleri oluşturmaktadır. Diferansiyel aralık sistemleri ya da farklılık sistemleri bireylerin kendilerini ayırt etmeye uygun vasıfları saptamalarını, yorumlamaları ve değerlendirmeleri için gerekli algı ve değerlendirme kalıplarıyla donanmış eyleyicilerin yaşam stilleri şeklinde işler. (Bourdieu, 1979-2015) Yani bu sayede bir etnik grup kendine has özellikler ile donanır. Bu sebeple bir burjuva ile bir işçi ve bir erkek ile bir kadın ya da trans arasındaki fark saptanır. “Habitus, toplumsal dünyanın algılanmasını örgütleyen mantık sınıflarına bölme ilkesinin kendisi bizatihi toplumsal sınıflara bölünmenin içselleştirilmesinin ürünüdür.” (Bourdieu, 1979-2015) “Her koşul, kendisini olmadığı her şeyden, özellikle de karşıtı olduğu tüm şeylerden ayıran her şeyle tanımlanır.” (Bourdieu, 1979-2015) Söz gelimi bir işçi kendisini burjuva

olmayan özellikleri ile tanımlar; bir erkek kendisini bir kadın olmayan özellikleriyle tanımlar. Bu şekilde farklılaşma ilkesi habitusun bir bileşenini oluşturmaktadır.

“Yaşam stilleri, habitusların, karşılıklı ilişkileri içinde habitusun kalıplarına göre algılandıklarından toplumsal olarak nitelenmiş işaret sistemleri ("seçkinler" ve "avamlar" vb. gibi) halini almış sistematik ürünlerdir.” (Bourdieu, 1979-2015) Habitusun bir diğer bileşeni olan beğeni ise bir toplumsal davranış ve kabul bilincini ve yaşam stiline içine eklemlenmiştir. Habitus sisteminde beğeni ve farklılık ilkesi kişinin kendini dolaylama yoluyla kuruyor oluşu; yaşam stilini meydana getirmektedir.

Belirli bir sınıfın, sınıflanmış ve sınıflayan nesne ve pratikleri temellük etme meyli ve yeteneği olan beğeni, yaşam stiline, yani sembolik alt uzamların her birinin özgül mantığında (mobilya, giysi, dil ve bedensel heksis gibi) aynı dışa vurumcu maksadı dile getiren birleştirici nitelikteki ayırt edici tercihler kümesinin temelindeki üretici formüldür. (Bourdieu, 1979-2015)

Toplumsal yapı şablonu ile bireyin zihin şablonunun türdeş olması, birey zihninin adeta toplumsal yapının bir yansıması olmasından kaynaklanmaktadır. Bu iki sistem öylesine tutarlı ve öylesine uyumludur ki doğalmış gibi görünmektedir. Dolayısıyla birey toplumsal konumunu içselleştirmekte ve pürüzsüz bir uyum göstermektedir. “Tanımlanmış toplumsal koşullara tekrar tekrar maruz kalmak, yapılanmış ataleti ve dış gerçekliğin zorlamalarını organizmanın içine kaydeder, böylece bireylerde, toplumsal çevre gereğinin içselleştirilmesi anlamına gelen dayanıklı yatkınlıklar bütünü yerleştirir.” (Bourdieu & Wacquant, 2001-2014) Fakat aslolan toplumsal yapının yapay ve bir güç ilişkisinden doğduğudur. Ne var ki habitusu bireyin kavrama şekli yaşam stilini ve sistemi doğalmışçasına sürdürmektedir. “Toplumsal olarak inşa edilmiş sınıflandırma şemaları içlerinden çıktıkları yapıları, doğal ve zorunlu veriler olarak sunarlar-sınıf, etnik grup ya da cinsiyet gibi- gruplar arasındaki verili bir güç ilişkisinin tarihsel anlamda olumsal ürünleri olarak değil.” (Bourdieu & Wacquant, 2001-2014)

Habitus 'un toplumsal-iktisadi-kültürel yapı ile bireylerin zihinsel ve bilişsel edinimleri arasında; yani yapı ile inşa arasında ortaya çıkardığı ilişki; ve onun öznenin toplumsal, kültürel ve siyasal yaşamla olan bağlantısı için önemi, bir tahakküm biçimini de ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır. “Toplumsal yapılar ile bilişsel yapılar, yinelemeli olarak birbirine bağlıdır ve aralarındaki örtüşme, toplumsal tahakkümün en sağlam güvencelerinden birini oluşturur.” (Bourdieu & Wacquant,

2001-2014) “Bourdieu toplumsal yapılar ile zihinsel yapılar arasındaki örtüşmenin siyasal işlevleri olduğu düşüncesini öne sürer. Simgesel dizgeler, sadece bilgi araçları değildir, aynı zamanda tahakküm araçlarıdır.” (Bourdieu & Wacquant, 2001-2014)

Bourdieu’nun kuramı toplumun ve halihazırda kurulu yapısının yapay olduğunu göstermesi bireye aksinin de mümkün olabileceğini göstermektedir. Nitekim tüm bunların birer simgesel sistem içerisinde sadece toplumsal ilişkileri yansıtmaksızın; aynı zamanda onları kuran, üreten bileşenler olduğu kabul edildiği takdirde dünya da dönüştürülebilecektir. “Ancak eğer simgesel sistemlerin, toplumsal ilişkileri yansıtmakla kalmayıp onları kurmaya katkıda bulunan, dünyayı üreten toplumsal ürünler olduğu kabul edilirse, bu durumda bazı sınırlar içinde dünyanın temsili dönüştürüldüğünde dünyanın da dönüştürülebileceğini kabul etmek gerekir.” (Bourdieu & Wacquant, 2001-2014)

Bourdieu’nun özne-inşa konusunda sosyolojik bir değerlendirme olan habitus aracılığıyla işe koşulması onun habitusun çıktılarının siyasal sonuçlar doğurduğunu göz önüne sermesi; dahası gündelik hayatın rutinlerinde karşılaşılan habitusun bir mücadele ve dönüşüme de gebe olabileceğini iddia etmesindendir. “Sınıflandırma sistemleri, bireyleri ve grupları siyasal alanda ya da kültürel üretim alanında giriştikleri bireysel ve kolektif çarpışmalarda olduğu kadar gündelik hayatın rutin etkileşimlerinde de karşı karşıya getiren bir mücadele kozudur, hedefidir.” (Bourdieu & Wacquant, 2001-2014) Bourdieu habitusun işe koyulduğu yapı içinde cinsiyet temelinde nasıl seçimler, yatkınlıklar ve dayatmalar yarattığını açıklamak için eril tahakkümü iddia eder. Eril Tahakküm habitusun yarattığı karşıtlıklar sistemi içinde işlemektedir. Bourdieu ’da eril tahakküm fikrini yaratan şey söz konusu sistemin nasıl olup da sistemin aslında yapay bir soyutlama olmasına rağmen doğal, pürüzsüz ve itirazsız işlediği sorusudur.

Dünyaya çıkmazları, zorunlulukları ve yaptırımları ile, olduğu haliyle büyük ölçüde uyum sağlanması, daha fazla ihlal ve tahribat, cürüm ve çılgınlık olmaması nedeniyle kurulu düzenin tahakküm ilişkileriyle, hakları ve iltimaslarıyla, ayrıcalık ve haksızlıklarıyla aynı kolaylıkla süregitmesine rağmen en tahammül edilemez varoluş koşullarının çoğunlukla kabul edilebilir ve hatta doğal olarak görülmesidir. (Bourdieu, 1998-2019)

Bourdieu bunu, paradoksal itaat adını verdiği iddia ile açıklar. Yarattığı tüm acı ve zulme karşı çoğunlukla doğal olarak kabul edilen ve devam ettirilebilen halini paradoksal itaat olarak bulduğu eril tahakküme katlanılmasının sebebi; yani bu

paradoksun sebebinin sembolik şiddet olduğunu söyler. “Hissedilmeyen ve görülmeyen, yumuşak, kurbanlarınca bile hissedilemeyen ve görülmeyen, çoğunlukla iletişimin ve tanımanın veya daha kesin olarak tanımamanın, kabullenmenin, hissetmenin saf sembolik kanallarıyla uygulanan şiddet.” (Bourdieu, 1998-2019) Tahakküm eden kadar tahakküm edilen tarafından da tanınan ve kabullenilen sembolik şiddet ifadesini dilde, hayat tarzında, düşünme, konuşma gibi eyleme biçimlerinde bulan bir yafta ve inşadır.

Hâkim sistem yargıları içerisinde, yani eril tahakküm şablonu gözünden bakarak yorumlama yanlışına düşmemek konusunda okuyucuyu uyarır. Söz konusu yanlış Husserl’in doksik deneyim ya da doğal tavır olarak adlandırdığı şeydir. Doksik deneyime sebep olan Bourdieu’nun düşünsel yapısındaki toplumsal praxis olarak adlandırdığı nesnel yapılar ile bilişsel yapılar arasındaki bağıntı ve bu bağıntının adını verdiği habitustur. “Cinsler arasındaki bölünme burada şeylerin düzenine dahilmiş gibi görünür; tüm kısımları cinsiyetlendirilmiş olan evlerde, toplumsal dünyada, bedenlerde, eyleyicilerin habitusunda, algılama, düşünme ve eyleme şemaları olarak işleyiş gösterir.” (Bourdieu, 1998-2019) Onun yaptığı öncelikle bu keyfi, doğallaştırılmış sistemin nasıl bir yapıda olduğunu çözmektir. Söz konusu yapı, eril ve dişil karşıtıllıklardan oluşmaktadır.

Eril ve dişil arasındaki karşıtlık doğrultusunda eşyaların ve faaliyetlerin ayrıştırılması ayrı ayrı ele alındıklarında keyfi görünür, ancak nesnel ve öznel gerekliliğini türdeş bir karşıtıllıklar sistemi içine nüfuz etmesinde bulur. Bu karşıtıllıklar sistemi yüksek/alçak, alta/üstte, önde/arkada, sağ/sol, doğru/eğri, kuru/nemli, sert/yumuşak, dışarıda(kamusal)/içeride(özel) şeklindeki ikili yapılarıdır. (Bourdieu, 1998-2019)

Bu keyfi tahakkümün karşıtıllıklardan oluşan mitsel bir dünya görüşüne dayandığını ifade eder. Bu karşıtıllıklar kendisini cinsiyet ayrımcılığı ve cinsiyetçi iş bölümünde gösterir. Karşıtıllıklara dayanan eril tahakküm biyolojiyi temel almak suretiyle kendisini doğalmış gibi göstermektedir. Söz konusu düzen eyleyicilere, onların kendisinde kabul etmek zorunda kaldıkları yatkınlıklar dayatır. “En asil işlerden dışlayarak onlara alt konumda yer vererek, bedenlerini nasıl taşıyacaklarını öğreterek onlara adi, zahmetli ve aşağı görevler yükleyerek ve daha genel olarak temel öngörüler doğrultusunda aynı zamanda toplumsal farklılıkların da temeliymiş gibi gözüken biyolojik farklılıklardan faydalanarak.” (Bourdieu, 1998-2019)

Toplumsal düzenin temeli olan, farklılıkları bakımından benzeşen karşıtıllıklar kadınlar ve erkekler için iki farklı habitus sistemi oluştururlar. “Zıt ve bedensel

hexisler, dünyadaki her şeyi ve tüm pratikleri eril ve dişil karşıtlığına indirgeyebilen ayrımlar düzleminde bölünüm esaslarıyla olur. Erkekler dış tarafta, resmi, kamusal, sağ, kuru, yüksek tarafta; kadınlar iç tarafta, nemli, alçak, eğik, özel, saklı, görünmez ve utanç verici.” (Bourdieu, 1998-2019)

Bourdieu kadınların, ikincilleştirilmesi ve ezilmesi durumunu eril tahakkümün içinde işlerlik kazandığı, bireyleri sembolik şiddet aracılığıyla yatkınlaştırdığı, doğalmış gibi görünmesine sebep olduğı bu sistem aracılığıyla açıklar. Kadınlarinsa boyun eğiş pratikleri toplumsal dünyaya hükmedenler, tahakküm edenlerin gözünden bakıyor olmalarıdır. “Hükmedilenler, tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açısıyla oluşturulmuş kategorilerle bakarlar, bu da bu kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açarlar.” (Bourdieu, 1998-2019) Bourdieu yapıları ve kurumları sembolik şiddetin birer destekleyicisi olarak görmektedir. Kurumların önemini yadsımadan zihinsel süreçlerde yarattığı deneyimi görmektir onun derdi. “Tahakküm yapılarının tekil eyleyicilerin (erkeklerin fiziksel ve sembolik şiddet yoluyla yaptığı gibi) ve kurumların (aile, kilise, okul, devlet) katkıda bulunduğı sonu gelmeyen bir yeniden üretim emeğinin ürünü olduğunu kanıtlamaya çalışıyorum.” (Bourdieu, 1998-2019) Bourdieu’nun öznel deneyim inşasını çok-katmanlı bir analize tabi tutmak için ortaya koyduğı habitus ve onun bir tezahürü olan eril tahakküm Foucault’nun açık bıraktığı noktaları kapatmak için kullanılabilir.

Özneye sosyo-politik yaklaşımlar siyaset felsefesi ile sosyoloji arasında disiplinler arası bir bağılantı kurar. Stirner aracılığıyla açılan hattı takip eden Foucault post modern bir özne teorisinin sahibi olarak tanımlanmaktadır. Fakat siyaset felsefesi kafasını farklı disiplinlere çevirdiğinde, yapı ve inşa arasındaki bilişsel süreçlere daha fazla ağırlık veren Bourdieu’nun toplumsal praxis teorisinin bir öznel deneyimi çok katmanlı analizi mümkün kılacağını fark edecektir. Mesele, makul bir özne ve iktidar yaklaşımının Foucault’dan alıntılarla kullanılması; bunu yaparken Butler’ın Foucault eleştirilerini Bourdieu aracılığıyla cevaplamaktır. Teorik çerçevenin son bölümünde kadın öznelliğinin analizini oluşturacak eklektik bir teoriyi ortaya koymaktadır.

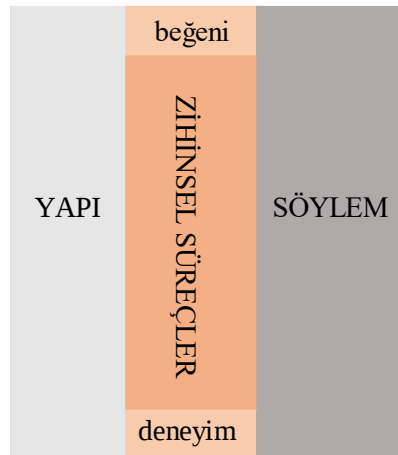
1.4 Foucault ve Bourdieu Arasında Bir Özne Teorisi

Foucault’nun özneleştirme işlevini ortaya koyan iktidar tanımı bu tezin teorik çerçevesinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu iktidar tanımı söylemsel pratikler olan bilgiyi ve söylemsel olmayan pratikleri içeren kurumları araçsallaştırarak özneyi üretmektedir. “Foucault öznel deneyimin üç pratik ekseninde kurulduğunu söyler:

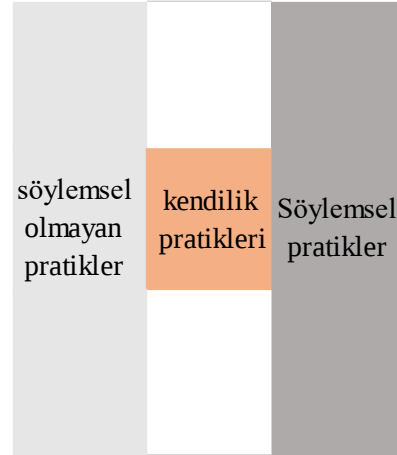
söylemsel pratikler olan bilgi alanı, söylemsel olmayan pratikler olarak iktidar sistemleri ve kendilik pratiği olarak insanın kendi varlığıyla kurduğu ilişki.” (Keskin, 2017, s. 703-719) Kendilik pratiği kişinin kendi yaşamının güzelliği için uğraş veren bir işçi gibi kendisini kurmasıdır. (Foucault, Özne ve İktidar, 2019, s. 87)

“Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir.” (Foucault, Özne ve İktidar, 2019, s. 62) Üçüncü bir alan olan kendilik pratikleri ise Foucault tarafından bilinç ilişkilerini içeren davranış, his, haz, istek, gibi duygulanımları içerse de bizlere dört başı mamur bir açıklama sunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada iktidar biçiminin gündelik yaşama müdahalesi Bourdieu’nun sembolik şiddet kuramı ile açıklanacaktır. Bunun için kadınların gündelik deneyimlerine başvuran mülakat yöntemi kullanılacaktır. Şüphesiz ki Foucault’nun söylemsel pratikler, söylemsel olmayan pratikler ve kendilik pratikleri Bourdieu’nun toplumsal praxis anlayışına denk gelmektedir. Ne var ki kendilik pratikleri psişik tabiyet ve sembolik şiddet ile açıklandığı taktirde dört başı mamur bir özne teorisi sunabilir. Bu sebeple bu bölümde Foucault’nun açık bıraktığı noktalar Butler ve Bourdieu aracılığıyla doldurularak öznel deneyimi analiz edebilecek bir şema oluşturulacaktır. Aşağıda tablo 3 ve tablo 4’te iki teorisyenler arasındaki anlayış benzerliği gösterilmektedir. Tablo 5 ise toplumsal praxis ve öznel deneyim eksenlerini içine alan bir öznel deneyim şemasını ifade eder.

Tablo 3: Toplumsal praxis anlayışı

Tablo 4: Öznel deneyim eksenleri-

Tablo 5: Öznel deneyim şeması

Öznel Deneyim Eksenleri	Adlandırma	Uygulama Biçimleri	Örneklem Alanları	HABİTUS: ERİL TAHAKKÜM
Söylemsel Pratikler	Bilgi	Bölücü pratikler ve sorunsallaştırma	Kavramlar	
Söylemsel Olmayan Pratikler	Kurumlar	Siyasi ve resmi kurumlar, topluluklar, sivil toplum	Politika ve yasalar	
Kendilik Pratikleri	Bilinç ilişkisi	Toplumsal ilişkiler	Semobolik Şiddet Performatiflik	
PSİŞİK TABİYET				

Bourdieu'nun sistemi yorumlayış biçimi, yapısalcılıktaki haliyle kurumların etkisini kabul etmek suretiyle, bireyleri birer eyleyici olarak deneyimlerinin bilgisiyle işe koyuyor olması teoriyi Foucault'nun güç ilişkileri içerisinde oluşan öznel süreçler açıklamasından bir adım öteye taşımaktadır. Çünkü Bourdieu sembolik şiddet aracılığıyla kadınların fiziksel, bilişsel ve duygusal deneyimlerini açığa çıkarabilmektedir. Bunun için bir kadının deneyimini analiz ederken sembolik şiddeti nasıl deneyimlediğini gözler önüne sermek faydalı olacaktır. Fakat öncesinde Foucault'nun direnişi, tahakkümü ve iktidar ilişkilerini nasıl tanımladığını ve bu tanımlamalarda neyi açıkta bıraktığını göstererek, kopuşun detaylandırılmasında fayda vardır. Nitekim Eril Tahakküm zaten sırf bu amaçla, kadının eril tahakküme uğrama biçimlerini analiz etme amacıyla yazılmış bir eser iken; Foucault hiçbir zaman kadınların deneyimlerini, direnişlerini; sebeplerini ya da sonuçlarını dert edinmemiştir. Bunun yanı sıra her ikisi de mücadele ve dönüşümün üzerinde bilhassa durmaktadır. Bourdieu hâkim düşünce sistemin sabitliğini fark etmiş, aksinin mümkün olduğu iddiası üzerinde durmuştur. “Hâkim yapının dayatılması nedeniyle insanlar tüm belirtilerin aksine cinsel yapıların ve bu yapıları algılama biçimlerinin göreceli sabitliğine ilişkin bir sonuca varıyor ve ya reddediyor; oysa bu tespit yanlıştır ve kadınların durumundaki tüm dönüşümlerin akla gelmesiyle derhal çürütülüp reddedilir.” (Bourdieu, 1998-2019)

“Ancak eğer simgesel sistemlerin, toplumsal ilişkileri yansıtmakla kalmayıp onları kurmaya katkıda bulunan, dünyayı üreten toplumsal ürünler olduğu kabul edilirse, bu durumda bazı sınırlar içinde dünyanın temsili dönüştürüldüğünde

dünyanın da dönüştürülebileceğini kabul etmek gerekir.” (Bourdieu & Wacquant, 2001-2014) Aynı şekilde Foucault da direniş için karşı saldırının mümkün olduğunu belirtmiştir. “İktidar mekanizmalarının analizi, iktidarın hem anonim hem de her zaman muzaffer olduğunu göstermeye yönelik değildir. Tersine, herkesin konumunu ve eylem kipini, her iki tarafın da direniş ve karşı-saldırı olanaklarını belirlemek gerekir.” (Foucault, 1954-2019, s. 105) Onun düşüncesinde iktidar ilişkilerini mümkün kılan şey direniştir. İktidar herkesin oyunda olduğu bir mücadeledir çünkü. Toplumsal ilişkiler boyunca stratejiler kurarak özne kendisini var eder. Burada, Foucault direniş ve karşı saldırının ne anlama geldiğini tartışmaya açarak kadın öznenin karşı-direniş imkanlarını da ortaya koymuş olmaktadır.

Düzenleyici pratikler aracılığıyla ve toplumsal olarak kılcallanmış bir biçimde, bireyler arası, gruplar arası, siyaset/politika ve birey arasında işleyen iktidar ilişkileri bir dizi taktik ve stratejiyi gerektirmektedir. Bu taktik ve stratejiler tek yönlü işlemek durumunda değildir. Yani iktidar mücadeleye açık bir şekilde işlemektedir. “Panoptiğe karşı direnişlerin tümünü taktik ve strateji terimleriyle analiz etmek gerekir; bir yandan yapılan her saldırının diğer yandan bir karşı-saldırıya dayanak noktası olarak hizmet ettiğini kendimize söylememiz gerekir. (Foucault, 1954-2019, s. 105)”

Foucault kendisine getirilen eleştirilere karşın iktidarın işleyiş tarzının tek yönlü olmadığını açıklamaktadır. Söz gelimi iktidarın tek yönlü olması durumu, bir itaat ve tahakküm sorunudur. Bir durumun iktidar ilişkisi olabilmesi için içerisinde mücadele eden özneler elzemdir. “Her zaman tuzakta olduğumuzu söylemek istemedim, tersine her zaman özgür olduğumuzu söyledim. Kısacası olayları dönüştürme olanağı her zaman vardır demek istedim.” (Foucault, 1954-2019, s. 280) Foucault iktidar ilişkilerinin ve mücadelelerin nasıl stratejiler içerdiğini şu şekilde detaylandırmıştır:

Birimiz diğeri üzerinde bir üstünlük sağlarız ve bu durumun uzantısı alınacak tavrı belirleyebilir, ötekinin tavrını ya da tavırsızlığını etkileyebilir. Demek ki tuzağa düşmüş değiliz. Oysa her zaman bu tür bir durumdayız. Bu demektir ki; durum değiştirme imkanına her zaman sahibiz, bu imkan her zaman mevcuttur. Kendimizi durumun dışına yerleştiremeyiz, hiçbir yerde tüm iktidar ilişkilerinden bağımsız olamayız. Fakat bu durumu her zaman dönüştürebiliriz. (Foucault, 1954-2019, s. 280)

Bu açıklamaya rağmen Foucault söz gelimi dönüşümün hangi tavırları, hangi durumlarda içerebileceğinin öznenin direniş imkanının bireylere karşı nasıl, gruplara karşı nasıl, siyasete karşı nasıl mümkün olacağını detaylandırmamaktadır. Bunun yanı

sıra Foucault özne ve iktidar arasındaki (Butler’ın deyimiyle) psişik ilişkiyi muğlak bırakmaktadır. İktidar ve onun düzenleyici pratikleri tarafından kurulan öznelere nasıl olup da, hiçbir biçimde iktidarın dışında bir alan olmadan kendilerini kurabildikleri konusunda detaylı bir tartışma sunmamaktadır. Bu sebeple bu çalışma, bu tartışmanın açıklanması için Butler’ın iktidarın ve özne arasındaki psişik tabiyet açıklamasını kullanacaktır.

İlk olarak, Butler Foucault’nun öznesine yönelttiği sorularla, eylemsellik içerisinde kurulan özneyi ortaya atmıştır. Onun itirazı, iktidarın her yerdeliği içerisinde bulunan öznelere, direniş imkanının nasıl mümkün olacağıdır. Onun alternatifi iktidar alanının nasıl dile getirildiğine bağlı olarak cinsiyet kategorilerinin farklı şekillerde kavrandığıdır. Ona göre toplumsal cinsiyet sabit ve olağan bir fanus biçimi almamaktadır. İktidar özne üzerinde kurucu bir etkiye sahipse de bu, sürekli işleyen, devam eden bir süreçtir. “Bir tür kesintisiz ve tekrarlanan eylem olarak anlaşılmalıdır. (...)” “Toplumsal cinsiyet bir kültürel/bedensel eylemdir.” (Butler, 1999, s. 192)

Butler’ın ikinci sorunsalı toplumsal olarak inşa edildiğini iddia ettiğimiz cinsiyetin kurucu uğraklarının neler olduğu ve nasıl bir şekilde gerçekleştiğidir. “Toplumsal cinsiyet toplumsal olarak inşa ediliyorsa bu inşa nasıl bir tavır ya da mekanizmayla gerçekleşir? Toplumsal cinsiyetin inşası nasıl ve nerede vuku bulur?” (Butler, 1999, s. 53) Butler’ın sorularının cevabı bu çalışmada, Bourdieu’nun habitus, eril tahakküm ve sembolik şiddet kavramlarında karşılanacaktır. Sembolik şiddet toplumsal cinsiyet inşasının bir aracı; mekanizması ise habitus ve onun bir örneği olan eril tahakkümdür. Bourdieu’ya göre sembolik şiddet zor yoluyla uygulanır. Keza habitus da bir dayatmalar silsilesi neticesinde vuku bulan yatkınlıklar oluşturmaktadır. Aynı şekilde Butler için de toplumsal cinsiyet düzenli pratikler aracılığıyla zorla var edilen bir süreçtir. Bourdieu’nun eyleyiciler olarak isimlendirdiği öznelere, Butler’a göre bir performanslar sistemi içerisinde kendilerini kurarlar.

Toplumsal cinsiyet bir isim olmadığı gibi yüzergezer nitelikler kümesi de değildir, çünkü gördüğümüz gibi toplumsal cinsiyet tözel yetkisi performatif olarak üretilmiş ve toplumsal cinsiyeti tutarlı kılan düzenli pratikler gereği zorla var edilmiştir. (...) Toplumsal cinsiyet kimliği kendisinin birer sonucu olduğu söylenen dışavurumlar, ifadeler tarafından performatif olarak kurulur. (Butler, 1999, s. 77)

Bu arka plan üzerine bu çalışma, toplumsal cinsiyeti ve öznel süreçleri eyleyicilerin eylemsellikleri ile süreç içerisinde birer deneyimi olarak ele alacaktır.

Fakat Butler'ın sorusunu Bourdieu aracılığıyla cevaplamadan önce Butler'ın düşüncesini detaylandırmak ve açtığı diğer kapıları Bourdieu 'ya ulaşmak amacıyla aralamak gerekmektedir. Butler bu eylemsellik ve performatiflik mefhumunun, iktidarın kurucu normatifliğine ve her yerdeliğine rağmen nasıl mümkün olduğunu açıklamak amacıyla madun, fail ve psişik tabiyet gibi kavramlardan oluşan bir kuramsal alet çantası sunar. Onun meramı iktidarın ve öznenin kuruluş sürecine dair Foucault tarafından muğlak bırakılan psişik tarafıdır. Butler'a göre Foucault öznenin nasıl boyun eğerek oluştuğuna ilişkin özel mekanizmaları açıklayacak ayrıntılara girmez. "Foucault'nun teorisinde bütün bir psişe alanına büyük ölçüde değinilmemiş olunur ve iktidarın madun kılma ve üretme biçimindeki çifte değerliliği açıklanamaz." (Butler, 1984-2015, s. 10)¹⁰

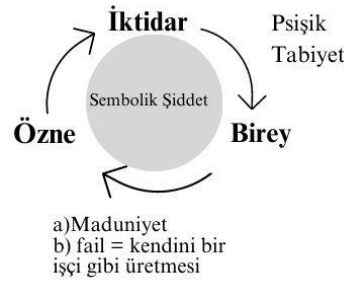
Maduniyet mefhumu üzerinde duran Butler, öznenin neden madun olmayı seçtiğini, neden yasaya boyun eğdiğini, bunu yapmakla suçlu olup olmadığını sorgular. Bunun yanı sıra kadın öznenin Bourdieu'nun mazoşik bir istenç ile çoğu zaman eril tahakkümden zevk aldığı iddiası, Beauvoir'ın ise kadının ikincil konumundan faydalandığı gibi madunun bu statüyü istiyor olma veya sürdürme eylemlerinden çıkarımsanan, maduniyetten özneyi sorumlu tutulmasını reddeder. "Bu görüşe karşı, tabi kılınmaya bağlılığın iktidarın işleyişi sonucu oluştuğunu, iktidarın bu tarz işleyişinin bu psişik etkide açıklığa kavuştuğunu ve bunun da iktidarın yapıp ettiklerinin en sinsisi olduğunu iddia ediyorum." (Butler, 1984-2015, s. 15) Yani kişinin bir madun olarak, fail olduğu haliyle iktidara rağmen, iktidar ile birlikte, iktidar onu sarmalamışken kendi varlığını nasıl sürdürdüğünü; kendisini bireyden özneye nasıl çevirdiğini açıklamaktır amaç.

Butler'ın yürüttüğü teorik tartışma bize, özne oluş sürecinde, Foucault'dan miras kalan bir sözcük anlamıyla aynı zamanda tabi olmak anlamına da gelen öznenin imkanlarını açmaktadır. Nitekim Butler'a göre "tabiyet yalnızca iktidar tarafından madun bırakılma sürecini değil, aynı zamanda özne olma sürecini de ifade eder." (1984-2015, s. 10) Tabiyetin bu çift yönlülüğü özneye rağmen özne için kuruculuğu çözülmesi gereken ilk düğümdür. "Nasıl olur da failliğin koşulu ve aracı olarak kabul edilen özne, aynı zamanda faillikten mahrumiyet olarak anlaşılan bir maduniyetin sonucu olarak görülebilir? Eğer maduniyet failliğin varlık koşulu ise, faillik nasıl maduniyet güçlerine zıt bir şekilde düşünülebilir?" (Butler, 1984-2015, s. 19)

Bir özne üzerinde kullanılan bir iktidar olarak tabiyet, bununla birlikte özne tarafından kabul edilen bir iktidardır. Bu kabul o öznenin oluşunun aracı olur. “Maduniyete karşı koyma eyleminde, özne kendi tabi oluşunu yineler. Nitekim tabi olma anlamındaki subjection ile özneleşme anlamındaki subjectivation aynı kökten türemektedir.” (Butler, 1984-2015, s. 19) Butler direnmeyi ve dönüşümü yineleme kavramları içerisinde düşünmenin imkanlarını ortaya koymaktadır. Çünkü maduniyete karşı koyan herhangi bir çaba kaçınılmaz olarak onu yeniden üretecektir. Bu durumda, özne maduniyetine karşı koyma süreci içerisinde, direnirken, özne oluşun da, iktidarın da devamlılığını sağlar. Bu durumda aslında iktidar da özne tarafından kurulmaktadır. “Öznenin varlık koşulu olarak tasavvur edilen iktidar ile öznenin kullandığı söylenen iktidarın aynı olmaması zorunludur.” (Butler, 1984-2015, s. 20) Aslında burada iki çeşit bir iktidar işe koşulur. “İktidar özne üzerinde en az iki yolla eylemde bulunur. Bunların ilki özneyi mümkün kılan, öznenin olanaklılık koşulu ve oluşturucu halidir; ikincisi ise öznenin kendi failliğinde kullanılıp yinelenen şeydir.” (Butler, 1984-2015, s. 21)

Burada öznenin fail oluşu kendisi hakkında hüküm veren, onu sarıp sarmalayan iktidarı onunla mücadele ederek aşması anlamındadır. Bu sayede iktidarın da devamlılığı sağlanmış olur. Bu ilişki haliyle özne için olumsal bir ilişkiyi ifade eder. “Eğer özne ne iktidar tarafından tamamen belirleniyor ne de iktidarı önemli ölçüde ve kısmen belirliyor ise özne çelişmezlik mantığını aşar. Ve aşmak kaçmak anlamına gelmez. Bu failliğin merkezindeki yinelenen ikircikliğin kesişme noktasıdır.” (Butler, 1984-2015, s. 23) İktidarın ürünü olan özne, aslında iktidarın asıl amacını aşmaktadır. İktidarın asıl amacı öznenin kendini üretmesi ve var etmesi değildir çünkü aslında. Fakat bu mücadele gerçekleşmeden de iktidar var olamayacaktır. Bu iktidar oyunu iki kişilik bir oyundur, oyuncuların birisi olmadığı ölçüde devam edemez, üretilemez, yenilenemez. Dolayısıyla bir kere başladığı anda kendisini tek başına sürdürememektedir. Butler’ın iktidar ve özne kuramına bir diğer katkısı düzenleyici iktidar biçiminin özneyi oluştururken nasıl ve hangi yol ile işlediğini sormasıdır. “Eğer düzenleyici iktidar biçimleri öznenin oluşumu yoluyla kısmen destekleniyorsa, eğer bu oluşum iktidarın gereklerine göre meydana geliyor ve özellikle de normların bünyeye alınması biçimini alıyorsa, öznenin oluşum teorisi bu bünyeye alınma sürecini de hesaba katmalıdır.” (Butler, 1984-2015, s. 27)

Ona göre düzenleyici iktidar pratiklerinin özneleştirme süreçleri psişik bir şekilde işlediği ölçüde özneyi üretebilmektedir. Butler buna psişik tabiyet adını verir. “Psişik tabiyet, tabiyetin özel bir kipliğidir.” (Butler, 1984-2015, s. 29) Butler, iktidar biçiminin bünyeye nasıl alındığı sorusunu sormakla bireyin özne haline geliş sürecini nasıl gerçekleştirdiği merakını açmak için önemli bir kapı aralamaktadır. Fakat, iktidarın psişe gücünü, yani bedenler üzerinde nasıl, hangi yolla nüfuz edip ve yine nasıl ve hangi yolla bireyler tarafından içselleştirildiğini açıklamak için bu çalışma Butler’ın cevabını değil Bourdieu’nun cevabını kullanacaktır. Aşağıda şekil 1’de özne ve iktidar arasındaki karşılıklı ilişki gösterilmektedir. Şekil Butler’ın cevabını Bourdieu’nun sembolik şiddet kuramı çerçevesinde içine almaktadır. Bireyin özne olma yolunda madun ya da tabi olma durumu sembolik şiddet içerisinde gerçekleşen olaylar vasıtasıyla oluşmaktadır.

Şekil 1: İktidarın psişik uzamı

Bourdieu ’ya göre hükmedenler ve hükmedenlerin dünyayı görme ve algılama şekli; her iki tarafın da öznel deneyimleri, yapı ve inşa arasındaki bağıllık ile dolayımlanan habitus, toplumsal hâkim düşünme şeklini/şemasını ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet açısından habitus, Türkiye toplumunda sıklıkla dile getirildiği şekliyle hâkim “zihniyeti” ifade etmektedir. Türkiye toplumunda sürekli zihniyetin yanlışlığından/bozukluğundan; ahlakın bacak arasında aranmasından şikayet edilmektedir. Söz gelimi ahlakın kadınların münasip görülmeyen davranışlarında aranması, kız çocuğunun katı kurallarla sarmalanmış bir biçimde yetiştirilmiş olması gibi. Nihayetinde, bu zihniyetin sonucu olarak kadına doğal olduğu kanıksanan roller biçilir. Kadının ev işleri ile donatılmış olması bu toplumun normalidir. Siyaset hakkında konuşmak ve aktif siyasette rol almak erkeklerini işidir örneğin. Ya da kadınlar mutlak bir biçimde kötü araba kullanırlar bu zihniyetin ürünü olan sistemde.

Kadın habitus şemasının aşağı, özel, yumuşak, nemli, alçak, eğik kısmında yer alır. Habitusun toplumsal cinsiyet rolleri açısından spesifik bir biçimi olan eril tahakkümün eyleme araçları ise sembolik şiddettir. Bireylerin zihniyetine kazınmış olan bir eyleme biçimi olarak sembolik şiddet bedenleri algılara ve eyleyicilerin davranış ve tutumlarına tesir etmektedir. “Sembolik güç doğrudan bedenler üzerinde ve herhangi bir fiziksel kuvvet olmadan uygulanan neredeyse büyülü bir güç biçimidir.” (Bourdieu, 1998-2019)

Hükmeden ile hükmedilen arasında kurulan bir bağıllık aracılığıyla işler; büyüsü hükmedilenlerin dünyayı hükmedenlerin kategorilerinden görüyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Söz gelimi hakim zihniyet, hükmedilenler tarafından da içselleştirilmiştir. “Hükmedilenlerin, onu düşünürken ve kendini düşünürken elindeki tek araçlar onunla ortaklaşa sahip olduğu tanıma araçlarıdır.” (Bourdieu, 1998-2019) Kendisini fiziksel bir uygulamadan ziyade zihinsel bir edinimle gösteren sembolik şiddet öylesine sinsi ve doğal bir görünüm ile işler ki hükmedilenlerin otomatik rızasını kolayca edinir. Bu sinsi zihinsel edinim bedende uzun süreli bir deneyim ile yer bulur. Dolayısıyla, aslında hükmedilenler de sembolik şiddet edinimin bir parçası, uygulayıcısı haline gelmiş olurlar. “Hükmedilenler de dayatılan sınırları zımnen kabullenmek suretiyle kendilerine uygulanan tahakküme çoğu zaman bilmeden, kimi zaman da istemeden katkıda bulunurlar.” (Bourdieu, 1998-2019)

Bedenlere işlemede soyut ve sinsi bir edim halinde olan sembolik şiddetin çıktıkları, bedendeki yansımaları ve yer buluş biçimleri somut bir dizi pratikten oluşmaktadır. Bourdieu bunu pratik edimler olarak tanımlar. “Hükmedenlerle hükmedilenler arasındaki büyülü sınırın tanınma ve kabullenmesine yönelik pratik edimler sembolik gücün büyüsü tarafından tetiklenir. (...) Bu pratik edimler çoğu zaman bedensel duygular (utanç, aşağılanma, çekingenlik, kaygı, suçluluk) veya tutku ya da hassasiyetler (aşk, saygınlık) biçimini alır.” (Bourdieu, 1998-2019) Sembolik şiddete karşı mücadele etmek isteyen bedenin dışı vurumları kendisini, kızarma, kekeleme, öfke gibi belirtiler ile gösterir. “Bu duygular gözle görünecek şekilde kendilerini ele verdiklerinde (kızarma, kekeleme, eli ayağına dolaşma, aciz bir öfke) daha büyük acı yaşatırlar.”

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’NİN POLİTİK HAYATINDA KADIN MESELESİ

Sembolik şiddet bize, duygular yoluyla işleyen, hükmedilenlerin dünyayı hükmedenlerin gözünden nasıl görüldüğünü açıklamaktadır. Foucault ise iktidarın kılcal bir okumasını yapmakla bireyi nasıl belirli bazı kipler aracılığıyla kurduğunu; özne haline getirdiğini ortaya koymaktadır. İktidarın kadınlar üzerindeki kurucu işlevleri ilkin söylemsel pratikler olan annelik, ev kadını ve aileyi olumlamak; feminizm, feminist kadın ve cinsiyet eşitliğini ötekileştirmek yoluyla işler. İkincil olarak iktidarın ekonomi, eğitim, aile ve sosyal politika alanlarındaki yasal düzenlemeleri söylemsel olmayan pratikler olan kurumları harekete geçirir. Üçüncü alan olan kendilik pratikleri ise kişinin kendisi ve çevresiyle olan ilişkisinde, kişiler arası ilişkiler olarak, iktidar ilişkilerinde şekillenmektedir. Bu bölümde söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler iktidarın sağ-popülist siyaset tarzında, neoliberal ekonomi politikalarında ve Siyasal İslam-patriarka iş birliğinde okunacaktır. Bu bölümün iddiası Türkiye’de patriarkanın evrensel bir norm olan toplumsal cinsiyet eşitliğini, sağ-popülizm, neoliberalizm ve siyasal İslam aracılığıyla yeni bir işleme mekanizması kazandıdır. AK Parti iktidarına ait olan bu yeni mekanizmada sağ-popülizmin kullandığı söylemler ve neoliberalizm ve siyasal İslam ile yapılmış olan politikalar kadın öznelliğini yatay kesen etkenlerken; patriarka tüm bu eksenlerin içerisinde bulunmasıyla dikey kesen eksenler olarak yer almaktadır.

Bölümde, Türkiye’nin kadın meselesine tarihsel ve güncel bir okuma sunulacaktır. Tarihsel bir okuma kadına, kadın hareketine ve kadın konusundaki yasal düzenlemelere eleştirel bir bakış getirirken; güncel bir okuma AK Partili yıllarda varlığını gösteren kurucu uğrakları değerlendirecektir. Bu çalışma sembolik şiddeti Türkiye’de kadına yönelik hâkim bakış açısını sergilemesi ve iktidarın patriarkayı işletme aracı olarak görülmektedir. Bu anlamda, sembolik şiddet ise patriarkanın duygu ve düşüncelere sirayet ettiği hali olarak yorumlanabilir.

2.1 Türkiye’de Kadın Meselesine Tarihsel Bir Bakış (1860-2002)

Türkiye’de kadın öznelliğini etkileyen politik düzenlemeler ve devlet eliyle oluşturulan söylemler ülkenin içerisinde bulunduğu siyasal konjonktürler doğrudan etkilenmekte olan bir durumdur. Ülkenin sahip olduğu sosyolojik habitus, gerek Osmanlıdan miras kalan kültür ve devlet geleneği, modernleşme sancıları cumhuriyet tarihine sirayet etmiş, sonucunda kadının özneleşme kiplerini doğrudan etki etmiştir.

Türkiye’de kadın meselesine tarihsel bir bakış Tanzimat ve II. Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet dönemi (1860-1923) arasında süreklilik ve kopuşları değerlendirir. Cumhuriyet döneminde Cumhuriyet kadını, Türk kadını ve Anadolu kadını en çok karşılaşılan kadın kipleri arasındadır. Modernleşme dönemi ulus-devlet ataerkilliği olarak ve Cumhuriyet dönemi devletin patriarkal konumu ise batılı ataerkillik, patriarkal muhafazakâr, devlet feminizmi ve Türk feminizmi şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

Fatmagül Berktaş (2018) yaptığı analizlerde Osmanlı hukuku ardından bir dizi reform getiren Tanzimat ve II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet dönemi yasalarındaki izlekler aracılığıyla Osmanlı ve Cumhuriyet arasında kadın-erkek eşitsizliğine dair süreklilikler görmektedir. Bu dönemin kadın öznelliğine katkıda bulunan politik düzenlemeleri Mecelle, Kanun-u ceza ve Arazi Kanunnamesi kadının ikincil konumuna atıflar içermektedir. Berktaş (2018) modernleşme dönemini ulus- devlet ataerkilliği ve Cumhuriyet dönemini batılı ataerkillik olarak değerlendirmektedir. Dönemin kadın politikası konusundaki sorunlarını gelenekçi tüm toplumlarda görülen ve modernleşme aşamasında yaşanan bir problem olduğunu vurgular. Modernleşme döneminde ulus-devlete evrilmesi gereken devletin güttüğü milliyetçi politikalar kadının ikincilleştirilmesini sürdürmektedir. “Kadın meselesi Cumhuriyet öncesinde de milliyetçi bir projenin parçasıdır ve hem Osmanlı hem de Cumhuriyet feminizmine esas rengini veren bu olgudur.” (Berktaş, 2018, s. 107) Yine modernleşme/batılılaşma döneminde kadına bakış, ahlakı kadın ile bağdaştırması ve ona yüklediği sorumluluklar bakımından bir kadın miti yaratmaktadır. “Dönemin İslamcı ve Muhafazakâr kalıpları denetimsiz, ani, taklitçi bir Batılılaşmanın yol açacağı yozlaşmanın baş alameti olarak kadını görmektedir.” (Bora T. , 2017, s. 744)

Cumhuriyetin ilk yıllarında, ulus-devlet mevhmunun bir yarattısı olarak milliyetçi feminizm Türk kadını imgesi ile aynalanmaktadır. “Kadından söz etmenin, kadına değer atfetmenin, meşrutiyet çerçevesi, çok uzun süre, milliyetçilikle çatılacaktır.” (Bora T. , 2017, s. 750) Ziya Gökalp buna Türk feminizmi ismini yakıştırmaktadır. Anti-feminist söylemin güçlü ve hayli dayanıklı bir motifi olarak kendini kanıtlayacak olan Anadolu kadını imgesi şamata çıkarmadan fedakârlık yapan, hem anne hem tarlada çalışan, vakur, yiğit bir kadını temsil eder ve alenen feminist kadın imgesinin oluşmaması için söyleme sokulmuştur. (Bora T. , 2017) Tanıl Bora Kemalist elit kadroları “patriyarkal muhafazakar” olarak tanımlamaktadır. Yalnızca

geleneksel dindar olarak değil patriarkal olarak kadına yer vermeyi sindiremeyen bu yapı; Nezihe Muhiddin ve Mustafa Kemal'in eşi Latife Hanım'ı da çok kısa bir süre içerisinde sindirmiştir. Nihayetinde 1934'te verilen seçme seçilme hakkının uygulanışı, atanmış, rejimin asrı Türk kadınlarından oluşmakta; Türk kadınına tanıdığı yüksek mevkii simgeleştirmeye memur edilmiş kadınları içermektedir. Cumhuriyet kadını imgesi ise, Ziya Gökalp'in kentten köye kültür götüren aydınların bir parçasıdır. "Cumhuriyet kadınları, köy kadınına okuma yazma öğretir, modern beceriler kazandıran bir eğitim verirken, bir yandan da ondan feyz alır." (Bora T. , 2017, s. 759)

Cumhuriyet dönemi devlet feminizmi ve patriarkal pazarlık ile tanımlanır. Elit kadınların statülerinin rejime sadakatleri karşılığında güvenceye kavuşturulduğu bir sözleşmedir patriarkal pazarlık (Zihnioğlu, 2022). Erken cumhuriyet döneminde (1923-1945), kadınların taleplerinin ve kadın meselelerinin Kemalizm'in cumhuriyetçi ataerkilliğinin sınırları içinde müzakere edilmesi gerekiyordu. (Coşar & Yeğenoğlu, 2011) Tekeli, kadın meselesine Kemalist yaklaşımı ifade etmek için "devlet feminizmi" terimini kullanmaktadır. Tekeli'ye göre her bakımdan eşitlik sağlandığı için Türkiye'de artık kadın kurtuluşu için mücadeleye gerek kalmadığı gerekçesi devleti kadın hakları konusunda tekel haline getirir. (Coşar & Gençoğlu, 2008)

Sonuç olarak, Berktaş'a göre solcu feministler 1980'lere kadar kendine özgü bir ses geliştirememişlerdir. (Coşar & Gençoğlu, 2008) Bunun nedeni Cumhuriyet ataerkilliğinin, 1980'lerin sonlarına kadar, Türk kadınının Osmanlı İmparatorluğu ve İslami yaşam tarzını çağrıştıran geleneğin pençelerinden kurtulduğu ve Cumhuriyet'in eşit vatandaşları haline geldiği iddiasıyla kadınların özgürleşmesi söylemini hegemonya haline getirmiş olmasıdır. (Coşar & Yeğenoğlu, 2011) 1980'ler sonrasında ise -özellikle 70'li yılların siyasi hareketliliği sebebiyle yargılanan, tutuklu erkeklerin yerine kadınların geçmiş olması sebebiyle- devlet feminizmi işler bir pozisyon olmaktan çıkmış; bunun yerini bağımsız feminist bir perspektiften dile getiren kadın örgütlenmeleri alabilmiştir.

Türk siyasi tarihindeki dört askeri müdahalenin (1960, 1971, 1980, 1997) en acımasız ve ardından en uzun askeri rejimin kurulduğu 1980 darbesi, kritik bir dönemece işaret etmiştir. (Coşar & Özman, 2009) Nitekim hakim konjonktürün de etkisiyle politik reformlar etkisini göstermeye başlamış ve "Türkiye, 1980'de Kopenhag'da yapılan İkinci Dünya Kadın Konferansında kabul edilen Kadınlara Karşı

Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesini (CEDAW) 1985'te kabul ederek yasalaştırmıştır.” (Arat N. , Feminizmin ABC'si, 2022, s. 87)

1980’sonrası dönemde din ve kadın meselesi arasındaki gerilim hattı devletin din kurumlarının gelişmesinde, 1982 Anayasası’na dayanarak yasal çerçeve içerisinde alan açmış olduğu dernek, sendika vb. kurumlar içerisinde özellikle Anavatan Partisi’nin (ANAP) İslamcı grupları destekliyor oluşudur. “Yapılan yasal düzenlemelerle, İslamcı grupların, devlet desteğine sahip fakat devletten bağımsız bir ekonomik güce kavuşmalarını sağlamıştır.” (Arat Y. , 2020, s. 92) Ayrıca ANAP döneminde eğitim kurumlarında din dersleri zorunlu hale getirilmesi gibi uygulamalarla İslami değerleri içeren politikalar toplumsal yaşama doğrudan etkiler hale gelmiştir. Yine bu dönemde cesaret bulan İslamcı kadın dergileri kadın hareketine yeni bir soluk getirmiş, yeni bir pencere açmıştır adeta.

1990’lara gelindiğinde sözleşmenin de etkisiyle etkileyici politik iyileştirmeler vuku bulmuştur. 1992’de Medeni Kanun’da kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan madde eşitlik ilkesine aykırı bulunarak iptal edilmiş, 1997’de ise Medeni Kanun’da değişiklik yapılarak Evli Kadına kocasının soyadı ile birlikte, kendi soyadını da taşıma" hakkı tanınmış,, 1998’de ise Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile şiddet uygulayanın evden uzaklaştırılmasına ve kararda belirtilen süre için nafaka ödenmesine ilişkin önlemler düzenlenmiştir.. (Arat N. , Feminizmin ABC'si, 2022) Söz konusu gelişmeler devlet feminizminin yarattığı manipülasyon sebebiyle sessizleşen kadın hareketinin 1980’lerde geri dönmesiyle iktidara birer baskı unsuru yaratacak etkileşimlerin kazanımıdır denebilir.

2.2.1 Türkiye’de kadın meselesine güncel bir bakış (2002-2023)

Bu çalışmada Türkiye’nin son yirmi yılını kapsayan AK Parti iktidarı dönemi özellikle genç kadınların tüm hayatları boyunca içerisinde bulundukları belirli bir iktidar kipini barındırıyor olması nedeniyle incelenmektedir. Bir kadının erken çocukluk dönemi ve genç kızlık dönemi cinsiyet ve hiyerarşiyi içselleştirilmesinde her ne kadar tanıma biçimlerini yaratarak başlangıç rolünü oynuyorsa da çocukluk döneminde öğrenilenlerin yaşam boyu dönem dönem değiştiği söylenebilir. Bunun yanı sıra sistem teorileri bize toplumun bütününe yayılmış olan kapitalizmi ve patriarkayı birer kurucu uğrak olarak önerse de bu çalışmada bu uğrakların önemi yadsınmaksızın, kadınların kesişimsellik bağlamında hangi uğraktan nasıl

etkilendiğini analiz etme yoluna onların deneyimlerine odaklanarak başvurulacaktır. Fakat hiçbir deneyim içinde yaşadığımız toplumda bağımsız yek pare bir oluşuma gebe değildir. Duruş noktası teorileri ise kadın deneyimini emek pratikleri içerisinde değerlendirirken bir kez daha özcülüğün sınırlarında dolaşmaktadır. Bu çalışma genç kadınların deneyimlerini analiz ederken, kadınları ortak deneyimlere sahip, homojen bir grup olarak resmetmemekle beraber, varoluşun tüm veçhelerini toplumsal yapıda aramamaktadır. Tekrar vurgulamak gerekirse; toplumsal yapının inşacı unsurlarını göz ardı etmeksizin, kadınların güncel toplumsal gelişmelerden nasıl etkilendiğini ortaya koymak için Türkiye'nin son yirmi yılında eğitimde, iş bulma süreçlerinde, hiyerarşiyi alımlamada ve en önemlisi önümüze sunulan seçimlerdeki gelişmeler, değişimler ve dönüşümler ortaya konacaktır.

Deniz Kandiyoti (1996-2022) toplumsal cinsiyetin kurucu uğraklarının çok çeşitli bir analize tabi tutulması gerektiğini önerirken bu analize toplumsal cinsiyet üretiminin vuku bulduğu tüm toplumsal kurumların dahil edilmesi gerektiğini dile getirir ve söz konusu kurumların iktidar ilişkilerine gebe olduğunu vurgular. O halde iktidar ilişkilerini gördüğümüz her yerin kadın öznelliğinin inşa edildiği alanlar olduğunun bilincinde olunması önemlidir.

Toplumsal kurumlar tekil bir ataerkil mantığı yansıtmazlar, tersine her biri toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin hem yaratıldığı hem de sorgulandığı siyasal süreçlerin ve iktidar ilişkilerinin alanıdır. Örneğin ev içi ataerkilliğin meşruiyetini, aile yasasını değiştirmekle doğrudan, kadınları yurttaş tanımı içerisine dahil ederek de dolaylı olarak kırmıştır. Ama bir yandan da istihdam, eğitim ve sosyal güvenlik alanlarında ayrımcı uygulamaları sürdürmüştür. (Kandiyoti, 1996-2022, s. 186)

Patriarkanın kadın hareketinin olası tüm hamlelerine karşı gösterdiği direnç, kılcal bir biçimde iç içe geçmiş olduğu patriarkal değerler ve inançlar silsilesi ile işlemektedir. Cynthia Enloe (2017) patriarkal değerlerin genellikle geleneklere içkin değer verenler ve aile sadakatini diğer tüm bağlılık türlerinden önce tuttuğunu vurgular. Bu değerlerin kendilerini her şeyden önce anneliğe adayan kadınlara hayranlığı içerdiğini vurgulamaktadır. Patriarkal değerler ve inançlar patriarkanın sürdürülebilirliğine işaret etmektedir. "Sürdürülebilir patriarka basitçe, pek çok kadının meydan okumak için itibarlarını ve yaşamlarını riske attığı bir fikir ve ilişkiler sisteminin buna rağmen nasıl hayatta kalmayı başardığını anlatmaktadır." (Enloe, 2017)

AK Parti çeşitli çalışmalarda farklı özelliklerini vurgulayarak adlandırmalar ile analiz edilmiştir. Bu adlandırma ve analiz biçimlerinden bazıları şunlardır: çok-katmanlı eklemlleme (Coşar & Yücesan Özdemir, 2014) veya yamalı bohça (Coşar & Özman, 2009), ılımlı İslam (Gürsel, 2011), Siyasal İslam'ın liberalleşmesi (Smith, 2005 & Çınar, 2006 & Akyol, 2010), Neo-İslamcılık (Gürsel, 2011) Neoliberal Muhafazakâr (Funda, 2018). AK Parti iktidarı ise kendisini asli fonksiyonlarından çekilmiş, küçük ama dinamik, vatandaşına tercihler dayatmayan ve vatandaş tarafından denetlenen bir devlet anlayışı olan muhafazakâr demokrasi şeklinde adlandırmaktadır.¹ Bu tanımlamalar için örnekler çoğaltılabileceği gibi bu çalışmanın yapacağı analiz açısından önem arz edenler bu bölümde zikredilmektedir. Simten Coşar ve Gamze Yücesan Özdemir (2014) AK Parti iktidarının bütüncül bir okumasının yapılabilmesi için içerisine çeşitli ve kimi zaman çelişkili olan İslami ilkelerle kapitalist pratikleri alan ekonomik, siyasal ve ideolojik değerlendirmelerin bir arada yapılması gerektiğini dile getirirler. Bu çalışma içerisine İslami değerler ve Neoliberal politikaları barındıran yukarıda sözü edilen çalışmadaki bütüncül yaklaşıma sağ-popülist siyaset tarzını; onun toplumsal cinsiyet ile uzlaşmaz mantığını ortaya çıkarmak suretiyle eklemlenecektir. Coşar ve Yücesan Özdemir AK Parti iktidarının birbiriyle çelişen pratikleri bir araya getirmesinin iktidarın şiddetini sessizleştirdiğini öne sürerler. Türkiye'nin son yirmi yılını toplumsal cinsiyet açısından değerlendirirken, ilerleyen bölümlerde tartışılacak olan İslami-muhafazakar söylemler ile birlikte sivil toplumdaki kadın örgütleriyle kurulan liberal diyalogların ve politikalarda -Medeni Kanun, İş Kanunu ve Anayasada yapılan değişikliklerle- yapılan iyileştirmelerin bir aradalığının çelişen mantığını sessiz şiddet şeklinde tanımlamaktadırlar. Bu ikilik şiddeti adeta sessizleştirmektedir. (2014) Bu yaklaşımdan esinlenilerek Türkiye habitusunda iktidarın toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisi, bu çalışmada Bourdieu (1998-2019) tarafından tanımlanan eril tahakkümün karşıtlıklar içerisinde işleyen ve hükmedenlerin fiziksel zorlama olmaksızın yürüttüğü sembolik şiddetin bir tezahürü olarak anlaşılmaktadır.

Ak Parti dönemi (2002-2023) iktidar süreçlerinde Siyasal İslam modelinin belirginleştiği, içerisine (rekabetçi otoriter) otoriterleşmeyi alan, toplumsal cinsiyet açısından kasıtlı-dönüştürücü üç ana parçalı bir yapı ile işlemektedir: sağ-popülist

¹ Alıntı AK Parti'nin web sitesinden alınmış olmakla birlikte söz konusu sitede sayfada yapılan muhtemel yenileme dolayısıyla ulaşılamamaktadır.

siyaset; siyasal İslam ve patriarka iş birliği, neoliberal politikalar. Sağ-popülist siyaset tarzı kadın öznenin inşası açısından kasıtlı sorunsallaştırıcı söylemler içeren antagonistik dili işe koşar, siyasal İslam beraberinde muhafazakâr-patriarkal dini diskur ve kamu politikaları getirir, neoliberal kamu ve ekonomi politikaları ise eğitimde neoliberal düzenlemeler, neoliberalizmin kariyer süreçleri üzerindeki etkisi, artan işsizlik ve özelleştirme politikaları ile artan ev içi emek pratiklerini devreye sokar. Bu analizde sağ-popülist siyaset tarzı, neoliberal politikalar ve siyasal İslam öznel süreçleri bileşenleri ile birlikte dikey kesen birer uğrak iken, bu uğrakların ortak çıktıları olan patriarka ve anti entelektüalizm öznel süreçleri dikey kesmektedir. Aşağıdaki tablo 6’da bu tezin toplumsal cinsiyet ve siyasal iktidara yeni bütüncül yaklaşımı gösterilmektedir.

Tablo 6: Üç parçalı yatay ve dikey kesenler yaklaşımı

Sağ-Popülist (Siyaset Tarzı)	Ahlaki Dışlayıcılık Antagonizma Sorunsallaştırma	PATRIARKA	ANTI ENTELEKTÜALİZM
Neo-Liberal (Politikalar)	Üniversitelerde eğitimin kalitesinin düşürülmesi Kariyer sürecinde tek başınalık Özelleştirmeler ve ev içi emek yükünün artması		
Siyasal İslam (İdeoloji)	Muhafazakar politikalar Patriarka ve İslam işbirliği		

İlerleyen bölümlerde sağ-popülizmin ahlaki bakımdan dışlayıcı söylemler yoluyla işlettiği siyaset tarzının toplumsal cinsiyet eşitliği ile uzlaşmaz doğası açıklanacaktır. Sağ-popülizme dair hâkim literatürün ortaya konmasının ardından AK Parti iktidarının sivil toplum, yeni kavramlar ve dışlayıcı-ötekileştirici söylemleri içine alan bir analizi yapılacaktır. Ardından 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye’ye giriş yapan neoliberal politikaların kadınların işgücüne katılımı konusundaki etkileri, kadını artan derecede aile içerisinde tanımlamasının ekonomik yararı ortaya konacaktır. Son bölümde, kadın politikalarında İslami değerlerin patriarka iş birliği AK Parti iktidarı dönemindeki politikaların ele alınmasıyla ortaya konacaktır. Siyasal İslam patriarka iş birliği, neoliberal politikalar ve sağ popülist siyaset tarzıyla işleyen sembolik şiddet, Türkiye’nin son yirmi yılında toplumsal cinsiyet açısından çelişmez mantıkları ve karşıt hamleleri içinde barındırmaktadır. İktidar öncüsü olduğu İstanbul

Sözleşmesi’nden sert söylemlerle ayrılabilir; 2015 yılında yaptığı Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Eylem Projesi ile kadınların yarı zamanlı istihdam-yarı zamanlı ev kadınlığını bir arada mümkün kılabilir. Bir yandan Avrupa Birliği uyumsallığı doğrultusunda liberal hamleler yaparken öbür taraftan kadınları İslami değerler içerisinde tanımlayan söylemler üretebilir. Aşağıdaki tabloda Foucault’nun öznel deneyim eksenleri içerisinde Bourdieu’nun sembolik şiddeti eklenerek Türkiye’nin son yirmi yılını tanımlamak için yapılandırılmıştır. Sembolik şiddet, iktidarın çelişen mantığını ortaya koymanın yanı sıra kadınların öznel deneyimleri içerisinde yaşadıkları bilişsel süreçlerde eril tahakküm ile karşılaşma pratiklerini ifade etmektedir. Bu pratikler kızma, utanma, baş eğme gibi davranışları içerir. Söylemsel pratikler sağ popülizmin bir marifeti olan antagonizmayla yeni toplumsal cinsiyet bilgisini üretir. Bunu yaparken anneliği yüceltir, feminizmi yerer; cinsiyet eşitliği kavramını sağ-popülist bir hamleyle cinsiyet adaleti kavramıyla yer değiştirir. Söylemsel olmayan pratikler kadınların doğrudan karşılaştıkları aile ve üniversiteyi; yine doğrudan hayatlarını etkileyen politikaları yapmasıyla hükümeti ve siyasi partiler içermektedir.

Tablo 7: Öznel deneyim eksenleri, yatay ve dikey kesenler tablosu

SİYASAL İSLAM	PATRİARKA				SAĞ POPÜLİZM
	Söylemsel Pratikler	Bilgi, antagonizma	Bölücü pratikler Sorunsallaştırma alanları	Cinsiyet eşitliği/cinsiyet adaleti, feminizm, kadın, anne	
	Söylemsel Olmayan Pratikler	Kurumlar ve İktidar Alanı kuruluşları	Siyasi ve resmi kurumlar, topluluklar, sivil toplum	Aile/ev, üniversite, hükümet, muhalafet, politikalar, yasalar ve uygulamalar	
	Kendilik Pratiği	Sembolik Şiddet	Toplumsal ilişkiler	Kızma, kızarma, utanma, baş eğme	
	NEOLİBERALİZM				

2.2.2 Sağ-popülist siyaset tarzı

Bu bölümde Foucault’nun söylemsel pratikler olarak adlandırdığı yeni öznellik kipleri yaratan terimler sağ-popülist siyaset tarzı söylemlerinde bulunacaktır. Bu çalışmada sağ-popülizm bir siyaset tarzı veya söylemsel bir strateji olarak Türkiye’de AK Partili yıllarda işlediği haliyle kadınların öznel deneyimlerini etkileyen; dikey kesen bir parça olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın iddiası kadınların durumlarının ve öznel deneyimlerinin söylemsel olarak aile, ahlak ve dini

muhafazakâr bir terim olarak fitrat ile bitişik ele alınarak inşa edildiğidir. Türkiye AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından itibaren sağ-popülist hamlelere sahip bir iktidar olarak değerlendirilmektedir. (Taşkın, 2020) Ezgi Elçi (2019) 2011-2019 yılları arasındaki meclis konuşmalarını analiz ettiği çalışmasında Recep Tayyip Erdoğan'ı en popülist lider olduğu sonucuna varmaktadır. Popülizm ve Türkiye üzerine yapılan en güncel çalışmalar ahlaki dışlayıcılık ve ötekileştirici söylemler bağlamında sağ-popülizmin yükselmekte olduğunu ve özellikle toplumsal cinsiyet üzerinde kırııcı etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. (Sayan Cengiz, 2021; Ziya, 2018; (Öztürk, Ben-Porat, Filc, & Ozzano, 2021)) Tüm bunlara ek olarak Türk işi popülizm olarak değerlendirilen anti entelektüalizm de feminizm ile ilişkisi bakımından toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kırııcı etkilere sahiptir. (Funda, 2018) Sağ-popülist siyaset tarzı söyleme yerleştiği geleneksel kadınlık ve aile değerlerini ürettiği cinsiyet adalet kavramı ve sivil toplum kuruluşlarıyla işe koymaktadır. Söz gelimi 2013 yılında kurulmuş olan Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) cinsiyet adaleti kavramının baş savunucusu haline gelmiş bu savunuculuğu ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleri ile birlikte yürütmektedir. Böylelikle, feminizm ve cinsiyet adaleti Foucaultcu bir deyim ile yeni sorunsallaştırma alanları haline gelirken, kadının geleneksel ve ev içi konumunun yüceltilmesi ile geleneksel kadın öznenin üretimini görmek için elzem bir hal almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde tüm bu meseleler ayrıntılandırılırken, AK Parti iktidarının kadın ve aile konuları üzerindeki söylemleri söylem analizine; KADEM'in cinsiyet adaleti savunusu içerik analizi ile ele alınırken popülizm konusundaki literatüre de değinilecektir. Belirtmek gerekir ki kadın öznelliğinin söylemsel pratiklerden etkilenimi yalnızca siyasilerin söylemleri üzerinden işlememektedir. Öznel deneyim politikalar ve politikaların söylem ile işliyor oluşunun yanı sıra medya (televizyon dizileri, gündüz kuşağı programları vb.), dergi ve afiş gibi yazılı kanallar ile etkilenmektedir. Nitekim Foucault'nun kılcallaşan iktidar terimi ve Bourdieu'nun sembolik şiddet ile kendisini gösterdiğini iddia ettiği eril tahakküm kavramı kişiler arası ilişkiler ve siyasi iktidardan etkilendiği kadar medya ve sanat kollarında da kendisini göstermektedir. Dolayısıyla bu bölümde Türkiye'nin son 20 yılında medya ve sanatta kadının hegemonik inşasına yönelik literatüre de kısaca değinilecektir.

Popülizm siyaset bilimi literatüründe karmaşık bir kavramsallaştırma silsilesine sahiptir. Bu karmaşık silsileyi iki ana temaya bölmündüğünde hâkim

perspektiflerden biri sağ-pop÷lizm bir diğerini ise sol-pop÷lizm şeklinde sınıflandırılabilir. Bu iki yaklaşım da pop÷lizmin kutuplaştırıcı ve bölücü doğası konusunda uzlaşırlar. Buna ek olarak sol-pop÷lizm pop÷list hareketin bir mücadele alanı yarattığı iddiasıyla onu demokrasi açısından iyileştirici bulmakta; sağ-pop÷lizm ise halkçılık vurgusu ile katılımcılığı artırma iddiasındadır. Bu katılımcılık anlayışı aynı zamanda halka yaptığı yoğun vurgu ile bir oy kazanma stratejisidir. Bu çalışmada sağ-pop÷lizmin ahlaki kutuplaştırıcı doğası nedeniyle demokrasiden hayli uzak olduğu fikri benimsenmiştir.

Mudde ve Kaltwasser pop÷lizmi halkı saf-ari halk ve karşısında yozlaşmış elitler olarak iki homojen ve karşıt kutba bölen ince-ideoloji olarak tanımlar. (Mudde & Kaltwasser, 2017-2109) Müller ise pop÷lizmin ahlaki dışlayıcılığına dikkat çekmektedir. Müller, pop÷lizmin halkı ahlaklı olmak ve olmamak bakımından iki kutba böldüğünü iddia eder. “Pop÷lizm, siyaseti belirli bir ahlaki perspektiften tasavvur etmeye bağlı. Pop÷listler için her zaman işe yarayan denklem, diğer herkesin ahlaksız olduğu ve halkın gerçek bir parçası olmadığı şeklinde göz ardı edilmesidir.” (Müller, 2016-2020, s. 15-16) Bu pop÷lizm tanımı sağ-pop÷lizmin ve onun antagonistik doğasına özgüdür. Nitekim Dona’ya göre sağ pop÷lizm cinsiyet eşitliğine din ve aile değerleri ile karşı koymaktadır. “Sağcı pop÷list partiler, muhafazakar değerlerle ve dinle yakınlıkla ilişkilendirilir. Buna göre LGBT+ haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen ve daha geleneksel aile değerlerini destekleyen politikalara karşı çıkmaları bekleniyor.” (Dona, 2020) Guy Ben-Porat, Dani Filc, Ahmet Erdi Öztürk ve Luca Ozzano “Populism, religion and family values policies in Israel, Italy and Turkey” isimli çalışmalarında pop÷lizm ve aile değerleri arasındaki ilişkiyi vurgulayarak pop÷lizmi “ahlaki bir iddia” olarak tanımlarlar. (Öztürk, Ben-Porat, Filc, & Ozzano, 2021)

Pop÷lizme geliştirilen ikinci bir yaklaşım ise Chantal Mouffe ve Ernesto Laclau’nun sol-pop÷lizm yaklaşımıdır. Chantal Mouffe, Müller ve Mudde ve Kaltwasser’in gerçek/saf/ahlaklı insanlar ile yoz seçkinler/ahlaksızlar arasındaki bölünmüşlüğü içeren tanımını kabul eder. Mouffe’a göre pop÷lizm ideoloji değildir; pop÷lizm söylemsel bir stratejidir. Mouffe, pop÷lizmi, toplumu iki kampa bölen siyasi sınırlar inşa etmek ve ezilenlerle kaybedenleri iktidardakilere karşı seferber etmek için kullanılan söylemsel bir strateji olarak tanımlar. (Mouffe, 2018-2019) Bu çalışma pop÷lizmi Mouffe tarafından kavramsallaştırıldığı haliyle, söylemsel bir strateji olarak

ele alacaktır. Bu bağlamda AK Parti iktidarının özellikle 2013-2013 yılları arasını kapsayan söylemlerinde ahlaki dışlayıcı ve düşmanlaştırıcı tonunu söylemsel bir strateji olarak değerlendirecektir. Mouffe, sağ popülizmin ulusal kimlik için tehdit oluşturan bazı toplumsal grupları dışlayarak halkı inşa ettiğini iddia eder. “Sağ popülistler eşitlik talebini umursamıyor; genellikle, göçmenler ve birçok sosyal grup dışında, ulusal kimliğe ve ulusun refahına tehdit olarak gördükleri bir halk inşa ederler.” (Mouffe, 2018-2019) Laclau, popülizmi karşıt sınır ve denklik ilişkisi üzerinden inceler. Laclau'ya göre popülizmin iki ön koşulu, insanları iktidardan ayıran uzlaşmaz sınırın oluşması ve insanların ortaya çıkmasını sağlayan eşdeğerliğe dayalı eklemlenmeyi talep etmesidir. (Laclau, 2005-2007) Mouffe ve Laclau'ya göre antagonizma, popülist momentin, kamusal muhayyilenin ve halk ile oligarşi arasındaki siyasi sınırın ön şartıdır. Çünkü antagonizma, dışlamayı ve iki kamp olarak düşünmeyi sağlar: biz ve onlar. Dışlama antagonizma ve sınır için gereklidir. Çünkü düşmanlık hem halkı oligarşiden ayırır hem de karşılanmamış grupları nüfusun geri kalanından ayırır.

Popülizm ve toplumsal cinsiyet ilişkisi literatürde, sağ partilerin aileyi anaakımlaştırma bağlamında toplumsal cinsiyet ile zıt düşmesiyle (Nur Sinem, 2021), dini değerlerle aile değerleri politikası bağlamında (Öztürk, Ben-Porat, Filc, & Ozzano, 2021) işlenmiştir. Başka bir çalışma sağ popülizmin toplumsal cinsiyeti biyolojik bir bakış açısıyla ele aldığını; geleneksel cinsiyet rollerine sıklıkla vurgu yaptığını ortaya koymaktadır. (Feyda Sayan, 2021) Hande Aslen Ziya (2020) ve Funda Gençoğlu'nun (2018) çalışmaları sağ popülizmi trol bilimi ya da anti entelektüalizm bağlamında tartışmaktadır. Nur Sinem Kourou (2021) popülist sağcı partiler ile toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler arasındaki söylem ve stratejileri ve bu ikisinin birbiriyle nasıl etkileşime girdiğini ortaya koymaktadır "Kourou, toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma yaklaşımına karşı, sağcı popülist partilerin aileyi anaakımlaştırma politikası stratejisi uygulamaya koyduğunu iddia etmektedir." (2021) Kourou, aynı zamanda toplumsal cinsiyet karşıtı hareketi ve İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılma hamlesini değerlendirmektedir. Feyda Sayan Cengiz (2021) sağ popülizmin doğuştan gelen toplumsal cinsiyet rollerini doğallaştırdığını göstermektedir. Popülist radikal sağ, belli bir “saf insan” kategorisi yaratırken, sadece göçmenleri, etnik ve dinsel farklılıkları değil, cinsel kimlik ve yönelim farklılıklarını da bu kategoriden dışlayarak, geleneksel cinsiyet rollerine uygun yaşayan, heteroseksüel bireyleri içine almaktadır.

Hande Aslen Ziya (2020) sağ-popülizmi “trol bilimi” bağlamında tartışıyor. Aslen Ziya, iktidarın politikalarını toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları üzerine alternatif bir anlatımla yorumluyor. Bu anlatı, “toplumsal cinsiyet adaleti” kavramsallaştırması üzerinden uygulanmaktadır. AKP iktidarı, bunu hükümet yanlısı KADEM kurumu ile toplumsal cinsiyet karşıtı hareketleri birbirine bağlayarak yapmaktadır. Funda Gençoğlu (2018) ise Türkiye’de popülizmi anti-entelektüalizm bağlamında değerlendirmektedir. Gençoğlu, popülizmin Türkiye’de, anti-entelektüalizmle birlikte yeni bir şekle büründüğünü iddia etmektedir. “Anti-entelektüalizm veya Popülizm Alla Turca” başlıklı makalesinde, popülizmin “eşdeğerlik zinciri” “demokrasi” “neoliberal muhafazakâr hegemonya” “anti-entelektüalizm” ile ilişkili olduğunu iddia etmektedir. Hegemonya biçimleri ve iktidarın hegemonyasının ideolojik aygıtı olarak popülizm, Türk siyasetinin ve Türk toplumunun bir sorunudur. Onun analizi ve deşifresi, akademisyene, bilime karşı tutumun, kitaptan öğrenmenin değersizleştirilmesinin, imam-hatip okullarının artması gibi hamlelerin Türkiye ve Türkiye siyasetindeki anlamını açıklamaktadır. O halde “toplumsal cinsiyet adaleti” kavramsallaştırması, popülizmin alla turca versiyonu olduğu kadar antagonizmdir. Çünkü toplumsal cinsiyet adaleti, muhafazakâr hegemonyayla ilişkilidir.

Sağ- Popülist siyaset tarzının ahlaki dışlayıcılık ile kullandığı antagonistik söylem Türkiye’de kadın özneleşme kiplerini böler ve yaratır. Kadın özneyi “olması gerekenleştirir.” Olması gerekenleştirme pratiği Türkiye’de evlenip aile kuran, çocuk yapan kadını feminist kadından böler. Bunun için kasıtlı yeni kavramlar üretir. Foucaultcu iktidarın bilgiyi üretme gücü Türkiye’de cinsiyet eşitliği kavramının yerine cinsiyet adaleti kavramını koymuştur. Dolayısıyla bu bölümde tarafımızca sağ popülizm ile Foucaultcu sorunsallaştırma, sınıflandırma ve bölücü pratikler arasında bir bağlantı kurulmuştur. Bunun yanı sıra Foucault’ya göre iktidarın baskı mekanizması öznelere üretmek işlevine sahiptir, baskıcı pratikler özneyi var eder. Bu varlık Türkiye’nin son 20 yılında Muhafazakâr kadın, feminist kadın gibi birden fazla özneleşme kiplerine sahip olmuştur. Baskı mekanizmasının ilk pratiği, sağ-popülist, anti entelektüel popülizmin antagonistik söylemleri içerisinde; bu söylemler ile el ele tutuşan kurumlar üzerinden izlenebilir. Bu kurum ve söylemler “boyun eğmeyi ahlaki açıdan kabul edilebilir ve teknik açıdan yararlı kılar” (Foucault, 1976-2020). Muhafazakâr kadın söylemleri zihniyet açısından Türkiye’de muhafazakâr ahlak anlayış biçimi içerisinde Bourdieu’nun ifade ettiği karşıtlıklar şemasına oturur. Bu

karşıtlıklar şeması kadın ve erkeğin konumunu kamusal ve özel alana, sert ve yumuşak, yüksek ve alçak olana yerleştirir. Boyun eğmenin teknik açıdan yararlı kısmı ise; sonraki alt bölümde ele alınacak olan, neoliberal politikalar bağlamında devletin sosyal düzenlemelerden elini çekerek, bakım hizmetini kadına yüklemesi örneği görülebilir. Bu bölümde, sağ-popülist siyaset tarzı kullanan AK Parti iktidarı döneminde özellikle 2013 sonrasında gittikçe antagonistleşen bir dil ile, kadınlar üzerindeki özneleşme pratikleri ortaya konacaktır. Nitekim muhafazakâr söylemler ile kadının anneliğinin övgüsü karşısında, eşitlik ve hak talebindeki feminist söylemlerin şeytanileştirilmesi; kadın bireyleri muhafazakâr özneleştirme kipleri yaratmaktadır. “Belirli kimliklerin sakıncalı olarak dayatılması dolaylı olarak başka bir kimliği dayatmanın yolu olarak görülebilir.” (Keskin, 2017, s. 705) ne var ki belirli bir kimliği dayatmanın tek yolu siyasal söylemler değildir. Hegemonik iktidar kurmanın gerekliliği söyleme siyasal iktidar aracılığıyla olduğu kadar kültür endüstrisi yoluyla belirli kimlikleri dayatmaktadır. Bu çalışma başlıca siyasal iktidarın söylem ve politikalarını ele alacak olsa da medyada kadın kimliğinin nasıl işlendiğine de değinmekte fayda vardır.

Medyada toplumsal cinsiyet karnesi

Toplumsal cinsiyet ve iletişim alanında toplumsal cinsiyetli medyada etik ve teknolojik eğilimler ve günlük yaşamda toplumsal cinsiyet üzerine yapılmış kapsamlı bir çalışma dizi ve film sektöründe toplumsal cinsiyet yansımalarına değinmektedir. (Niles Goins, McAlister, & Alexander, 2021) Toplumsal cinsiyet, medya ve iletişim ilişkisi alanında müzikten, dijitalleşmeye; protestolardan toplumsal hareketlere Ortadoğu ve Kuzey Afrika’yı içeren bir girişim söz konusu iletişimin sosyal, politik ve ekonomik bir analizini yapan ilk hummalı çalışmalardandır. (Loubna H. Skalli, 2023) bu iki çalışma Türkiye’de medya, gazete, dergi, dizi ve reklam gibi unsurları incelememekle birlikte alanyazına kıymetli bir altyapı sunmaktadır. Ayşe Saktanber (2020) Türkiye’de 1980’li yıllar sonrasında kitle iletişimi ve televizyon alanında yaşanan atılımlar ile kadınlar üzerine söz söylemenin yaygınlaştığından bahsetmiştir. Kadınlar için hazırlanan özel televizyon programları, özellikle 1970-1980 arasında TRT’de (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) yayınlanan “Kadın Dünyası”, “Kadın ve Aile” gibi programlar sonrasında yerini gündüz kuşağında günlük ev işlerine dair içerik üreten programlara bırakmıştır. Saktanber bu programların kadının toplumdaki

yerinin aile olduğunu vurgular nitelikte yapımlar olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra bilindiği üzere televizyon ekranlarında yayımlanan programlar dair Radyo Televizyon Üst Kurumu (RTÜK) tarafından denetlenmektedir. 2005 yılında düzenlenen 5373 sayılı kanuna göre RTÜK üyeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki siyasi parti gruplarının üyeleri sayısınca belirlenmektedir. Bu, mecliste çoğunluğu olan iktidar partisinin RTÜK yönetiminde söz sahibi olduğu anlamına gelmektedir. (Öztekin, 2013) Bu bağlamda RTÜK hegemonik kadın öznelliğinin inşasında önemli bir yer edinmektedir. Televizyon ekranlarında yayınlanan dizi ve kliplere dair RTÜK kararları sıklıkla gündeme gelmektedir. Kurul devlet ve ordu itibarının yanı sıra aile ve İslami değerlerin korunması konusunda da bir hassasiyet göstermektedir. Örneğin Kanal D'de yayınlanan Sadakatsiz dizisine evlilik dışı ilişkileri normalleştirdiği gerekçesiyle ceza vermiştir. (Anadolu Ajans, 2020) Son olarak Kızılıcak Şerbeti isimli dizide kadına yönelik şiddet sahneleri içerdiği gerekçesiyle yayın durdurma cezası veren RTÜK dizinin yayın yapacağı saatte İslamofobi belgeseli yayınlamıştır. (CNN TÜRK, 2023) Bilge Yeşil de (2016) analizinde benzer bir iddia ile Türk medyasının, uzun süredir Türkiye'nin siyasi kültüründeki otoriter çizgilerin göstergesi olan gruplaşma ve kayırmacılık yoluyla ticari ve devlet çıkarlarını harmanlayan melez bir sistem oluşturduğunu iddia etmektedir. Yeşil'in analizi 15 Temmuz askeri darbe girişimi sonrası medyada otoriterleşmenin arttığını bu otoriterleşmenin medyada 1980'lerde başlayan neoliberal sürecin etkisini göz önünde bulundurmaktadır.

Medyada toplumsal cinsiyet karnesi televizyon dizilerine dair söylem ve içerik analizleriyle incelenmektedir. İncelemeler dizileri ve programları cinsiyet rollerinin alımlanması (Varlı Güler & Gürer, 2020), (Canpolat & Çelik, 2019) patriarkal alımlama (Aslan & Nisan, 2018) ve siyasal iktidar etkilenimi (Coşar & Gençoğlu, 2016) üzerinden yapmaktadır. *Poligamik İlişkilerdeki Kadın Temsillerinde Patriarkal Kodların Çözümlemesi: Yeni Gelin Dizisini Alımlama Analizi Örneği* isimli çalışma kitle iletişim araçları aracılığıyla Yeni Gelin isimli dizide çok eşlilik ve patriarkal kodların nasıl alımlandığının izini sürmektedir. (Aslan & Nisan, 2018) Başka bir çalışma ise televizyon dizilerinde neoliberal muhafazakar hegemonyanın izleklerini kitle iletişim araçları ve siyasi etki yaratımının el eleliğinin kadın öznelliği ve cinsiyetçi tutumları nasıl beslediğini ortaya koymaktadır. (Coşar & Gençoğlu, 2016) Medya ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında yapılan çalışmalar gündüz kuşağı

programlarının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirdiğini saptamaktadır. (Etiler & Zengin, 2015) Gündüz kuşağı programları ile ilgili yapılan bir diğer çalışma Gelin Evi, Gelinim Mutfakta, Gelin Kaynana Zuhal Topal ile Sofrada gibi yapımlarda geçen geleneksel ifadelerin, geleneksel kadın rollerinin nasıl pompalandığını ifade etmektedir. (Çağla, 2020) Alanda yapılan çalışmalardan birisi medyada kadın kimliğinin annelik kimliği ile özdeşleştirilmesi ve annelik üzerinden kadınların ikincilleştirilmesini tartışmaktadır. (Bozkur & Taylan, 2020) Başka bir çalışma hegemonik kadınlık inşasını televizyon reklamlarında incelemektedir. Patriarkanın ve geleneksel muhafazakâr kadın imgesinin nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. (Mustafa & Özay, 2022) Başka bir çalışma (Çımar, 2014) kitle iletişim aracı olarak gazeteler üzerinden toplumsal cinsiyet alımlamasını izlemektedir. Çalışma 2002-2007 yılları arasında ilk kez dini bir parti olarak iktidara gelen AK Parti'ye yakınlığı ile bilinen Zaman Gazetesi ve Hürriyet Gazetesi üzerinden bir toplumsal cinsiyet tartışması yürütmektedir. Çalışmanın analizi Emine Erdoğan ve Hayrunisa Gül'ün başörtülü kimliklerinin "first lady" olmak bakımından toplumsal cinsiyet açısından sonuçlarını tartışmaktadır. Alanda yapılan bir çalışma ise talk showların hegemonya işbirliği aracılığıyla davranış kalıplarını stratejik olarak nasıl etkilemekte olduğunu ortaya koymaktadır. (Burul & Eslen-Ziya, 2018) AK Parti iktidarının 2007 seçimleri sonrasında toplumsal cinsiyet ve kadının statüsü üzerine yeniden tanımladığı muhafazakar dilin televizyonda yayınlanan gündüz kuşağı talk show programları üzerinden analiz etmektedir. Televizyon showlarını yeni bir söylemsel yönetim alanı olduğunu iddia eden çalışma kadın kimliğinin ve habitusun stratejik bir biçimde kullanıldığını ortaya koyar. Bu iddiaya göre ekranlarda izlenen showlar yeni davranış kalıplarını etkilemektedir. Seda Sayan'ın programını inleyen çalışma AK Parti hükümetinin baskın bir normatif düzene dönüştürdüğü muhafazakar ve cinsiyetçi bir kamusal normatif anlayışını ifade etmektedir.

İçerik ve söylemlerde toplumsal cinsiyet eşitliği karnesi

2013 yılında KADEM'in kurulması ile teorik çabalarla cinsiyet eşitliği kavramının cinsiyet adaleti kavramı ile yer değiştirilmesi üzerine söylemler kadın ve erkeğin doğasına ve biyolojisine atıfla ve daha çok dini bir terim olan fitrat kavramıyla kendisini göstermektedir. AK Parti hükümeti kendisinin bir uzantısı olarak hareket eden sivil toplum iş birliği, İç İşleri bakanı, Yüksek Öğretim Kurulu başkanı ve AK

Parti içerisinde genel başkan yardımcılığını ve grup başkan vekilliğini yapan yüksek kademedeki isimler de Cumhurbaşkanıyla aynı söylemi paylaşmaktadır. AK Parti iktidarı kadına yönelik üretici ve bölücü söylemlerini devlet yanlısı bir sivil toplum kuruluşu (GO-NGO) olarak bilinen KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği) ile beslemektedir. Nitekim derneğin kurucu üyeleri arasında, Cumhurbaşkanı'nın kızı Sümeyye Erdoğan da bulunmaktadır. KADEM, “Toplumun temel taşıyıcısı olan, geleneksel değerlere duyarlı, bu değerlerin uygulayıcısı olan kadınlarımızı bilinçlendirmek ve demokrasinin inşasında etkin aktörler olmalarına hizmet etmek” (KADEM, 2013) amacıyla 2013 yılında kurulmuştur.

KADEM, kendilerini toplumsal cinsiyet adaleti kavramsallaştırması ile ifade ettiklerini belirtmiştir. Laclau'ya göre, bir terim mecazi bir terimle değiştirildiğinde, retorik bir yer değiştirme olur. (Laclau, 2005-2007) KADEM tarafından kurumsallaştırılıp savunulan toplumsal cinsiyet adaleti kavramı iktidar retoriği olarak öne çıkmakta, bu söylem, sağcı popülizmin uzlaşmaz söylemi üzerinden hegemonyayı pekiştirmek için gerekli bir araç olarak hizmet etmektedir. Aynı zamanda öznenin mümkün olması için gerekli bilgiyi de üretmektedir. Bu amaçla KADEM'e yönelik analizlerin içerik olarak sunulması gerekir. KADEM, kadın hakları için toplumsal cinsiyet adaletini savunmaktadır. KADEM'in kurucularından Sare Aydın Yılmaz, “toplumsal cinsiyet adaleti” kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “Cinsiyet adaleti, aile ile kadın ve erkek arasındaki ilişkilerde ve toplumsal hayatın tasarımında adil, ölçülü, dengeli ve adaletli olma durumunu ifade eder.” (Yılmaz, 2015) Toplumsal cinsiyet adaleti kavramı birçok açıdan toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyumsuzluk içindedir. Örneğin kavram, cinsiyet eşitliği kavramını savunan feminizmin kadın ve erkekleri ayırdığını iddia etmektedir. Ayrıca feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin batılı bir söylem olduğunu, bu nedenle Türk toplumuna uygun değerler barındırmadığını dile getirmektedir. Kavram, eşitlik ilkesinin eşdeğerlik kavramı ile değiştirilebileceğini iddia ederken kadın ve erkeğin eşit olamayacağını ancak birbirinin tamamlayıcısı olabileceğini öne sürer. “Kadın ve erkeği birbirinden ayıran bir politika geliştirilmesini savunan feminist söylem yerine kadın ve erkek için tamamlayıcı ve bütünleştirici bir söylem geliştirilmelidir.” (Yılmaz, 2015) Toplumsal cinsiyet adaleti anlayışına göre kadın ve erkek insan olarak eşittir, doğal özellikleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Böylelikle cinsiyet adaleti kavramı cinsiyet eşitliği kavramına muadil olarak üretilmiş ve özellikle 2014 senesinden itibaren

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da sahiplenilerek resmi söyleme sokulmuştur. Bu yeni söylem aracılığıyla kadınların özneleşme kipleri kadın olmayı biyolojiye indirgeyerek işe koyulmuştur. Bunun yanı sıra cinsiyet adaleti kavramının bir bileşeni olan fitrat kavramı, doğa(l) kelimesinden dini bir manada kullanılıyor olmasıyla da farklılaşmaktadır. 2014 yılında KADEM tarafından düzenlenen Kadın ve Adalet Zirvesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan eşitlik yerine adaletin sağlanması, kadın ve erkeğin fitratlarının eşitliği mümkün kılmayacağını dile getirmiştir. Bunu yaparken sıklıkla kadınların annelik rolüne değinmektedir.

İş hayatında hamile bir kadını erkek ile aynı şartlara tabi tutamazsınız. Bir anneyi, örneğin çocuğu emzirmek zorunda olan bir anneyi bu tür yükümlülükleri olmayan bir erkek ile eşit konuma getiremezsiniz. Kadınları, erkeklerin yaptığı her işte çalıştıramazsınız, komünist rejimlerde geçmişte olduğu gibi. Eline ver kazmayı küreği, çalışsın. Olmaz böyle bir şey. Onun narin yapısına ters düşer. (BBC News, 2014)

Gerçekten inançlı olan bir insanın kadın cinayeti işlemeyeceğini belirterek, kadına yönelik işlenen suçları din çerçevesinde yorumlamaktadır. "Kadın cinayetleri oluyor değil mi? İnançlı bir insan, Bir kadın cinayeti kadına şiddet böyle bir şeye girebilir mi? Mümkün mü? Giremez." (BBC News, 2014) 2014'te ve 2015'te gerçekleştirdiği konuşmalarında dini referanslar kullanarak kadın olmayı sıklıkla annelikle özdeşleştiren Cumhurbaşkanı Erdoğan anneliği bir makam olarak yücelterek, feminist kadınların anneliği reddettiğini iddia etmiştir. Ayrıca feminist kadınların İslam dini, inancı ve medeniyetine mensup olmadığını, anneliği bu sebeple reddettiğini iddia etmiştir.

Bizim dinimiz kadına bir makam vermiş, annelik makamı. Anneye bir makam daha vermiş. Cenneti ayakları altına sermiş. Babanın değil annenin ayakları altına koymuş. Annenin ayağının altı öpülür. Bunu feministlere anlatamazsın mesela, onlar anneliği kabul etmiyor. Ama anlayanlar yeter bize diyoruz, onlarla yola devam ederiz. (BBC News, 2014) (...) "Ben kalkıyorum, kadının, Allah'ın erkeklere bir emaneti olduğunu söylüyorum, bu feministler filan var ya, bunlar da çıkıyor Ne demek kadın emanetmiş diyor, Bu bir hakarettir diyor. (...) Ya senin bizim medeniyetimizle, bizim inancımızla, bizim dinimizle ilgin yok ki. Biz sevgililer sevgilisinin o Veda Hutbesindeki hitabına bakıyoruz. "Allah'ın bir emanetidir diyor, O emanete saygı duyun, sahip çıkın" diyor. (BBC News Türkçe, 2015)

Yine KADEM tarafından 2022 yılında düzenlenen 5. Uluslararası Kadın ve Adalet Zirvesi'nde konuşan Erdoğan, dini inançlara referans vererek kadın olmayı fitrata indirgemiş ve kadının ailenin temel unsuru olduğunu dile getirmiştir.

Hep söylediğimiz gibi kadınların dışlandığı bir dünya insanlığın yarısından feragat etmiş demektir. Bu da hem fitrata hem inancımıza hem de hayatın bizatihi kendi işleyişine aykırı bir anlayıştır. Kadını aile başta olmak üzere varoluşun temel unsurlarından koparıp sapkın akımlarla yan yana getirenler, aslında en büyük kötülüğü bizatihi kadınlarımıza yapmaktadır. (Politika, 2022)

25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü dolayısıyla düzenlenen programda bu kez de kadının annelik rolü üzerinden öğretmen olduğunu, ülkedeki öğretmenlerin %60'ının kadın olması dolayısıyla bağlantılandırmış, güçlü kadın, güçlü aile, güçlü Türkiye sloganı ile kadını yine aile ile bütünleşik bir biçimde anmıştır.

Kadın, diğer vasıflarının yanı sıra iyi bir öğretmendir. Kadının öğretmenlik vasfının tezahürlerini tüm çocuklar üzerinde görmek mümkündür. Bugün ülkemizdeki öğretmenlerin yüzde 60'ının kadınlardan oluşması bu hakikatin bir ifadesidir.” (Bir Gün, 2022) Kendi kalkınma planlarımızın merkezine güçlü kadın, güçlü aile, güçlü Türkiye ilkesini yerleştirdik. (Evrensel Haber, 2022)

2016 yılında KADEM'in İstanbul'daki yeni hizmet binasının açılış töreninde anne olmayan, kariyer süreçleri dolayısıyla ev işleri yapmayan kadının eksik ve yarım olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşü ise dini inançlara, Allah'ın emri ve peygamberin hadisine referans vererek meşrulaştırma yoluna gitmiştir.

Çalışıyorum diye annelikten imtina eden bir kadın aslında kadınlığını inkar ediyor demektir. Anneliği reddeden, evini çevirmekten imtina eden bir kadın iş hayatında ne kadar başarılı olursa olsun eksiktir, yarım. İş hayatının anneliğin alternatifi haline getirilmesini kesinlikle kabul etmiyorum (...) Anne varsa insanlık var. Bunun için her fırsatta en az 3 çocuk tavsiyesi yapıyorum. Bunu ben yapmıyorum. Rabbim emrediyor, Peygamberimiz söylüyor. Üretmek, hayatın her alanında var olmak kesinlikle anneliğe engel değildir. İş hayatının anneliğin alternatifi haline getirilmesini kesinlikle kabul etmiyorum. (Hürriyet, 2016)

Feministler hakkında kadın hakları konusunda tek konuşacak kişilerin onlar olmadığını ifade etmiştir. Doğum yapmanın kadınları özgür kıldığını ve feministlerin de bu özellikleri inkar ettiğini öne sürmüştür.

Kadın haklarını savunmak adına adeta insana dair gerçekleri inkâr eden ve kesinlikle bu topraklara, bu medeniyete ait olmayan bir bakış açısı yıllarca bu konuyu tekeline almıştır. Kadını yaratılış fitratından, toplumsal ve biyolojik gerçekliğinden tecrit eden görüşler aslında onun hakkını savunmuyor. Tam tersine kadını özgünlüğünden uzaklaştırıyor, tecrit ediyor. İnsanlığın yarısını oluşturan kadın, anneliğiyle, evinin ve çocuklarının üzerindeki etkinliğiyle, estetiğiyle, sahip olduğu farklılıklarla kadındır. Bu gerçeği bir kenara bırakıp erkekle kadını birbirilerine hasım olarak, rakip olarak gören anlayışı kesinlikle reddediyoruz. (Hürriyet, 2016)

8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar gününde düzenlenen geleneksel feminist gece yürüyüşünü yasaklaması hakkında feminist grupları ezan okunurken düdüğü çalmış olmak gibi bir durum içerisinde yine dini değerlere referans vererek itham etmiştir: “Bunlar bizim bayraklarımızı yakanlar değil mi? Elinde düdüğüyle ezan okunurken, düdüğü öttürmeye mecbur musunuz?” (Bir Gün, 2019)

Ahlaki ve dini değerlerin de işe koşulmasıyla boyun eğmeyi -dindar olmanın, inançlı olmanın ahlaki açıdan bir kriter olarak ele alınmasıyla- ahlaki açıdan kabul edilebilir bir noktaya taşımaktadır. Feminist kadın kimliğini bütüncül kadın kimliğinden bölmek suretiyle sorunsallaştıran Cumhurbaşkanı kadını annelik, ev hanımlığı, öğretmenlik, aile gibi meseleler ile el almaktadır. Belirli kimliklerin sakıncalı olarak dayatılması yoluyla başka bir kimliği dayatmanın bir pratiği olarak dini referanslar kadının biyolojik gerçekliğine referans vermektedir. “Rabbimiz insanlara yönelik emirlerini bildirirken, muhatabını hep Mümin erkekler ve Mümin kadınlar diyerek ifade ediyor. Yani hiçbir hak ve hiçbir sorumluluk fizyolojik farklılıkların getirdiği zorunluluklar hariç sadece erkeğe veya sadece kadına mahsus kılınmamıştır.” (Bir Gün, 2022)

2013 yılında AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik ATV’de yayınlanan bir programın sunucu Gözde Kansu’nun giydiği kıyafet hakkında dekoltesinin fazla olduğunu, böyle bir kıyafetin giyilemeyeceğini dünyanın bunu kabul etmeyeceği ifadelerini kullanmıştır. Dahası bu düşüncelerinin tüm toplumun düşüncelerini içerdiğini ifade etmiştir. Çelik’in ifadelerinin ardından sunucunun işine son verilmiştir. “Dün bir kanaldaki yarışma programında sunucu öyle bir kıyafet giymiş ki olmaz bu yani. Kimseye karıştığımız yok ama çok aşırı. Dünyada da kabul edilemez” (...) “Duyarlılığımız toplumun genel duyarlılığıdır.” (Hürriyet, 2013) Bir kadının giydiği kıyafetin tüm toplumun kanıksadığı bir duyarlılık olduğunu ifade etmek sağ-popülizmin iddiası olan halkı temsil etmek ve toplumsal cinsiyet değerlerini geri plana alan birer hamledir. Böylelikle en uygun olanın kendi partisinin halkı temsil eden siyasi düşünceler olduğu iddiası kadın bedeni üzerinden yapıyor olması makbul olan iddiası ile makbul olmayanı belirlemektedir. Makbul kadın özne inşasını ifade etmektedir. 2015 yılında kadınların akademik hayat içerisinde fırsat eşitliğini amacıyla tutum belgesi olarak hazırlanan Yüksek Öğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesinin 2019 yılında içerisinde toplumsal cinsiyet ifadesini geçiriyor

olmasından dolayı kaldırılmasıyla ilgili YÖK başkanı Yekta Saraç tutum belgesinin Türkiye'nin toplumsal değerlerine uymadığını ifade etmiştir.

Projenin, toplumsal değerlerimiz ve kabullerimizle mütenasip olmadığı ve toplumca kabul görmediği hususunun göz önünde bulundurulması gereği ortaya çıkmıştır. Bu istikamette tutum belgesinde de gerekli değişikliklerin yapılmasına yönelik olmak üzere bir müddetten beri YÖK bünyesinde çalışma yürütülmekte idi. Bugün itibarıyla Tutum Belgesi'nde, 'Toplumsal cinsiyet eşitliği' kavramı çıkarılarak güncelleme yapılmasına ilişkin çalışmalar son aşamasına gelmiş olup yakında üniversitelerimize duyurulacaktır. (KAOS GL, 2019)

2020 yılında yaptığı bir konuşmada AK Parti Genel Başkanvekili Numan Kurtulmuş ise aileye zarar verdiği ve içerisinde geçirdiği toplumsal cinsiyet ibaresi dolayısıyla İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanmasının yanlış olduğunu, sözleşmeden çekilmenin yerinde bir karar olduğunu ifade etmiştir.

İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanması gerçekten yanlıştı. Bu metnin içerisinde iki tane önemli husus var dikkat çekmemiz gereken ve bizimle asla uyuşmayan, bunlardan birisi toplumsal cinsiyet meselesi bir de cinsel yönelim tercihi. Bunun aileye zarar verdiği konusunda endişeler var. (Euro News, 2020)

AK Parti Grup Başkanvekili Özlem Zengin 6284 sayılı kanunun eğer tartışılacaksa İslami değerler etrafında tartışılması gerektiğini öne sürmektedir. Kanun hakkında kendisi konuştuğu zaman tepki çektiğinde fakat parti içerisindeki erkekler tarafından konuşulduğunda tepki çekmediğini söylemiştir. (Artı Gerçek, 2023) 6284 sayılı kanunun kırmızı çizgi olduğu ifadelerinin ardından tehdit mesajları aldığını dile getiren AK Parti grup başkanvekili Özlem Zengin ise AK Parti iktidarının kadının mağduriyetini giderdiğini, AK Parti hükümetinden önce kadınların “önemli kişilerin eşleri bile olamadığını” dile getirmiştir. AK Parti içerisinde 6284 sayılı kanun hakkında savunucu bir dil ile konuşan neredeyse tek kadın olmasına rağmen Özlem Zengin bile eril tahakküm kalıplarını içeren bir söyleme sahiptir.

Türkiye'de kadınların yüzde 70'i de yoktu, hiçbir mesleği olamıyordu, üniversiteye gidemiyordu, milletvekili bile olamıyordu. Önemli bazı isimlerin eşi bile olamıyordunuz. TRT'de izleyici konuk bile olamıyordunuz. Alkışlamak için bile TRT'nin dekorunda oturamıyordunuz. (Cumhuriyet, 2020)

2022 yılında Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü için videolu mesaj yayınlayan İç İşleri Bakanı Süleyman Soylu İslam dinine ve medeniyete atıf vererek şiddetin böyle bir dine yakışmadığını ifade etmiştir.

“Cennet annelerin ayakları altındadır' diyen, 'kadına el kalkmaz' diyen bir medeniyete hiç ama hiç yakışmıyor. Bir kadına, bir çocuğa, bir anneye, ayrılmak isteyen eşe, ayrıldığı eşine, nişanlıya şiddet göstermek, sırf kadın ve çocuk olduğu için zulmetmek, bunlar bize yakışmıyor. Bu ne haktır, bu ne insanlıktır ne de erkekliktir. Dinde de vicdanda da yeri yoktur.” (Anadolu Ajans, 2022)

Bu çalışmada popülizme dair literatürde Chantal Mouffe tarafından söylemsel bir strateji olarak ele alınan popülizm kavramsallaştırması Türkiye'nin son 20 yılına dair gözlemler ile birlikte ele alınmıştır. İlgili literatür takip edildiğinde popülizmin sağ görüşlü iktidarlar tarafından toplumsal cinsiyet eşitliği, feminizm, ahlak, kadın ve aile konuları üzerinden kullandığı dışlayıcı söylemsel özellikler düşünüldüğünde AK Parti dönemi iktidarı özellikle 2013 yılında radikalleşmeye başlayan ve günümüzde 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine yönelik kanunu tartışmaya açmaktadır. Kanun ailenin korunması hasebi ile ele alınmakta ve yine süresiz nafakanın varlığı AK Parti'nin 2023 yılı seçimleri için girdiği ittifaklar neticesinde Yeniden Refah Partisi'nin ittifak şartlarından bir tanesiydi. AK Parti dönemi içerik ve söylemleri takip edildiğinde hükümetin habitusun bir tezahürü olan eril tahakküm düşünce temasını içinde barındırdığı, sembolik şiddeti kadınların annelik ve aile içi rollerine atıfla söylemlerine yerleştirdiği görülmektedir. İlerleyen bölüm kadınların eğitimde, kariyerde ve işsizlik problemlerinde hükümetin ekonomi politikaları başta olmak üzere birçok eyleminde belirleyici olan neoliberal politikalar bağlamında incelenecektir.

2.2.3 Neoliberal politikalar

Kadın öznenin bölünmüşlüğü sağ-popülist söylemlerin yanı sıra devlet politikalarıyla desteklenen bir hadisedir. Ev, aile ve annelik ile belirlenen kadın öznenin feminist ve iş kadınından bölünmüşlüğü eğitim sürecinden başlayan, üniversite hayatıyla iş hayatına evrilen bir süreci yansıtmaktadır. Söylemsel pratikler aracılığıyla işleyen süreç söylemsel olmayan pratikler olan eğitim, aile ve hükümet ile pratiğe geçmektedir. Türkiye'de son 20 yılda artan İslami-muhafazakar söylem neoliberal politikalarla pratiğe dökülmektedir. Sonuçta genç kadınların işsizliği artan genç evlilikleri tetikler hale gelmektedir. Söz gelimi, kariyer süreçleri erkek bireyler için birer zorunlulukken kadınlar için ikinci bir tercih halini alabilmektedir. Türkiye'de artık genç bir kadın kariyer imkanlarını zorlamaksızın evlenmek yolunu tercih etmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu genç kadınların yüksek öğrenim

mezunu olmalarıdır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre kadınların yüksek öğrenim düzeyleri son 20 yılda artış gösterirken işgücüne katılma oranlarında aynı artış görülmemektedir. 2022 yılında yapılan “Ne Eğitimde Ne İstihdamda Yer Alan (NEET) Genç Kadınlar Mevcut Durum ve İhtiyaç Analizi Araştırmasına” göre eğitim durumu yüksek olan genç kadınlar medeni durum açısından incelendiğinde iş arayan NEET genç kadınların bekar; iş aramayan NEET genç kadınların ise çoğunun evli olduğu tespit edilmiştir. (Demet, Şimşek, Çakır, Günşen, & Şahin, 2022) Bu bölümde neoliberal politikaların eğitimde, işsizlikte, aile içerisindeki etkileri ortaya konacaktır.

Neoliberalizm en basit haliyle her zaman karşısında durduğu “sosyal devlet” ve “kamu yararı” mevcut ekonomik sıkıntıların arkasında yatan durumdur. Neoliberalizmin özelleştirmelerinin bir sonucu olarak kişisel ve entelektüel gelişimin gerilemiş olmasına sebep olmaktadır. (Wendy, 2019-2020) Neoliberalizm dünyada 1920’li yıllarda Türkiye’de ise 1980’li yıllarda Turgut Özal döneminde kendisini başlıca özelleştirmeler ve yapısal uyum programlarıyla göstermeye başlamıştır. Devletin, 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte yeniden yapılandırılmış olması ve özellikle AK Parti döneminde düzenleyici devlet anlayışının gerekli gördüğü düzenlemelerin savsaklandığı tespit edilmiştir. (Yalman, 2014) AK Parti iktidarı döneminde birçok kurum ve politikada uygulanan başat program halini almıştır. Bu nedenle AK Parti hükümeti dönemlerinde geliştirilen politikalar (sosyal, politik, ekonomik) neoliberalizmin damgasını taşımaktadır. Muhafazakar-liberal bir tonda ilerleyen hükümetin İslami hayırseverlik anlayışı bağlamında, sosyal harcamalarda katı denetimi ve sonucunda devletin küçülmesi göze çarpmaktadır. Bunun bireyler açısından sonucu uygulanan sosyal politikalar sonucunda güvencesiz çalışmanın ve sosyal yardım ihtiyaçlarının artmış olmasıdır. Neoliberal sistemin önemli bir unsuru olan bağımlılık karşısında bireysel sorumluluk, kendi kendine yeterlilik ve ahlakın üstünlüğüdür. (Yücesan Özdemir, 2014) Bu bakımdan iktidar tarafından neoliberalizmin İslami değerler ile uyusur noktaları yakalanmaktadır. Sonuç olarak neoliberalizm beraberinde eğitimde, sosyal politikalarda, ekonomide yaşanan gelişmelerle dezavantajlı bir grup olan kadınların hayatlarını birincil dereceden etkilemektedir. Artan üniversite sayısı -özellikle vakıf üniversitelerinin artıyor olması- üniversitelerin gittikçe eğitim merkezlerinden ziyade diploma gişesine dönüşüyor oluşu, kariyer süreçlerinde tek başlılık ve güvencesiz çalışma koşullarının kadınları

işgücüne katılma konusunda uzaklaştırıyor oluşu işsizliği doğrudan artırmaktadır. Bu bakımdan, bu sistemden eğitim, istihdam ve sosyal açılardan en çok etkilenen kesim genç kadınlar olmaktadır.

1.İşgücüne katılım

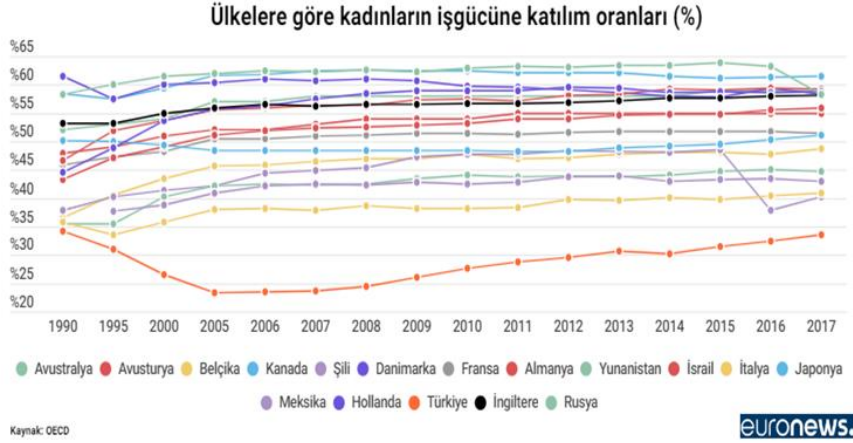
Neoliberalizmin bir kadın için sonuçları; kariyer ve yüksek öğrenim süreçlerinde yaşattığı yıpranma ve zorlukların yanı sıra işsizlik; güvencesizlik, çift kariyerlilik şeklinde sıralanabilir. Neoliberal politikaların Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı konusunda olumsuz etkileri görülmektedir. “1980’lerde uygulanmaya başlayan yapısal uyum programları süreci hızlandırmış; piyasada devletin denetiminin azalması, kadın istihdamının ve işgücüne katılım oranının düşüşünü hızlandırmıştır.” (Gölçek, 2019) TÜİK verilerinde 1955 yılında %72 oranındaki kadının işgücüne katılım oranının 2007’de %23,6’ya düştüğü görülmektedir. 1955 yılında kadın ve erkek bireyler arasında işgücüne katılım oranı farkı %20 oranında seyrederken; 2007 yılına gelindiğinde bu fark %46,2 gibi bir büyüme göstermiştir. TÜİK’in güncel istatistiklerine göre 2021 yılında 15 ve daha yukarı yaştaki erkeklerin işgücüne katılma oranı %70,3 iken bu oran kadınlarda %32,8’dir.

Tablo 8: Yıllara göre kadınların işgücüne katılım oranı ve cinsiyetler arası fark

Yıl	İş gücüne katılım oranı	Cinsiyetler arası fark
1955	72%	20%
2007	23,60%	46,20%
2021	32,80%	37,50%

Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü’nün (OECD) 2017 yılında yayınladığı rapora göre kadınların işgücüne katılım oranı %33.6’lık bir oranla OECD ülkeleri arasında en düşük yüzdeye sahip ülke olarak yerini almaktadır. Raporda Türkiye’yi Meksika ve Yunanistan izlemektedir.

Tablo 9: Ülkelere göre kadınların işgücüne katılım oranları (Euronews, 2019)

Bunun yanı sıra dikkat çeken bir detay; 2008 yılından günümüze kadınların eğitim seviyelerinin yaklaşık iki katı kadar artmış olmasına rağmen işgücüne katılma oranlarında gözle görülür bir artış görülmezken hala erkeklerin işgücüne katılma oranının yarısından daha azdır. “Yüksekokul ve fakülte, yüksek lisans ve doktora mezunu olan 25 ve daha yukarı yaştaki nüfusun toplam nüfus içindeki oranı, 2008 yılında %9,8 iken 2021 yılında %23,0 oldu. Buna rağmen kadınların işgücüne katılım oranı %28,0 iken bu oran erkeklerde %62,8’dir.” (İstatistiklerde Kadın, 2022) Yükseköğrenim görmüş kadınların işgücüne katılma oranı 2011’de %72,1 iken bu oran 2023 yılında %67,6’dır. (TÜİK , 2023) Kariyer ya da iş sahibi olmak erkekler için tek alternatifken, kadınların evlenmek gibi ikincil bir alternatifini zorunluluk haline getirmektedir. Bunun yanı sıra refah devletinden geriye atılan adımlar; yaşlı ve çocuk bakımı gibi hizmetleri kadınların sorumluluğuna yüklemektedir. Bu çalışma açısından neoliberalizmin 2000’ler Türkiye’sinde İslami bir ideoloji ile geleneksel ailevi değerlerle harmanlanarak ele alınmış biçimi kadın özgürlüğünü, kadın istihdamını, kadınların bireyselliğini, bağımsızlığını ve nihayetinde özne oluş biçimini yatay kesen bir etki yoluyla etkilemektedir. Şüphesiz neoliberalizm özel sektör, kamu sektörü, sivil toplum gibi, emeklilikten sağlığa çok geniş yelpazede bir etki düzeyine sahiptir. Fakat bu tezin konusu bakımından eğitim, istihdam ve bakım emeği gibi hizmet sektöründe kadınları doğrudan etkileyen yönleri ele alınacaktır.

Kadınların %16,4’ü yarı zamanlı işleri tercih ederken bu oran erkeklerde %7,0’dır. (İstatistiklerde Kadın, 2023) Dolayısıyla ev içi işlerin yarattığı sorumluluk karşısında kadınlar artan derecede güvencesiz ve yarı zamanlı istihdamı tercih etmektedir. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu’nun da geçici, esnek,

yarı zamanlı istihdamı desteklediği görülmektedir. (Saydam, 2018) 2013 yılında kadınların istihdamı üzerine yapılan çalışmalar kadının güçlendirilmesi hususu yerine ailenin güçlendirilmesi hususunun işe koşulduğunu belirtmektedir. Bu tespitlere göre, devlet politikaları kadın istihdamından ziyade iş ve aile yaşamının uzlaştırılmasını hedef almaktadır. Söz gelimi dönemin ilgili kurumu olan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü bu dönemde yapılan politikalarda devre dışı bırakılmaktadır. (Alınışık & Özlem Altan Olcay, Gender Policy Architecture in Turkey: Localizing Transnational Discourses of Women's Employment, 2017)

2.Eğitim ve kariyer

Türkiye’de eğitim 2002-2022 arası yirmi yıllık süreçte yılda kutuplaşma ve kültürel muhafazakarlaşmaya sebep olan bir dönüşüm gerçekleştirmiştir. (Deniz & Emanet, 2017) Yasemin Taşkın Alp eğitim alanında da refah devletinden geri çekilmeler ve liberal eğilimlerin muhafazakarlaşmayla bağlantılı ilerlediğini, yanı sıra eğitimin Türkiye’de siyasi çekişmelerin konusu olduğunu ortaya koymaktadır (2018). Bu bağlamda siyasi çekişmelerin sonucunda eğitimin bazı değer ve normları aşıyor olması sebebiyle muhafazakarlaşma da ön plana çıkmaktadır. Taşkın Alp’in tespitlerine göre Türkiye’de 1970’ten günümüze eğitimde otuz farklı bakan görev yapmış olup İmam hatip liselerindeki artış ve çoğunlukla kız çocuklarının bu liselere devam ediyor oluşu siyasi kutuplaşmadan kaynaklanmakta, eğitimde özelleştirmeler ve 2012 yılında uygulamaya geçirilen 4+4+4 programı kız çocuklarının eğitimdeki eşitsizliğini derinleştirmektedir. Bu derinleşme kız çocuklarında okuldan erken ayrılma ve erken yaşta evlilikler konusunda riskler barındırmaktadır.² Eğitimde özelleştirmeler beraberinde artan kırılma özelliğiyle dezavantajlı bireyler için İslami grupların destekleriyle eğitime devam etme olanağı bulmaktadır. (Deniz & Emanet, 2017) Taşkın Alp (2018) ayrıca eğitimin neoliberalleşme döneminde devlet tekeline kamu-özel işbirliğine kaymasının dernekler ve vakıflar aracılığıyla muhafazakarlaştığını ifade etmektedir. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığı ile imzalanan protokollerin birçoğu dini vakıf ve derneklerle yapılmıştır.

Neoliberalizmin etkisiyle bilginin de bir meta haline gelmesi ve bilişsel kapitalizm aracılığıyla artık beyaz yakalılar; akademisyenler de işçi konumunda

² 2016 yılında kız çocuklarının okuldan erken ayrılma %35,8’lik bir oran ile %9,2 olan AB ortalamasının hayli üzerindedir

sayılabilmektedir. Neoliberal mantığın akademiye üniversitelerin iş gücüne katılacak, kapitalist sürecin devamlılığını sağlayacak insan gücü yetiştirmeye odaklanır duruma getirmesi yüksek öğrenim mantığını bozmaktadır. Güvencesiz koşulların sınıf kaymasına sebep olmasının yanı sıra anti-entelektüalizme sebep olduğu su götürmez bir gerçektir. Vakıf üniversitelerinin de neoliberal sistemin öznesini oluşturan bir şirket gibi hareket etmesi, akademisyenlerin istedikleri konuyu çalışmamaları, idari görevler, angarya işler ve sadece performans göstergesi için yazar duruma gelmeleri üniversitelerin anti-entelektüalizmine doğrudan etki etmektedir. Bunun yanı sıra bu iş yüklerinden dolayı öğrencilerle olan ilişkilerin ve ders vermenin vakit kaybı olarak görülecek duruma gelmesi, üniversitelerdeki entelektüel gelişimin önünü kapamaktadır. (Vatansever & Yalçın, 2016) Yoksulluk, eşitsizlik ve işsizlik kadınları dikey keserken genç kadınları yatay kesişimsel boyutta etkilemektedir. Özellikle kadınlar ve gençler kısa süreli, geçici sözleşmelere muhatap olmaktadır. Tahsili olmayan kadınların sadece belirli işlerde çalışabilmesi ve işe alım süreçlerinde (mesela evli olmalarının hamile olma potansiyelini taşıması gibi) engeller ile karşılaşması ve belki de en önemlisi çift kariyerlilik durumu kadınların işgücüne katılmalarında ve yoksulluklarında büyük pay sahibidir. (Bora, Bora, Erdoğan, & Üstün, 2017)

3.Aile

“Neoliberal zamanlar kendine eşlik eden bir neoliberal feminizm ve “kaynakların sürekli optimizasyonunu kişisel inisiyatif olarak inovasyon (yaratıcılık) içinde kendini gerçekleştiren; çatışmaları ve başarıyı kişiselleştirmiş “özgür seçim ve fırsat” söylemi üzerine kendini inşa eden” bir liberal feminist özne tanımlar.” (Köse & Maltaş, 2016) Bu bakımdan kadın özneler eğitim ve kariyer süreçlerinde çoğu zaman evlenmek ve iş hayatı arasındaki seçimde evlilik süreçlerine bir adım daha yakın durmaktalarken; erkek bireyler için kariyer süreçleri ev geçindirmek bakımından bir zorunluluktur. Erkek için zorunluluk kadın için ise sadece bir seçimdir. Söz gelimi TÜİK’in güncel hane halkı anketlerine göre kadınlar ev işleri ile meşgul olmaları sebebi ile işgücüne katılmadıklarını belirtmemişlerdir: “Cinsiyete göre işgücünde olmama nedenleri incelendiğinde, kadınlarda en önemli nedenin %45,2 ile ev işleri ile meşgul olma, erkeklerde ise %38,6 ile emeklilik olduğu görüldü.” (Nüfus ve Konut Sayımı, 2021)

Neoliberal dönemin öne çıkan unsuru olarak rekabet, yeni bir esenlik ve ahlak rejimi ile uyuşmaktadır ve bu esenlik çoğu zaman muhafazakâr değerlerle örtüşür. Söz konusu rekabet olgusu sisteme pürüzsüz bir biçimde yerleşmekte, evi geçindiren erkek modelini derinleştirmekte ve dolayısıyla kadınların rekabetin eşitsiz doğasından sonuna kadar etkilenmesinin önünü açmaktadır. “Ekonomi politikalarının küreselleştirici özeliğine rağmen neoliberal politikalar halihazırdaki nüfus üzerindeki küresel eşitsizlikleri gidermek yerine heterojen uygulanan ve böylelikle eşitsizliği ortadan kaldırmayan (örneğin gelişmiş ülkelerde ve gelişmemiş ülkelerde ayrı; sınıf ve ırk temeline dayalı) refah projeleri geliştirmişlerdir.” (Köse & Maltaş, 2016) 1984 yılında hazırlanan beşinci kalkınma planında kısmen, ardından 1987 yılında kurulan Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu, 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü gibi kurumlar ile kurumsal olarak ele alınan kadın istihdamını artırma girişimleri, 2000’lerin ilk yarısında AB uyumsallığı çerçevesinde İş Kanunu’nda yapılan değişiklikler ve 2009 yılında TBMM bünyesinde kurulan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kurulmasıyla iyileştirme çabasına girmiştir. (Alınışık, 2018) Takip eden 2000’lerin ikinci yarısında ise kadın erkek fırsat eşitliğinden geriye atılan adımlar, AK Parti hükümetinin neoliberal politikalara ek olarak artan muhafazakar ve ılımlı İslam ideolojisinin ses getirmeye başlamasıyla gün yüzüne çıkmıştır. 2000’lerin ikinci yarısından itibaren yaşanan gelişmeler; 2011 yılında Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığının kaldırılarak yerine Aile ve Sosyal Politikalar bakanlığının kurulması, 2014-2018 yılları arasında Onuncu Kalkınma Planında kadının durumunun “Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması” başlığı altında ele alınmakla, kadın konusunun aile ile birlikte sorunsallaştırılması anlamına gelmektedir. (Alınışık, 2018) 2015 yılının ocak ayında kabul edilen Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Eylem Projesi altında anne olan kadınların yarı zamanlı çalışmasına imkan sağlayacağını iddia eden tasarı kadının annelik ve aile içi sorumluluğunu koruyarak aileyi yıpratmaksızın çalışma imkanı vermeyi amaçlamaktadır.

Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın isimli derleme refah devletinin ve refah devleti reformlarının kadınları nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de AK Parti iktidarı döneminde refah devleti uygulamaları kadının geleneksel toplumsal rollerini pekiştiren yapısına odaklanırken bunun nedeni yasal değişikliklerin pratik, pozitif ayrımcı politikalarla desteklenmemesinde bulunmaktadır. Dolayısıyla refah devleti kadınların kırılganlığını artırmaktadır. Ev içi emeğin göz ardı edilmişliği,

Ücretsiz ve karşılıksız emek, ocuk ve yaşlı bakımının aile içine yani kadına atfedilmesi ve zaman kullanımı bağlamında Türkiye’de refah devleti ve işgücü piyasası etrafında desteklenmektedir. Görünürde bir dizi reform ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin; Medeni Kanun, İş Kanunu ve Ceza Kanununda kadınların lehine değişen maddelerin pratikte uygulamaya dönük politikalarla desteklenmediğinden kadın istihdamını artırır nitelikte olmadığı ve dolayısıyla refah rejiminin erkek hane reisi modeline bağlılığını ortaya koymaktadır. (Dedeoğlu & Elveren, 2017) AK Parti rejiminin “kültürde muhafazakâr ekonomide liberal” hükümet mantığı refah devleti ve Neoliberal dönüşümün ekseninde bakım hizmetleri gibi sosyal politikalarda kısıtlamaya gitmekte, sosyal yardım sisteminden boşaltılan yerin ise geleneksel İşlami hayırseverlik, toplumsal dayanışma, erkek reis aile değerleriyle doldurmaktadır. Teoride kadın ve erkeğin emeklilik, sosyal güvenlik şartlarında eşit konuma getirilmesi kadınların yaşlılık, dulluk gibi durumlarda avantajlarını ortadan kaldırmakta fakat bunun yanında ocuk bakım hizmetlerindeki genel yetersizlikler dolayısıyla bakım hizmetlerini kadına yükleyerek kadınların emek gücüne katılımını engellemiştir. (Dedeoğlu & Elveren, 2017) Ev içi emek, kadınların ev-kadınlaştırılması, yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutları ve piyasada hâkim patriarkanın kadın emeğine etkisi tartışılmaktadır. Burada zel alanda yani aile içerisindeki patriarka ve kamusal patriarkanın kadın istihdamı üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Kadın işgücünün patriarkal sisteme eklemlenmesi, kadınların hane dışında çalışıp çalışmayacağına eşin karar vermesinin yanı sıra yatırım eksikliği, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, işgücüne alımda ilk elde erkeklere fırsat verilmesi kadın işgücüne talebinin ve dolayısıyla kadınların işgücüne katılımının azalması sonucunu doğurmuştur. Devletin kadınların işgücü piyasasında ikincil konumu belirlemesi kadınların kuralsızlaşan işgücü piyasasında istikrarsız, güvencesiz işlerde istihdamını beraberinde getirmiştir. Patriarkanın kadın istihdamı üzerindeki bir diğer etkisi ise ev içi karşılıksız emeği temel alarak ve bunun devamlılığını öngörmek hasebiyle oluşturulan sosyal politikalardır. Gelir dağılımı ve yoksulluğun toplumsal cinsiyet boyutu başlığın altında ise kadınların iş hayatındaki çalışma saatlerine ek olarak geleneksel iş bölümü dolayısıyla ev işleri ve ev içi bakım hizmetlerinin göz ardı edilmesine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla alışma saatleri vurgusu (cinsiyete dayalı zaman kullanımı), karşılıksız emeğe ayrılan vakit ile ele alınan kadınların ev-kadınlaştırılması konusu birbirini destekler niteliktedir. (Dedeoğlu & Elveren, 2017)

AB reform süreçlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik yapılan reformlar toplumsal cinsiyet eşitliği politikasına yönelik bakım izinleri yerine bakım hizmetlerine dönmekle paradigma değişimine göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Saniye Dedeoğlu'nun (2017) iddiası Türkiye'de Kemalist dönemden AB reform sürecine taşınan olgu kadının özgürleştirtirdiği fakat bağımsızlaştırmadığı yönündedir. Türkiye'de refah devleti modeli erkeği aile reisi kadını ise ev kadını ve anne olmak rolleri üzerinden pekiştirmiştir. Kıdem tazminatı- Kadınların kendi istekleri ile evlilik tarihinden bir yıl içinde işten ayrılmaları şartıyla kıdem tazminatı alabilecek olmaları şartı- dul ve yetim aylık şartları da kadınları erkeklere bağımlı kılmaktadır. 2001 ve 2004 yıllarındaki anayasal reformlardaki önemli gelişmeler ve değişimler uygulamaya yönelik politikalarla desteklenmediğinden kadın istihdamı üzerinde etkisiz kalmaktadır. Saniye Dedeoğlu bu Türkiye'de refah devleti, toplumsal cinsiyet ve kadın istihdamı başlıklı bölümde Walby'nin analizi üzerinden Türkiye'deki modelin AB uyumlu düzenleyici politika ile piyasa temelli dönüşümün karma bir modeli olduğunu iddia etmektedir

Siyasal konjonktürde yaşanan gelişmeler, kutuplaşma ve muhafazakarlaşma eğitim politikalarını da doğrudan etkilemiştir. Eğitimde özelleştirmeler dezavantajlı bireylerin eğitime katılma oranını düşürmektedir. Türkiye'de kız çocuklarının okuldan erken ayrılma oranı AB ortalamasının dört katıdır. Üniversitelerde ise bilginin birer meta haline gelmesi, üniversitelerin yalnızca diploma gişesine dönüşüyor olması anti entellektüalizmi (veya cehaletperverlik) derinleştirmektedir. Yüksek öğrenim mantığının bu şekliyle bozulması beyaz yakalıların güncel bir problemi olan iş yaşamında güvencesizlik nedeniyle işsizliğin yanı sıra iş hayatına girmede kadınların çekinceler yaşamalarına neden olmaktadır. Bu sebeple yüksek öğrenim gördüğü halde birçok kadın okuduğu bölüm ile alakalı olmayan yarı zamanlı işlere yönelmektedir. Büyük bir bölümü ise iş yaşamına katılmamayı tercih etmekte ya da artan üniversite sayısı ve artan yüksek öğrenim mezunu sayısının rekabeti doğurması ve iş gücü yaratılamaması nedeniyle iş bulamamaktadırlar. Bu sebeple birçok kadın yüksek öğrenim mezunu olduğu halde kariyer olanaklarını değerlendirmeden evlenmeyi ve hatta çocuk yapmayı tercih etmektedir. Bu durum neoliberal politikaların ev içi bakım işlerini kadınların karşılıksız emeği ile çözüme isteği ile örtüşür hale gelmektedir. Sonuç olarak Türkiye'de aileye atfedilen değer ile eğitimde ve sosyal politikarda işleyen

neoliberalizm kadın öznenin söylemsel olmayan pratikler aracılığıyla kurulmasını sağlamaktadır.

2.2.4.Siyasal İslam ve patriarka iş birliği

Bu bölümde AK Parti döneminde kadın ve aile alanında yürürlüğe giren yasal pratikler patriarka ile birlikte İslami değerleri içeriyor olması bakımından incelenecektir. Enloe'a (2017) göre patriarka değerler ve inançlar aracılığıyla işlerlik kazanan bir sistemdir. Söz konusu inançlar cinsiyetin doğum ile sabit olduğunu, kadın ve erkeğin doğası gereği farklara sahip olduğu fikirlerini içerir. Patriarkal değerler ise gelenek, aile ve kadınların özellikle annelik rolü üzerinde bir kurguya sahiptir. Tüm bu özelliklere yukarıda söylem analizi yapıldığı üzere AK Parti iktidarında rastlanmaktadır. Fakat daha önemli olan Türkiye'de iktidarın patriarkal direncinin dini söylemler ve pratikler üzerinden sürdürme eğiliminde olmasıdır. AK Parti dönemi iktidarında Türkiye habitusunda tezahür eden eril tahakküm Siyasal İslam ve patriarka iş birliği şeklinde işlemektedir. İslam ve patriarka iş birliğinin patikaları Yeşim Arat (2010), Deniz Kandiyoti (1996-2022), Fatmagül Berktay (2018) tarafından izlenmekte olan bir olgudur. Çalışmalar İslami değerlerin kadınların uğradığı eşitsiz muameleleri etkilerken İslam'ın tek başına ille de bu muameleleri derinleştirmek durumunda olmadığını öne sürmektedir. Patriarkanın bir gelenek ve kültür biçimini alması, bunun İslami değerlerle ve daha önemlisi bu değerlerin politik bir biçimde işlemesi eşitsizliği derinleştirmektedir. Bu çalışmada ideolojik bir örüntü olarak Siyasal İslam ve patriarka iş birliği ürettiği politik çıktılarla kadınların durumunu, öznel inşa süreçlerini yatay kesen bir pratik olarak incelenmektedir. Patriarka ise eril tahakküm şeması içerisinde kadınların durumlarını tüm süreçler içerisinde bulunması sebebiyle dikey kesen bir pratiktir. Bu bölümde İslami değerlerin esas alınmasıyla, muhafazakâr bir ideolojinin çıktısı olan politika ve manevraların Türkiye'nin son yirmi yılında kadın ve cinsiyet eşitliği meselesini nasıl etkilediği incelenecektir.

Radikal feminizm kadının ezilmesini sadece kamusal alanda, siyasette veya iş dünyasında sınırlı kalmadığını ev içinde, özel alanda da tesir ettiğini öne sürmektedir. Bu görüş, kadınların ezilmesini erkek egemenliğinin en temel ve evrensel biçimi olarak görmektedir. Bu bağlamda tanımlanan patriarka, ailede ve toplumda hâkim olan erkek iktidarının erkeğin kadına; daha büyük erkeğin ise küçük olana hükmettiği bir sistemdir. (Bryson, 2003-2019) Sylvia Walby ise patriarkayı "erkeklerin kadınlar

üzerinde egemen olduğu, kadınların ezildiği ve sömürüldüğü toplumsal yapılar sistemi” olarak tanımlamıştır. (Walby, 1997/2014, s. 40) Bir temel, yapı ve sistem olarak tanımlamanın yaratacağı özcülük tehlikesinden kaçmanın gerekliliğini vurgulayan Walby, patriarkayı birbirleriyle nedensel etkileşim ve belirlenim içerisinde bulunan altılı yapı şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre “özcülük suçlamasından kurtulmak adına belli başlı toplumsal yapıları reddetmek gerekmez.” (Walby, 1997/2014, s. 41) Patriarkayı oluşturan yapılar ev içi, ekonomi, devlet, erkek şiddeti, cinsellik ve din, eğitim, medya üçlüsünden oluşan patriarkal kültürel kurumlardan oluşmaktadır. Kurumların etkisi ve etkileşimi şöyle dursun, Walby daha çok bu kurumlar içerisinde ve kadın-erkek ilişkilerinde patriarkanın pratik, rutine yerleşmiş izlerini tartışmakta ve tanımlamaktadır. Patriarkanın hükümet eliyle, eğitim, ekonomi, aile, medya alanlarında işlediği boyutlar bundan önceki iki bölümde tartışılmıştır. Bu bölüm, patriarkanın siyasal İslam iş birliğine dair bir analiz geliştirmeyi amaçlamaktadır.

İslam ideolojisi Arat’a (2020) göre kadın ve erkek eşitliğine karşı olduğu gibi; özel hayatı da düzenleyen bir dizi öğretinin politik tezahürüdür. Bu sebeple, İslam’ın siyasallaşmış hali ve patriarka iş birliği toplumsal cinsiyet açısından olumsuz sonuçları olan bir birliktelik olarak yorumlanabilir. Deniz Kandiyoti (1996-2022) Türkiye’yi otoritenin erkek soyundan devam ettiği geniş aile içerisinde yaşlı erkeğin elinde bulundurduğu klasik patriarkal sistem içerisine yerleştirir. “Ataerkilliğin bu biçimine özgü yapılar şunlardır; saygınlık kalıpları yaşa dayalıdır, kadınlar ve erkekler için farklı hiyerarşiler söz konusudur, cinslerin faaliyet alanları ayrılmıştır, nihayet, kadınların emeğine ve üreme kapasitelerine evlenerek dahil oldukları erkek soyu tarafından el konur.” (Kandiyoti, 1996-2022, s. 186) Deniz Kandiyoti (1996-2022) İslamiyet’in ideolojik bir sistem olarak kadınların denetleme biçimlerini etkileyen bazı birleştirici kavramlar içerdiğini öne sürer. Bunlar kadın cinselliğinin denetimini sağlamakla birlikte kadınların özalgısını ve benlik anlayışını da etkiler. Çünkü bu kültürel denetim kişiliklerin içselleştirilmiş derin bir cinsel benlik anlayışını etkiler. Onun analizinde Müslüman kadınların cinselliğe bağlı öznelliği Türkiye’de kadın cinselliği İslami pratiklere bağlı olarak kolektif bir denetime maruz kalmaktadır. Bu kolektif ve toplum deneyim kadınlık iffeti, aile ve sülalenin namusu ile bağlantılandırılır.

Kadın cinselliğinin toplu denetimi, kendilerini kadınların uygun cinsel davranışını sağlamaktan doğrudan sorumlu gören, çok sayıda farklı bireylerde göze çarpacak biçimde ortadadır. Anne babalar kardeşler, yakın uzak akrabalar ve hatta komşular ergenlik sonrası kızların davranışlarını yakından izlerler, cinselliklerini denetleme işinin kızların kendilerine ait olmadığı fikri zihniyetlerine iyice yerleştirilir. (Kandiyoti, 1996-2022, s. 80)

Fakat onun analizinde dikkat edilmesi gereken nokta bu tespitlerin bir toplumun doğrudan İslami dini pratikleri ile ilgili olmaktan ziyade ideolojik yapılandırmalarla ilişki içerisinde kadının patriarka boyunduruğuna girdiğidir. “Bir toplumun İslami niteliğini değerlendirmek için nüfusun dinsel bağlılığından ziyade toplumun daha geniş politik projesine atıfta bulunmak gerekir.” (Kandiyoti, 1996-2022, s. 75) Benzer şekilde Şirin Tekeli kadın sorunsalının politika düzeyinin devletin kritik rolünü göz önünde bulundurması gerektiğini ve farklı devlet biçimlerinin ve onun ideolojisinin kadının durumunu nasıl farklılaştığını tartışması gerektiğini vurgular. “Devlet de üretim ilişkilerinin yeniden üretimini sağlayan bir diğer temel mekanizma olduğundan kadının üretim ilişkileri ve yeniden üretim ilişkileri içerisinde belirlenen yerinin rolünün aksamadan ifasını gözetir, bunun yasal ve ideolojik koşullarını hazırlar.” (Tekeli, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, 1982, s. 33) Tekeli kadının toplumdaki konumunu açıklamak için ideolojik üst belirlenmenin etkisini dile getirir. “Kadının üretim ve yeniden üretim süreci içerisinde belirlenen yerini kabullenmesi ve doğrudan yeniden üretimin bir ajanı olarak, bu konumunu sürdürmesini sağlayan en önemli mekanizmalardan birisi ideolojidir.” (Tekeli, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, 1982, s. 33) Bu durumda bir ülkedeki patriarkal yapının analizi, hakim hükümet ideolojisinin etkileniminde olan eğitim, ekonomi, medya, kültür politikaları ele alınmalıdır. Bu çalışmanın patriarkal analizi (sağ-popülist) siyaset tarzı ve neoliberal eğitim, istihdam, aile ve ekonomi politikalarının yanı sıra dini muhafazakarlaşma yoluyla işleyen Siyasal İslam ideolojisinin patriarka ile uyumunu içermektedir.

Gülnur Acar Savran’a (2018) göre AK Parti’nin 2004 yılında başlayan, 2011 yılında kurumsallaşan ve 2014 yılında KADEM’in kurulmasının ardından konsolide olan aileci ve fitrat anlayışına dayalı farklılıkçı ideolojisi, iktidarın toplumsal cinsiyet politikalarındaki hamleleri ailenin korunması ve dinileştirilmesi üzerinde rol oynayan faaliyetler olarak ele alınmalıdır. AK Parti iktidarının Avrupa Birliği’ne uyum süreci gündemiyle geçen yedi yılı kadın-erkek eşitliği ve kadın haklarının iyileştirilmesi konusunda bir dizi iyileştirmeyi içermekteydi. AK Parti iktidarının AB uyum süreci

konusunda gösterdiği tutum, sürecin laik bir hükümet olduğunu göstermesi açısından bir fırsat olduğu yönünde görüşler mevcuttur. 2007 ve 2011 seçimlerinde seçmen ve meşruiyet konsolidasyonunu sağlayan Türkiye'nin özellikle bu seçimlerden sonra AB üyeliği sürecindeki isteksizliğine dikkat çekilmektedir. Uyum süreci boyunca demokratik konsolidasyonun sağlanması uyarınca yapılan bir dizi düzenlemeden bir kısmı kadın hakları ve cinsiyet eşitliğini içermektedir. 2001 yılında Anayasanın 41. maddesindeki "Aile Türk toplumunun temelidir ifadesine ve eşler arasında eşitliğe dayanır" ifadesi eklenmiştir. 2002 yılında Yeni Türk Medeni Kanun ile boşanma durumunda evlilik birliği içinde edinen malların eşit bölünmesi hususu kabul edilmiştir. 2003 yılında Aile Mahkemeleri kurulmuş ve yine aynı yılda CEDAW komitesine kişilerce ve gruplarca başvuru hakkı tanınmıştır. 2003 yılında İş Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile kadının çalışmasını erkeğin iznine bağlayan husus kaldırılmış, doğum izni artırılmıştır. 2004 yılında Anayasanın 10.maddesine kadın erkek eşitliği ilkesi eklenmiştir. 2005 yılında çıkarılan Türk Ceza Kanunu ile evlilik içi tecavüz suç kabul edilmiş, kadının tecavüz eden kişi ile evlenmesi durumunda suçun ertelenmesine ilişkin madde kaldırılmış; Töre cinayetlerine ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası getirilmiştir. 2006 yılında Kadına Yönelik Şiddete ilişkin genelde yayımlanmıştır (Arat N. , Feminizmin ABC'si, 2022). 2011 yılında kadına yönelik psikolojik ve ekonomik şiddet türlerini de kabul eden, cinsiyeti toplumsal cinsiyet olarak tanımlayan ve kadın cinayetleri konusunda önemli birer etken olan ısrarlı takip ve uzlaştırma konularında düzenlemeler getiren, uluslararası insan hakları çerçevesinde düzenlenmiş olan İstanbul Sözleşmesi (tam adıyla "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi") imzalanmış ve 2014'te yürürlüğe girmiştir. 8 Mart 2012'de 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kabul edilmiştir. Türkiye 2021 Temmuz'unda İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmiştir. 6284 sayılı kanun günümüzde kadını korumasıyla bilinen, yürürlükte olan tek düzenlemedir. Buna rağmen 2023 yılı seçim döneminde AK Parti'nin ittifakı olan Yeniden Refah Partisi tarafından tartışmaya açılmış ve ittifakın şartı olarak sunulmuştur. 2023 seçimlerinde AK Parti'nin Yeniden Refah Partisi'nin seçimlerde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı desteklemek adına bir cumhurbaşkanı adayı çıkarmadığı bilinmektedir.

Muhafazakâr demokrat bir çizgide olduğunu iddia eden AK Parti iktidarının AB uyum sürecindeki manevraları konusunda feminist literatürde aşağıdaki çalışmaların en çok sorduğu sorulardan birisi AK Parti iktidarının bu uyum politikaları gölgesinde nasıl olup da muhafazakâr, dini bir çizgide cinsiyet iklimini sürdürdüğüdür. Koyuncu ve Özman'a (2019) göre AK Parti iktidarının toplumsal cinsiyet uygulamaları kadınları ev içi alandaki rollerine sınırlayan neoliberal terimlerle çerçevelenen otoriter eylemlerden oluşan yeni bir patriarkal güç ağı tarafından şekillendirilmiştir. Bu analize göre AK Parti iktidarı muhafazakâr bir toplumsal cinsiyet politikası yürütmekte, bu politikayı İslam'a atıfla formüle edilmiş bir yaklaşım olan cinsiyet adaleti kavramıyla mümkün kılmaktadır. Güneş Ayata ve Doğangün'e (2017) göre Ak Parti iktidarı Avrupa Birliği uyum programlarına rağmen partinin neoliberal ve muhafazakar çizgisi din, gelenek ve göreneğe atıfla aile ve annelik rollerini yeniden kavramsallaştırarak dini-muhafazakar bir toplumsal cinsiyet iklimi ortaya çıkarmıştır. Dini-muhafazakar cinsiyet iklimi kavramı onlara göre siyasi söylemin, geleneksel değerleri serbest bırakmak veya eşitlikçilik yönünde değişiklikler sağlamak için toplumsal algıları nasıl etkilediğini düşünmemizi sağlar. Din, örf ve geleneklerle meşrulaştırılan patriarkal değerlerin yayılmasıyla birlikte kadının ikincil rolleri ve aile rolleriyle sınırlandırılması teşvik edilmektedir. Yazar'ın (2020) AK Parti dönemi toplumsal cinsiyet analizi ise artan ekonomik darboğaz karşısında otoriter ve popülist bir tonla cevap veren iktidarın cinsiyet politikasını yeni muhafazakar feminizm şeklinde adlandırmaktadır. Bu yeni muhafazakar feminizm, ekonomik krizler karşısında aile değerleri içerisinde tanımladığı kadın gücünü ev içersinide işe koşar.

Simten Coşar ve Metin Yeğenoğlu (2011) AK Parti dönemi iktidar politikalarının yeni bir patriarka biçimi ürettiğini iddia ederler. Bu yeni patriarka biçiminin neoliberal, milliyetçi ve dini söylemleri eklemlemesiyle daha önce türemiş olan cumhuriyetçi ve liberal patriarkal söylem ve politikalardan farklılık göstermektedir. Bu analize göre AK Parti hükümetinin politikaları, neoliberalizmin çatışan ilişkilerle bir arada bulunabilme özelliğini gözler önüne serer. "Türkiye'de bu "çakışan ve değişen güç ilişkilerini" karakterize eden model üç bileşen üzerinden işlendi: sosyo-kültürel muhafazakarlık, liberal serbest piyasa söylemi ve milliyetçi refleksler." (Coşar & Yeğenoğlu, New Grounds for Patriarchy in Turkey? Gender Policy in the Age of AKP, 2011) Coşar ve Özman (2009) üç bileşenli modeli bir

“yamalı bohça” (patchwork) siyaset şeklinde kavramsallaştırmaktadır. “Yamalı Bohça siyaset modeli siyasi alanı bağlantısız sorun alanlarına bölerek ve bu alanlar arasındaki bağlantı eksenlerini göz ardı ederek politikalar peşinde koşmaktır.” (Coşar & Özman, Neoliberalismus, nationalismus und Islam in der politischen mitte der Tu`rkei nach 1980 , 2009) AK Parti’nin neoliberal muhafazakâr deneyimini yamalı bohça modeli olarak tanımlarlar. AK Parti işi ataerkinin çözümlenmesi, bu modelin çözümlenmesine de katkıda bulunur aynı zamanda.

Çalışma AK Parti’nin iki dönem iktidarda kaldığı süre boyunca sosyo-kültürel ve siyasi alanda muhafazakarlaşmaya tanık olduğu ve bu muhafazakarlığın liberal stratejilerle işlendiği argümanını desteklemektedir. Başlangıçta liberal bir ton ile kadın hareketine ılımlı yaklaşıp da bu ton zamanla yerini feminist taleplere karşı olumsuz söylemleriyle ilgisizlikten karşıtlığa bırakmıştır. Hâkim muhafazakarlaşmayı Türkiye'deki hemen hemen tüm siyasi eğilimlere nüfuz eden ataerkil yapının bir versiyonu olarak görmektedir. AK Parti’nin ataerkil siyaset versiyonunun neoliberal, milliyetçi ve dini siyasetin iç içe geçmesine örnek teşkil ettiğini ortaya koyar. Bu yıllarda (2002-2011) hükümet pozitif ayrımcılığı anayasal bir hüküm olarak dahil etme konusunda uzun süredir tereddüt etmiş ve cinsiyet kotalarını yasal olarak bağlayıcı hale getirmek için Seçim Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklik yapmaktan kaçınmıştır. Bu nedenle, feminist bir bakış açısıyla, büyük bir dönüşümden ziyade, cumhuriyet tarihine damgasını vuran ataerkillik biçimindeki değişimlere dikkat çekilebilir.

Muhafazakâr yaklaşım, kadınlara yönelik geleneksel yaklaşımın sürekliliğinde yankı bulurken, neoliberal zamanlar, kadınların ailevi sorumluluklarını aksatmadan işgücü piyasasında esneklik talep etmektedir. Neoliberal esneklik, geleneksel olarak atfedilen annelik ve eşlik rollerini reddetmez, aksine bir yeniden düzenleme talep eder. (Coşar & Yeğenoğlu, 2011) Tam olarak bu sebeple ataerkil zihniyet neoliberal politikalarla örtüşmekte ve kadın eşitsizliğini dikey kesmektedir. “Cumartesi Anneleri” gibi bazı kadın örgütlerini kategorik olarak reddetmesi, AK Parti’nin hoşgörü ilkesine bağlılığının milliyetçi göstergelere, din ve din ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığının en düşük seviyede olduğunun görülmesi, ahlakın münhasıran Sünni İslami çerçeve içinde tasvir edilmesi, muhafazakar hegemonyaya, evli ve çocuğu olan kadınların çalışma koşullarının 'esnek', 'yarı zamanlı' ve 'ev eksenli' çalışma esasına göre düzenlenmesiyle 'ailenin bütünlüğünün korunması' vurgusunun

dönemin Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü olan ASAGEM tarafından yapılması neoliberal politikalarına işaret etmektedir. (Coşar & Yeğenoğlu, 2011)

Yeşim Arat (2010) İslamcı bir arka plana sahip AK Parti iktidarının İslam ve siyasetin iç içe geçmesinde toplumsal cinsiyet açısından içerdiği tehditleri, kamu bürokrasisi, eğitim sistemi ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kadınlara ikincil rolleri onaylayan ataerkil dini değerlerin yayılması bağlamında ele almaktadır. Arat, kadınların eşitlik hakkı söz konusu olduğunda, cinsiyet eşitsizliğini teşvik eden ataerkil din anlayışının ve kadınları ev içi alana hapseden ataerkil dini değerlerin yayılması olarak yorumlamaktadır. Devlet bürokrasisine ve eğitim kurumlarında dindar kadroların varlığını ataerkil dini sistemin toplumsallaşmasının bir parçası olarak görmektedir. “Gazeteler sık sık kamu hizmeti pozisyonlarının, dini emirlerle meşrulaştırılan geleneksel ataerkil değerleri savunan AK Parti partizanları tarafından doldurulduğunu bildiriyor.” (Yeşim, Religion, Politics and Gender Equality in Turkey: implications of a democratic paradox?, 2010) İktidardaki partinin dini bir program yerine “liberal muhafazakâr” bir programı olabilir, ancak partinin dindar muhafazakâr seçmenleri, kadınlara karşı ayrımcılık yapan, dini açıdan meşrulaştırılmış muhafazakâr değerleri uygulama ve yayma konusunda cesaretlendirilmiştir. Partinin üst düzey liderliği bunu teşvik etmese de partinin dini seçmenleri, İslam'ın Ortodoks okumalarında iyi yankı bulan daha muhafazakâr bir melodi duymuştur. Buna karşılık parti, kamu mevkilerini işgal eden bu partizanları görmezden gelerek veya onlara sadece göstermelik cezalar uygulayarak ihmal günahları işlemektedir. Örneğin, bir imamın Cuma hutbesinde cemaatine eşlerini ev dışında çalışmalarına izin verdikleri taktirde kadınların zinaya yatkın olacaklarını vaaz vermesi ya da Başbakanı bağli olan Genel Müdürlük, kadınların erkeklerle yalnız kalmaması gerektiğini savunması gibi. İmam Hatip Okullarındaki dini öğretilerin, annelik rollerini ve cinsiyet ayrımını teşvik ettiğine ve erkeklerin kadın bedenleri üzerindeki onayladığına dair kanıtlar da söz konusudur. Ona göre kadınların başlarını örtünmelerini beklemeyen daha liberal İslam yorumları, yerini kadınların bedenleri üzerindeki ataerkil kontrolü artıran başka bir yoruma bırakmaktadır. Kadınların istihdam oranları erkeklerden daha fazla kötüleşmesi, Ekim 2008'de yürürlüğe giren yeni Sosyal Güvenlik ve Genel Sağlık Sigortası Değişikliği, kadınların emeklilik koşullarını kısıtlaması, kadınların kocalarına daha az bağımlı olmalarını sağlayan babalarının sağlık sigortasından yararlanabilmeleri de kaldırılması ve buna rağmen başbakanın en az üç çocuk vurgusu

yapıyor olması kadınlar açısından eşitsizliği ve yoksulluğu derinleştirmiştir (Yeşim, Religion, Politics and Gender Equality in Turkey: implications of a democratic paradox?, 2010).

Arat (2021) AK Parti iktidarının Avrupa Birliği uyumsallığı sürecinde özellikle 2004 yılından başlayan süreçte liberal bir ton ile yaptığı iyileştirici manevralarını kadın haklarını demokratik ilerleme ve gerileme bağlamında bir araç olarak kullandığını iddia eder. Arat AK Parti hükümetinin süreç boyunca liberal yöntemler kullanarak, muhafazakâr ve otoriter işlemlerini gerçekleştirdiğini savunur. “Bu aşamada, AKP hükümeti ve mahkemelerdeki müttefikleri, muhafazakâr gündemlerine hizmet etmek ve kadın haklarını da içeren yukarıdan aşağıya değişimi kanun yoluyla gerçekleştirmek için liberal normlara başvurdu.” (Yeşim, 2021) Bu reformist liberal yasalar, giderek liberal olmayan hükümetin güçlerini pekiştirmek için liberal bir imaj sürdürmelerine yardımcı olurken, Ceza Kanunu ve İstanbul Sözleşmesi de dahil olmak üzere reform önlemlerinin hiçbiri uygulanmamıştır. 2019 yılına gelindiğinde hem Ceza Kanunu'nun hem de İstanbul Sözleşmesi'nin değişen maddelerine AK Partililer itiraz etmeye başladı. Anayasa Mahkemesi, Türk Ceza Kanunu'nun sivil kayıtsız dini nikahı suç sayan maddesinin Anayasa'yı ihlal ettiğine ve iptaline oy çokluğuyla karar vermiştir. 2021'de Erdoğan, Türkiye'yi İstanbul Sözleşmesi'nden çekmiştir (Yeşim, 2021).

2011 civarında başlayan ve bugüne kadar devam eden. AKP, ideolojisini sağlamlaştırmak, muhafazakâr bir kadın seçmen kitlesini harekete geçirmek ve kendi toplumsal cinsiyet çerçevesini oluşturmak için eski kurumları yerinden etti ve yenileriyle değiştirdi. Önemli bir yer değiştirme, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığıydı. 2011 yılında bakanlık kaldırılmış ve yerini 2018 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı almıştır. Yeni bakanlık, kadınların yanı sıra aile, çocuklar, engelliler, yaşlılar, sosyal hizmetler ve sosyal yardımlar dahil olmak üzere birçok grup ve farklı menfaat için bir çatı kurum görevi gördü (Yeşim, 2021). Arat'a göre cinsiyet eşitliğini desteklemek için kurulan bir kadın bakanlığının kaldırılması, CEDAW da dahil olmak üzere Türkiye'nin imzaladığı uluslararası anlaşmaların ve AK Parti'nin devletin cinsiyet eşitliği konusundaki sorumluluğunu güçlendirmek için değiştirdiği Anayasanın 10. Maddesinin ihlalidir. Hükümet, kadınları erkeklerle eşit haklara sahip

bağımsız bireyler olarak değil, yalnızca ailelerinin uzantıları olarak kabul etmektedir (Yeşim, 2021).

2023 yılında, Cumhurbaşkanlığı seçimleri arifesine gelinmişken yaşanan gelişmeler kadın hakları ve cinsiyet eşitliği konusunda korkutucu gelişmelere şahit olmaktadır. Nitekim Yeniden Refah Partinin AK Partiye sunduğu 30 maddelik ittifak şartları içerisinde 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun düzenlenmesi “sapkınlıkların giderilmesi” ve süresiz nafakadan doğan “maduriyetlerin” önlenmesi yer almaktadır. Parti genel başkanı Fatih Erbakan taleplerinin kabul edildiğini ve partisinin aday çıkarmaksızın Erdoğan’ı destekleyeceğini ifade etmiştir. Söz gelimi, kadın hakları ve cinsiyet eşitliği konusu hükümet tarafından kolaylıkla, ilk hamlede gözden çıkarılabilecek bir husustur. Başlangıçta kendisini muhafazakar demokrasi şeklinde adlandıran AK Parti iktidarı siyasal İslam ve demokrasinin eşitlik ilkelerinin birlikte var olabileceği bir model olarak pazarlanmaktaydı. (Yalman, 2014) İlk yarısında içerisinde sivil toplumla kurduğu diyalog ve konsolidasyon programlarını gerektiren AB uyumsallığı süresince kadın erkek eşitliği konusunda manevralarda bulunan hükümet, ikinci yarısında annelik, aile ve cinsel yönelim konusundaki hassasiyetini öne sürerek İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmek gibi radikal hamleler ile liberal eğilimlerini de geride bırakmıştır. Geline son noktada süresiz nafaka ve 6284 sayılı kanunun tartışmaya açılabilmesi gibi hamlelerde bulunabilmektedir.

Patriarkanın Türkiye’deki örüntüsü, kadınların aile içi rollerini destekleyen politikaların neoliberalizmin eğitim, ekonomi ve sosyal politikalarla uyuşmasıyla uygulanmaktadır. Devlet bürokrasisi içerisindeki dindar kadroların yoğunlaşması, eğitimde artan İmam Hatip liselerinde kadının aile içi rolünün desteklenmesi, kadın ve aileden sorumlu bakanlığın sadece aileden sorumlu olmasıyla değiştirilmesi patriarkanın İslami değerlerle el eleliğini ortaya koymaktadır. Son noktada hükümetin İstanbul Sözleşmesinden ayrılması ve 6284 sayılı kanunu tartışmaya açmış olması kadın erkek eşitsizliğini derinleştiren hamleler olarak değerlendirilmelidir. Çalışmanın bu bölümü Türkiye’de genç kadınların son yirmi yılda maruz kaldığı söylemler ve hayatlarını düzenleyen eğitim, istihdam ve sosyal politikadaki gelişmeleri analiz etmiştir. Türkiye’nin son yirmi yıllık toplumsal cinsiyet karnesinin söylemde ve politikadaki uygulamalarda izi sürülmektedir. Söylemde yaşanan değişiklikler sağ-popülist yer değiştirmeye mümkün olmaktadır. Özellikle AK Parti iktidarının son on

yılında radikalleşen söylemler, toplumsal cinsiyet kavramına duyulan alerji ve antipati ile kendisini göstermektedir. Sağ-popülist yer değiştirme cinsiyet eşitliği kavramının altını oymakta, yerine kadın bedenine yönelik vurgular, annelik ve aile değerlerini içeren fitrat ve eşdeğerlik kavramlarını içeren cinsiyet adaleti kavramını tahsis etmektedir. Neoliberal politikalar eğitimde artan özelleşmeyle haksız rekabeti desteklemekte, 4+4+4 eğitim programı ile kız çocuklarının okuldan erken ayrılmasını tetiklemektedir. Eğitimde neoliberal özelleştirmeler fırsat eşitsizliğini desteklerken, üniversitelerin kalitesi düşmekte yüksek öğrenim sonrası genç kadın işsizliğini artırmaktadır. Özelleştirmelerin sosyal politikalar üzerindeki etkisi bakım emeğini kadına yüklerken ev içi sorumluluğu aksatmaması adına kadınların yarı zamanlı istihdamını desteklemektedir. Patriarkanın İslam iş birliği ise yine aile kavramına duyulan hassasiyet üzerinden işlemekle kadınların bireyselliğini doğrudan etkileyen istihdam olanaklarını daraltırken, eşitlikçi söylemlere karşı antipatiyle yaklaşmaktadır.

BÖLÜM 3: SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULAR

Bu çalışma aile, üniversite, din, hükümet, siyasi partiler ve toplum gibi yapıların habitus ekseninde ve kadınlık ve cinsiyet eşitliği hakkındaki söylemlerin sembolik şiddet halinde genç kadınlar nezdinde nasıl deneyimlendiğini analiz etmektedir. Çalışmanın nedenini ve nasılını merak ettiği mesele, yüksek öğrenim gördüğü halde, kariyer imkanlarını göz ardı etmek suretiyle, mezuniyetinin hemen ardından evlenmeyi tercih eden genç kadınların öznel inşa pratikleridir. Bu çalışma, genç kadınlarla gerçekleştirdiği mülakatlarda aile, din, kültür, ekonomik durum, toplumsal ilişkiler ve iktidar ilişkilerini anlamlandırmaktadır. Öte yandan etkilenimin siyasa boyutunu oluşturan siyasi partiler, hükümet, devlet kurumlarının söylemlerini söylem analizi ile ortaya koyarken; yasal düzenlemeleri takip etmek amacıyla içerik analizi yapmaktadır. Çalışma 23-29 yaş aralığındaki genç kadınların öznel deneyimlerine odaklandığından Türkiye’de son 20 yılda vuku bulan siyasi pratikleri, söylemleri, ilerlemeleri ve gerilemeleri AK Parti’nin muhafazakar demokrasi ve siyasal İslam görüşü ışığında analiz etmektedir. Bir kadının kız çocukluğu, ergenliği ve gençlik yılları boyunca hâkim süren siyasi, ideolojik anlayış bu sayede ortaya konmuş olacaktır. Araştırmanın kapsamını ve odak grubunu belirlemede araştırmacının kişisel gözlemleri etkili olmuştur. Nitekim görüşme yapılan kadınlar araştırmacının akran grubunu oluşturmaktadır. Araştırmacının akran grubunun üniversite mezuniyeti hemen sonrasında nişanlanıyor ve evleniyor olması araştırmaya değer bir artış ve popülerite kazanmaktaydı.

Çalışmanın yöntemi, bilgiyi ve çıktıyı kadınların deneyimlerinde arayan bir bakış açısına dayanmaktadır. Bu bölümde, öncelikle feminist metodoloji açısından geliştirici bir tartışma olan deneyimin veri olarak kabul edilip edilemeyeceği hakkındaki tartışmaya yer verilecektir. Tartışmaya yön veren teorisyenler ilk olarak deneyimin bilginin kaynağı olup olmayacağı konusunda; ikinci olarak kadın deneyiminin özel bir perspektife sahip olup olmadığı konusunda ayrılmaktadırlar. “Öznel İnşa Süreçlerinde Deneyim Veri Addedilir Mi?” başlığı altında bu tartışma detaylandırılırken, ardından Foucault’nun itiraf pratiğinin öznel deneyimlere etki ettiği düşüncesinden yola çıkılarak mülakat yöntemine bir itiraf pratiği olarak bakılmaya çalışılacaktır. Bu sayede çalışmanın ve mülakat yönteminin güçlü yönleri ortaya konarken bölümün sonraki aşamasında mülakat yönteminin kapsamı ve kapsam

bakımından güçlü yönlerini ortaya konacaktır. İlerleyen bölümde saha araştırmasından elde edilen bulgular analiz edilecektir.

3.1 Yöntem Üzerine Tartışmalar: Öznel İnşa Süreçlerinde Deneyim Veri Addedilir mi?

Kadın deneyiminin veri olarak alınıp alınamayacağı konusundaki tartışmalar ilk olarak deneyimin bilginin kaynağı olup olmayacağı konusunda; ikinci olarak kadın deneyiminin özel bir perspektife sahip olup olmadığı konusunda ayrılmaktadırlar. Sandra Harding (1996) deneyimin bilgi ve veri olarak kabul edilmesinin yanı sıra kadınları homojen bir grup olarak resmetmenin tuzağına düşmek konusunda uyarıda bulunmaktadır. Patricia Hill Collins (1996) ise ezilen bir grup olarak tüm kadınların diğer gruplardan üstün bir bakış açısına sahip olup; bununla mücadele edeceklerini belirterek bu tuzağa düşmektedir. Joan Scott (2022) ise kadın deneyimini bilginin kaynağı olarak almamak konusunda ısrar ederken Linda Martin Alcoff (2000) Scott'ın kuramındaki tutarsızlıkları ortaya koymaktadır. Sandra Harding kadınların deneyimlerine odaklanılmasının gerçeği yansıtmaması bakımından önemini kabul etmekle birlikte kadınlar arası farklılıklara dikkat edilmesi gerektiğini vurgular.

Eğer dikkat edilecek olursa araştırma için yeni malzemelerin çoğunlukla kadın deneyimlerinden yola çıkılarak sağlandığı görülür. (...) Feminist araştırmanın ayırt edici özelliklerinden biri sorunlarını kadın deneyimleri açısından ele almasıdır. Aynı zamanda bu deneyimleri kabul görmüş varsayımlara karşı gerçekliğin önemli bir göstergesi olarak kullanmasıdır. Kadınların farklı sınıflardan, ırklardan ve kültürlerden geldiği basit bir gerçektir. Ortada tek başına kadın ve kadın deneyimi yoktur. (Harding, 1996, s. 40-41)

Patricia Hill Collins ezilen grupların deneyimlerinin baskı pratikleri karşısındaki direncini vurgulayarak ezilme deneyiminin ezilen gruba bir bakış açısı kazandırdığını öne sürer. Collins ezilen grupların bilinçlerinin araştırma süreçlerine, bilhassa siyah kadınların ezilme ve direnme biçimlerine odaklanır. Collins ezilen grupların iktidar sahiplerinin baskısı ile özdeşleşerek ve hükmedenlerden daha az insani özelliklere sahip olmalarından kaynaklı kendilerine özgü bir bakış açısına sahip olamayacakları savlarını kadınların her zaman direnmekte olduğu görüşü ile reddeder. Ezilen grubun bağımsız bilincinin kendi ürünü olmadığı görüşünü açıkça reddeder. (Collins, 1996)

Siyasal ve ekonomik statülerinden, yaptıkları ücretli ve ücretsiz iş pratiklerinden, içinde yaşadıkları cemaat biçiminden ve başkalarıyla olan

ilişkilerinden dolayı siyah kadınlar ezilmişliklerine ilişkin kendilerine özgü deneyimler kazanırlar ve bakış açıları ve yaşam deneyimleri bu sebeple diğer gruptakilerden farklıdır. (Collins, 1996, s. 100) Collins'in bu düşüncesi ezilen grupların iktidar baskısıyla özdeşleştiği ve dolayısıyla bir perspektife sahip olamayacağı savını (güçlü bir biçimde) reddetmesinin önemine ve başarısına karşın, ezilen grupların özgül deneyimlerinin onlara özgül ve biricik bir bakış açısı sağladığı inancı tüm ezilen grupların, örneğin tüm kadınların ya da tüm siyah kadınların, aynı bakış açısına sahip olacağı inancı sebebiyle bir kadın miti yaratmaktadır. Şöyle denebilir; direnimsiz, özgül ve biricik bir perspektiften bakamayan, bunu ifade edemeyen kadın, bu kadın mitine uymamak bakımından perspektifsiz addedilecektir. Örneğin Collins kendi bakma biçimini geliştiren bir örnek sunar. Fabrika tuvaletlerini temizlemek görevi olan Güneyli bir zenci kadın olan Annie Adams temizlediği tuvaleti kullanmaması gerektiği söylendiğinde şefine itiraz eder. Bu tuvaletleri aksine her seferinde kullanacağını söyler. Collins Adams'ın bu davranışını ezilme deneyimini kavrama, deneyiminden hareketle oluşturulan bir bakma biçiminin tanımı ve horlanmaya karşı direnme şeklinde analiz eder. (Collins, 1996) Bu nedenle tek tek her bireyin farklı görme, yorumlama, deneyimleme ve direnme ya da direnmemeye durumları olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu durumu Harding “Bizim toplumsal cinsiyetle ilgili deneyimlerimiz yalnızca kültürel kategorilere göre farklılık göstermez. Aynı zamanda bunlar sık sık bir bireyin deneyimleriyle de çelişebilir.” (1996, s. 40) şeklinde yorumlamaktadır. Her grubun kendine özel bir perspektifi olduğunu vurgular; her perspektif kısımdır ona göre. Yaşanılan deneyimi bilginin merkezi bir kaynağı olarak görür. Fakat dikkat etmek gerekir ki deneyimi yanlışlanamaz ve teorik olmayan bir şey olarak kabul etmez ve bu tam olarak Dorothy Smith ile ayrıştıkları noktadır.” (Tanesini, 1999/2021, s. 191) Ne var ki bu bile aynı grup içerisindeki farklı kadın deneyimlerini göz ardı ettiği gerçeğini değiştirmez. Deneyimin bilginin kaynağı olup olmadığı tartışmasına Nancy Hartsock ve Sandra Harding aracılığıyla değinmiştik. Bu tartışmayı toplumsal cinsiyetin ve failliğin inşa süreçlerini Foucault hattından takip eden Joan Scott devam ettirir. Scott deneyim olgusunun temel bilgi kaynağı olarak alınamayacağını söyler:

Deneyim bilginin kaynağı olarak alındığında farklılıkların nasıl kurulduğunu ve işlediğini, öznelerin nasıl işlediğini araştırmanın bir yolu olmaktan ziyade farklılık olgusunun kanıtı haline gelir ve direniş ihtimalini bağlamından koparır. Böylelikle aynı zamanda tarihsel olguların açıklama gerektirmeyecek kadar aşikar olduğunu kabul ederek var olan ideolojik sistemleri tartışmaktan

ziyade onları eleştirel bir biçimde araştırmayı engeller dahası, doğallaştırır ve yeniden üretir. (Scott, 2022)

Deneyimin temel alınmasının onun tarihselliğini ve söylemsel inşasını göz ardı edeceğini savunur. Ona göre inşa süreçlerinin deşifre edilmesi tarihsel bir bakış açısıyla yapılmalıdır. “Tarih deneyimi görünür kılan bir kronolojidir. Deneyimi görünür kılma tasarısı bu sistemin işleyişini ve tarihselliğini analiz etmeyi engeller.” (Scott, 2022, s. 147) Bu nedenle deneyim her ne kadar değerli olsa da kurucu uğrakların izini sürmek için yeterli değildir, bize deşifre imkânı sunmaz. Tarihsel olarak söylemsel pratiklerin nasıl işlediğinin izini sürerek baskıcı mekanizmaların nasıl işlediğini, farklılığın ve farklılaştırmanın izini sürebiliriz. “Scott’a göre farklı bir grubun deneyimini görünür kılmak baskıcı mekanizmaların varlığını açığa çıkarır, fakat bunların iç işleyişini veya mantığını açığa çıkarmaz; farklılığın var olduğunu biliriz ama ilişkisel olarak kurulduğunu anlamayız. Bunun için söylem aracılığıyla özneleri konumlandıran ve öznelerin deneyimlerini üreten tarihsel süreçlere bakmalıyız.” (2022, s. 149) Ona göre özneler ve öznelerin deneyimleri söylemsel olarak kurulurlar. Scott deneyim ve dil arasında kesin bir ayrım yapılması gerektiğini, söylemin üretken niteliğine vurgu yapılması gerektiğini söyler. Dolayısıyla söylemsel süreçlerin işleyişini kavramak gerekir. Bunun için de gerekli olan tarihsel olaylar ile kavramların ve kimliklerin ortaya çıkarılması olarak araştırma nesnesinde değişiklik yapılmasıdır. Çünkü ona göre söylemsel olaylara bakarak yeni bir kimliğin ortaya çıkışı gözlemlenebilir.

Deneyimin bir kanıt veya bilgi olarak alınıp alınamayacağı tartışması bir kenara dursun, Scott’ın iddiası bizi özneliliğin inşa süreçlerinin dilde ve söylemde aranması gerekliliğine götürürken Davidoff 1990’larda kamusal ve özel alan ayrımının etki alanı olarak aldığı “dil, formel kurumlar, örgütlenme biçimleri, mali sistemler, aile ve akrabalık örüntüleri üzerinde güçlü sonuçlara yol açmasının yanı sıra bu kategorilerin yalnızca dil yönünden değil ayrıca davranış, tavırlar ve değerler bağlamında da incelenmesi gerektiğini iddia ediyordu.” (2021, s. 191) Tam da bu sebeple bu çalışmanın teorik çerçevesi kadınların öznel deneyimlerini analiz etmek için Pierre Bourdieu (1998-2019) tarafından kavramsallaştırılan, bir dizi davranış ve duygulanımı ifade eden sembolik şiddet kavramını kullanacaktır.

Scott’ın öznelerin bilgilerinden ziyade söylemsel tarihsel olaylara bakılması gerekliliği yönündeki çıkışı Alcoff tarafından deneyim ve fenomenolojinin

birlikteliğine ve özneliliğin inşası sürecinde bilişsel düzeye ve öneme dikkat çekerek güçlü bir eleştiriye tabi tutulur. “Postyapısalcı feminizm deneyim ve özneliliğin söylemlerinin etkileşimi yoluyla üretildiği gerekçesiyle deneyimin bilişsel önemini büyük ölçüde yadsır.” (Alcoff, 2000, s. 39) Alcoff’a göre Scott’ın söyleme atfettiği üstün rol öznelilerin kurumlar ve söylemler içerisinde hareket serbestisini imkansızlaştırır. “Scott deneyimin açıklamasını alt üst eder; ona göre deneyim tamamen bireyin dışında dilbilimsel yapılardan kaynaklanır ve bu nedenle açıklayıcı değeri dilin kuramsallaştırılmasıyla gölgede bırakılır.” (Alcoff, 2000, s. 46) Alcoff, Scott’ın tarihsel ve söylemsel analiz iddiasının tutarsızlığına dem vurur. “Scott bilginin üretiminde bilenin payını tanımanın önemine dikkat çeker. Ne var ki ürettikleri bilgiye göre öznelilerin konumlarını incelememiz gerektiğini söylemekle onların kimliklerini ve deneyimlerini incelememiz gerektiğini söylemekten başka ne anlama gelir ki?” (Alcoff, 2000, s. 45)

“Deneyime sahip olan bireyler değil deneyim aracılığıyla kurulan öznelilerdir.” (Scott, 2022, s. 149) İfadesi hakikaten de kendi içerisinde çelişkiler barındıran bir ifadedir. Deneyim açıklamaya çalıştığımız şey hakkında bilgi üreten şeyin kendisidir. Deneyime sahip olmak ile deneyim aracılığıyla kuruluyor olmak birbirinden farklı iki durum olarak düşünülemez. Bizler deneyimleri yaşayarak ve onlar aracılığıyla öznel ve failler haline getiririz kendimizi. Nitekim bu çalışmanın kendisini dayandırdığı kuramsal çerçevenin bileşenlerinden birisi olan Bourdieu, indirgemecilikten ve yapısalcılıktan kaçınmak için deneyimlerin birer referans noktası alınarak toplumsal düzenin analiz edilmesini önermektedir.

Elbette ki her tür mekanik yaklaşım biçimine karşı, toplumsal dünyanın sıradan deneyiminin bir bilgi olduğunu ısrarla yeniden ifade etmek gerekir; ancak bilinçlenmeye dair bunca kuramın inciirgenegeldiği bilincin kendiliğinden oluş yanılmasına karşı, ilk bilginin yanlış-tanım olduğunu yani beyinlere zaten yerleşmiş olan bir düzenin kabul edilmesi olduğunu fark etmek de oldukça önemlidir. (Bourdieu, 1979-2015)

Dolayısıyla kadınların aile, ekonomik durum, toplum, hükümet, siyaset gibi toplumsal yapılardan nasıl etkilendiklerini açıklamak için deneyimlerine başvurmak gerekmektedir. Bu çalışma mülakat yönteminin deneyimi başvurma konusunda bir araç olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada feminist araştırma ve feminist epistemoloji açısından önemli bir tartışma olan deneyim tartışması, çalışmanın yöntemi olan mülakat yönteminin önemini ve gerekliliğini vurgulamak için

yapılmıştır. Çalışmanın amacı genç kadınların evlilik ve kariyer süreçlerinin toplumsal yapılardan ve iktidar ilişkilerinden nasıl etkilendiğini ortaya koymayı amaçladığından doğrudan kadınların deneyimine başvuracaktır. Bunu yaparken Harding’ın deyimiyle kadınların homojen bir grup olarak ele almayacak, kadınların deneyimini gerçekliği doğrudan yansıtması bakımından bilginin temeli olarak alacaktır. Yanı sıra toplumsal yapıların ve iktidar ilişkileri arasında kalan kadınların bilişsel süreçlerine Bourdieu’nun sembolik şiddet kavramına başvurarak analiz edecektir.

3.1.1 Günah çıkarma ve itiraf olarak mülakat yönteminin iyileştirici gücü

Foucault (1954-2019) günah çıkarma bakımından zengin bir toplumda yaşadığımızı ileri sürer. Adli olarak ifadenin alınması, Hristiyanlıkta bir dini pratik olarak itiraf olarak gördüğü günah çıkarma, bir psikiyatrik inceleme yöntemi olarak psikanaliz süreci gibi deneyimlerin söyleme döküldükleri anların önemine işaret eder. “Genel anlamda itiraf, öznenin tahakküm altında olduğu, kısıtlı olduğu ve itiraf yoluyla değiştiği bir durumda, kendi söyleminden oluşur. İtirafın bu biçimsel tanımı belirtilen çeşitli günah çıkarma durumlarını kapsayabilir.” (Foucault, 1954-2019, s. 68)

Yaşanan deneyimin söyleme dökülmesi, bireylerin sıklıkla farkına varmadıkları gerçeklerle yüzleşmelerine olanak tanımaktadır. Bunun yanı sıra yaşanan deneyimin anlatılması kişiye sıklıkla kendisini iyi hissettirirken, farklı bir yaşamın mümkün olduğu bilincine varmasına sebebiyet verebilir. Bu, böyle olacaktır diye bir kesinlik sunulması mümkün değildir fakat değişimi istiyorsak her türlü ihtimalin peşinden gitmemiz gerekir. Nitekim Foucault için de iktidarla mücadele etmenin ilk aşaması kişinin öznel arkeolojisini yaparak kendisine “ben nasıl ben oldum” sorusunu sorması; ardından yine kendisine “böyle olmasaydı başka nasıl olabilirdi” sorusunu sormasıdır. Bu bakımdan, bu çalışma mülakat yaptığı her kadından hayatının geri kalanı içerisinde iktidarla mücadele etme imkânı sunmayı ummaktadır.

3.2 Saha Araştırması

Mülakat yöntemine başvurmanın amacı kadınların deneyimlerini bir gerçeklik olarak ele almak değildir; bu yöntem deneyimin kendisini veri olarak ele alır. Politika yapım süreçlerinin, kurumların ve söylemlerin birer çıktısı olarak bu deneyimlerin her biri birer bulgudur. Gerçeklik bu bulguların analiz edilmesindedir. Deneyime başvurmanın önemini açıklayabilecek nitelikteki tartışmalar deneyimin epistemolojik

bir tartışmasını sunarlar. Bunların arasında Patricia Hill Collins (1996) ezilen bir grup olarak tüm kadınların diğer gruplardan üstün bir bakış açısına sahip olduğunu bu nedenle bilgilerine başvurmanın gerektiğini önerir. Sandra Harding (1996) deneyimin bilgi ve veri olarak kabul edilmesinin yanı sıra kadınları homojen bir grup olarak resmetmenin tuzağına düşmek konusunda uyarıda bulunmaktadır. Joan Scott (2022) ise kadın deneyimini bilginin kaynağı olarak almamak konusunda ısrar ederken Linda Martin Alcoff (2000) Scott'ın kuramındaki tutarsızlıkları ortaya koymaktadır. Bu çalışma Harding ve Alcoff'un düşünsel arka planından faydalanmaktadır. Alcoff öznelliğin inşası sürecinde bilişsel düzeye ve öneme dikkat çekmektedir. Bu bağlamda post-yapısalcı feminist kuramı, beraberinde Foucault ve onun düşüncelerini feminist kurama uyarlayan Scott'ı eleştirmektedir. Bu çalışma birer veri ve ham bilgi olarak kabul ettiği kadın deneyiminin bilişsel süreçlerini ve anlatılarını Enloe ve Bourdeau'nun kuramlarının birer çapraz okumasını yaparak bulgulara çevirmektedir. Amaçlanan, Türkiye'nin son yirmi yılındaki kadın söylemi ve kadın politikalarının genç kadınları nasıl kurduğunu, özne, madun veya fail haline getirdiğini ortaya çıkarmaktır. Öznel inşa süreçleri, Fatmagül Berktaş'ın (2018) da aktardığı üzere, bilişsel bir süreci ifade etmektedir. "Bilinçli ve bilinçdışı düşünce ve duyguların bileşimi olarak tanımlanabilecek "öznelliği" araştırmanın analitik yararı, bireylerin neden çoğu kez kendi yararlarına ve amaçlarına aykırı olabilecek biçimde davrandıklarını fark etmemizi sağlamasıdır." (Berktaş, 2018, s. 118) Bu çalışma genç kadınların öznel deneyimlerine, başka bir hayat tahayyülü mümkünken, yükseköğrenim gördüğü halde kariyer olanaklarını değerlendirmemenin (ya da değerlendirememenin), ev hanımı olmayı seçmenin, tüm zamanını evde, ev işleriyle ve hatta çocuk bakımıyla geçirmenin inşasına odaklanmaktadır. Bu bakımdan Foucault ve Bourdieu tarafından kişiler arası ilişkiler, söylem, duygulanım ve bilişsel süreçler olarak ele alınan özne inşa sürecini analiz etmenin ve anlamlandırmanın en iyi yolu mülakat yöntemi olmaktadır.

Görüşmelerin amacı, yukarıda da belirtildiği üzere, genç kadınların yüksek öğrenim gördükleri halde neden çalışmadıklarını ve "ev hanımı" olduklarını anlamlandırmaya çalışmak değildir. Bu nedenle mülakat yöntemi bu sorunsala bir argüman sunmamakla birlikte Türkiye'ye özgü eril tahakküm habitusunun genç kadınların söylemsel bir yol ile bilişsel süreçlerini ve dolayısıyla vizyonlarını etkilediğini öne sürmektedir. Türkiye'nin son yirmi yılda yaşanan siyasi, ekonomik,

sosyolojik gelişmeler, kadınlar hakkındaki söylemler, eğitim ve üniversitelerdeki değişim ve işsizlik sorunu bağlamında genç kadınların öznel inşalarının ve geleceklerinin nasıl şekillendiğini anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla katılımcılara lise ve üniversitede aldıkları eğitimler, bölüm seçimleri, iş olanakları, işsizlik süreçleri, kadın, cinsiyet eşitliği ve aile hakkındaki düşünceleri hakkında sorular sorulmuştur.

Aksu Bora'nın (2021) da aktardığı üzere niteliksel bir araştırmanın temsil iddiası yoktur. Görüşülecek kişiler nitel araştırma yönteminin de gerektirdiği bir biçimde araştırmanın konusu, meramı ve Türkiye'ye dair analizleri çerçevesinde, soruları da uygun bir biçimde karşılayacak kasıtlı seçim yöntemiyle yapılmıştır. Katılımcılar birbiriyle iletişimi yüksek gençlerin bir arada bulunduğu Ankara Kent Konseyinde kurulan bir gençlik organizasyonu olan Başkent Gençlik Meclisine üye ve üye genç kadınların yönlendirdiği kadınlardan oluşmaktadır. Üye genç kadınların yönlendirdiği kadınlardan benzer özellikleri taşıyan kişilere kartopu yöntemiyle ulaşılmıştır. Araştırmaya 22 genç kadın katılmıştır. Görüşmeler bir buçuk saat ila iki saat aralığında sürmüştür. Bazı görüşmeler içerisinde çocuk sahibi kadınlar da bulunduğu bir saat süren görüşmeler de olmuştur. Bebek sahibi kadınlarla online ortamda zoom uygulaması üzerinden görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeyi yüz yüze yapmak konusunda bir engeli olmayan kadınlarla Ankara Kent Konseyi Kabul binasında ofis salonlarında bire bir görüşmeler yapılmıştır.

Görüşmeler yapılırken, katılımcıların rızaları dahilinde konuşmalar ses kaydına alınmıştır. Ses kayıtları, metne döküldükten sonra metnin yorumlayıcı sosyal bilim ışığında ayrıntılı bir okuması yapılmıştır. Yorumlayıcı sosyal bilim, araştırma yönteminde toplumsal olarak inşa edilen anlamı vurgulamaktadır. Nitel araştırma yönteminin bir tezahürüdür. Metne okuyucunun öznel deneyimini de getirmektedir. İnsanların birbirleriyle, toplumla ve yapılarla olan ilişkilerini anlamlandırma amacı taşımaktadır. (Neuman, 1991-2017) Bu yaklaşımla katılımcıların farklı sorulara verdikleri cevaplar arasındaki bağlantılar analiz edilmiştir. Kadınların deneyimlerini, bütünsel bir biçimde ele alabilmek amacıyla katılımcılarla yapılan görüşmelerde samimi, sıcak bir yaklaşım kullanılmıştır. Araştırmacının aynı akran grubundan olması, genç kadınlara yaklaşımını ve sorulan sorulara daha gerçekçi cevaplar alınmasını kolaylaştırmıştır. Örneğin zoom uygulaması aracılığıyla yapılan görüşmelerde başlangıçta görüntülerini açmak istemeyen katılımcılar görüşmenin

ilerleyen dakikalarında görüntülerini açmaya karar vermişlerdir. Katılımcıların büyük bir kısmı görüşmelerden güzel bir deneyim elde ettiklerini, sorular üzerinde daha önce düşünmediklerini fark ettiklerini, daha önce tartışmaya açılmamış konuları konuştuklarını düşündükleri için teşekkür etmişlerdir. Evlilik, ailevi meseleler ve işsizlik çoğu gencin kendisine sorulmasından hoşlanmadığı sorular olmakla birlikte gençler bu konuları en rahat bir biçimde akran grupları ile paylaşmaktadır. Katılımcılardan bazıları “konuşmak iyi geldi”, “sanırım bu konuları konuşmaya ihtiyacım varmış” tarzı ifadelerde bulunmuşlardır. Bu nedenle, araştırmacının katılımcılarla aynı yaş grubunu paylaşıyor olması araştırmanın bulgularını güçlü kılmaktadır. Dezavantajlı bir grup olan kadınlar, ataerkil sistem içerisinde çoğu zaman kendisini ifade etmek konusunda özgür tavırlar sergileyememektedirler. Nitekim görüşme yapılmak isteyen katılımcılardan birisi görüşmeyi kabul etmesinin ardından, eşinin izin vermemesi gerekçesiyle planlanan tarihte görüşmeye katılamayacağını bildirmiştir. Araştırma grubuna dahil olan kadınlardan çocuk sahibi olanlar çocuklarının uyku ve tuvalet eğitimi sorunlarından dolayı görüşmelere katılamayacaklarını bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra genç kadınların çoğunlukla cinsiyet eşitliği ve feminizm hakkındaki soruları cevaplandırırken eşleriyle diyaloglarından veya eşlerinin görüşlerinden referanslar verme eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir.

Takip eden bölümde araştırmanın meramına uygun olarak genç kadınların eğitim, kariyer ve iş olanakları; aile ve evlilik deneyimleri, cinsiyet eşitliğinin düşündürdükleri; siyasal iktidar üzerine düşünceleri ve sıklıkla kullandıkları referanslar ortaya çıkartılacaktır. Bunu yaparken Foucault’nun öznel deneyim eksenleri olarak adlandırdığı söylemsel pratikler ve söylemsel olmayan pratikleri Türkiye’nin cinsiyet eşitliği karnesini Siyasal İslam, patriarka, neoliberalizm ve sağ-popülist siyaset tarzını içine alan analizi kadınların deneyimlerini de analiz etmek için bir şema olarak kullanılmıştır. Foucault öznel deneyim eksenlerine kişinin kendisiyle kurduğu bir öznel pratik olan kendilik deneyimleri olarak kuramsallaştırmaktadır. Fakat bu çalışmanın amacı patriarkanın; aile, evlilik, kişilerarası ilişkiler ve siyasal iktidar dolayımındaki etkisini kadınlara düşündürdükleri üzerinden analiz etmeyi amaçladığından içine patriarka tanımını alan bir kuram kullanmaktadır. Bu kuram Bourdieu’nun insanların habitatı olarak kavramsallaştırdığı habitus’un patriarkal bir tezahürü olan eril tahakküm ve onun bir aracı olan sembolik şiddettir. Bilişsel ve

duygusal bir yol izleten sembolik şiddet kavramı ise Enloe'nin patriarkal inançlar ve değerler ismini verdiği kavramla çapraz bir okuma yapıldığında kadınların patriarkayı alımlamalarını ve tepkilerini analiz etmede elverişli bir hale gelmektedir.

Foucault iktidarın bilgi aracılığıyla bireyleri özneler halinde kipleştirerek nasıl kurduğunu göstermektedir. Bu yöntem, yani özneleştirme kiplerinin oluşturulması, belirli başlı insan gruplarının özelliklerine veya seçimlerine göre sorunsallaştırılması ile gerçekleştirilir. Ya da belirli başlı insan grupları belirli başlı niteliklerle birlikte anılır. Kadın olmak Türkiye'de sayısız kipe sahiptir. Etnik olarak Kürt, Çerkez, Laz; fiziksel özelliğine göre İzmir'in kızları, mezhepsel olarak Alevi; siyasi görüşüne göre "CHP'li teyzeler" veya "AK Partili başörtülü kadınlar"; davranış kalıplarına göre erkeksi veya hafifmeşrep, hanım hanımcık. Bu nitelendirmeler sayısız kere çoğaltılabilir. Fakat iktidarın yıllardır özellikle kipleştirdiği mesele anne olan kadınlar veya ailedeki kadınlar ve feminist kadınlar ikiliği üzerinden işlemektedir. Bu sebeple bilgisi üretilen kavram kadınları fitratı üzerinden tanımlar, evrensel bir norm olarak kabul gören toplumsal cinsiyet eşitliğini, bu kavrama duyduğu iğretiye göz önüne sermek ve muadili olarak cinsiyet adaleti kavramını üretmekle yer değiştirmektedir. Üstelik tüm bu söylemsel pratikler, eğitim, ekonomi ve sosyal politikalarıyla da uyumlu haldedir. Söz konusu kurucu uğrakları yekpare öznel inşa alanları olarak kabul etmek yapısalcı ve özcü bir değerlendirmeden farksız olacaktır. Bu sebeple kadınların deneyimlerine başvuran bu çalışma bulgularını değerlendirirken patriarkal yapının içine işlediği eğitim, kariyer ve evlilik gibi içinde bulundukları süreçleri nasıl alımladıkları, ne hissettikleri, ne düşündükleri, neyi, nasıl, ne kadar normalleştirdikleri tartışılacaktır. Bourdieu (1998-2019) sembolik şiddeti büyümlü bir edim yoluyla hükmedilenlerin dünyayı hükmedenler gözünden nasıl gördüklerini açıklamak için kullanmıştır. Bu büyümlü edim öznelerde her gün fark etmeden doğalmışçasına uyguladıkları pratik edimler biçimini almaktadır.

Habitus yani yapı Bourdieu'nun kuramında teori ve pratiği birleştirmektedir. Bu kuramda bilişsel yapılar bireyde otomatik davranışlar doğurmaktadır. Her gün bilinçsizce tekrarladığımız otomatik davranışlar pratik duygulardır. "Bourdieu'de pratik duygu kavramı, bireyin habitus'ü ile alan'ı arasında kendiliğinden bir uyum sağlamasını mümkün kılan eğilim ve yetenekler bütününe ifade eder." (Timur, 2007, s. 211) Pratik edimlerin dışavurumu kendisini duygular aracılığıyla utanç, aşağılanma, çekingenlik, kaygı, suçlanma, sinirlenme, aşk ve saygınlık gibi ifadelerde

göstermektedir. Habitus ve alanlar arasında yaşanan gelişmeler; yani eril tahakküm ile aile; eril tahakküm ile devlet ya da siyaset arasında yaşanan gelişmeler bireylerde bir illusio olarak yaşanır. Illusio, toplumsal gelişmelere (Bourdieu'nun deyiimiyle toplumsal oyun) olan ilgiyi, bu oyunlardan beklenen kazançları, yatırımı ve oyunun ön kabullerine katılımı ifade eden pratik inançtır. Pratik inanç bir vücut halidir. Pratik inançlar patriarkal inançlara içkin durumlar olabilmektedir. Enloe'e (2017) göre bu inançlar güçlü kader ve kaçınılmazlık inancını, kadınların ve erkeklerin doğal olarak farklılaştığı, kadınların duygusal erkeklerin rasyonel varlıklar oldukları düşüncesini içerir. Bu inançlar geleneklere verdiği değer ve kadınların annelik rolüne hayranlığıyla bilinir. Son olarak Enloe bizleri patriarkanın kadınların için çeşitli çekicilikleri ve ödülleri üzerine düşünmek konusunda uyarmaktadır. Dolayısıyla kadınların hangi patriarkal inançlara, hangi Illusio'lara ve hangi (sembolik şiddetin birer çıktısı olan) pratik duygulara sahip olduğunu görmek; söylemsel olan ve kurumsal olan arasında gerçekleşenin ne olduğunu ve gerçekleşenin kadınlara nasıl bir yol çizdiğini gösterecektir.

3.3. Bulgular ve Değerlendirme

Görüşmelerin gerçekleştirildiği 22 genç kadının yaşları 23 ile 29 arasında değişmektedir. Lisans eğitimi uzamış durumda olan biri hariç tümü üniversite mezunudur, üçü yüksek lisansın eğitimine devam etmektedir, genç kadınların Görüşme yapılan kadınların bölümleri sosyal bilimler ağırlıklı olmakla birlikte aralarında mühendislik ve fen bilimlerinden mezun olanlar da vardı. Evlendikleri yılı takip eden ilk ya da ikinci yıl içerisinde çocuk sahibi olan bir grup görüşmeci kadınlar kariyer süreçlerini askıya almış durumdadır Aslında çalışmayı çok istediğini belirten çocuk sahibi kadınlar önceliklerinin çocuklarını büyütmek olduğunu ifade etmektedir. Genç kadınların çocuk yapma tercihi hayat planlamalarında rasyonel bir seçim olarak görünmektedir, evliliklerinin erken yıllarında çocuklarını büyütüp iş hayatına çocukları okul çağına geldiğinde atılmayı planlamaktalardı. Yani genç kadınlar tüm gelecek planlarının kadınlığın geleneksel rollerine uygun bir biçimde dizayn etmişler ve bu sebeple evliliğin ilk yıllarında çocuk sahibi olmuşlardır. Bu rasyonel kararın verilmesinde eşlerinin isteğinin bu yönde olduğunu ifade etmekteledir. Eğitim konusunda bölüm tercihi hakkında yanlış yönlendirildiğini düşünen, daha kolay iş sahibi olabileceği düşüncesiyle birden fazla bölüm bitiren, açık öğretimde başka bölümler okuyan kadınlar da mevcuttur. Genç kadınlar üniversite deneyimini birincil

olarak kendisini sosyal manada geliştirmiş olması, ikincil olarak kişisel gelişime referansla ve üçüncül olarak aileden ayrı bir birey halini almış olmakla tanımlamaktaydılar. Aralarında üniversiteyi özgürlükle tanımlayanlar da vardır. İşsizlik konusunda tercihen çalışmıyor olmalarının yanı sıra çok fazla üniversite ve üniversite mezunu olduğu için artan rekabet, deneyimsizlik, başörtüsünün getirdiğı dezavantajlar, ücret düşüklüğü, çocuk bakımı gibi durumları ifade etmektedirler. Görüşme yapılan genç kadınlar kök ailelerine ve evlilik sonrası kurdukları aile birliğine hayli önem vermekteydiler. Evlilik birliğini sevgi, aşk ve güzel bir gelecek gibi ifadelerle tanımlayan genç kadınlar arasında görücü usulü evlenen, tanışma tarihini takiben bir yıl içerisinde evlenen, kök ailenin “sevgililik” durumuna izin vermemesi veya nişanlılık dönemini kısa tutmak istemesiyle altı ay içerisinde evlenenler vardı. Genç kadınların bir kısmı ise eşleriyle evlilik öncesinde altı-yedi yıl gibi uzun bir birliktelik içerisindeydiler. İstisnai olarak bir genç kadın üniversite eğitimini uzatmıştı ve nişanlısıyla birlikte yaşamaktaydı. Bu genç kadın politik olarak hâkim iktidara en eleştirel bakan kişiydi. Birlikte olduğu kişiyi sevgilim veya nişanlım şeklinde değil partnerim şeklinde tanımlamaktaydı.

Ev içi iş bölümünün adil ve eşit dağılımını destekleyen genç kadınlar aktif iş hayatında bulunmadıkları için ev işlerini üstlendiklerini; eşlerinin ise kimi zaman sadece yemek yapmak ve çocuk bakımı konusunda yardımcı olduğunu ifade etmekteydiler. Evlendiğı için pişman olduğunu dile getiren bir genç kadın eşinin ev işleri konusunda “bu işleri sen yapmak zorundasın” gibi ifadeler kullanmaktaydı. Başka bir katılımcı patriarkal değerleri fazla alımladığı için evlendiğinde (tıpkı annesinin yaptığı gibi) tüm ev işlerini kendi rızasıyla kendisinin yaptığını, bu sebeple iş hayatında olmadığını dile getirmiştir. Dikkat çeken bir detay genç kadınların eşleri yemek yapmak konusunda nadiren yardımcı olsa da bulaşık yıkamak görevinin her zaman kadınların üstlendiğiydi. Çocuk bakımı konusunda ise yine çocukların temizliğine dair işleri kadınlar üstlenmekteydi. Görüşmeye katılan kadınlar kadın erkek eşitliği konusunda eşit iş bölümünü idealize etseler de eşleri çalıştığı için *normal olarak* ev içi işleri üstlendiklerini ifade etmişlerdir. Genç kadınların bir kısmı dikkat çekici bir biçimde cinsiyet eşitliği konusunda eşleriyle olan diyaloglarına ya da eşlerinin düşüncelerine referans vermektelerdi. Genç kadınların büyük çoğunluğu cinsiyet eşitliği konusunda fizyolojik özelliklere ve erkeklerin kas gücüne, boy uzunluğuna referans vermektelerdi. Genç kadınların birçoğunun siyasete ilgisi yoktu.

Bununla birlikte siyasi konjonktürde kadın ve aileyle ilgili söylemlerin kendileri için önemli olduğunu ifade etmekteydiler. Siyasal ve hukuksal okuryazarlığı olmayan genç kadınlar siyasal süreçleri çoğunlukla instagram ve twitter uygulaması ve televizyon üzerinden takip etmekteydiler.

Tablo 10: Demografik bulgular

Kişi	Yaş	Mezuniyet tarihi	Evlilik tarihi	Bölüm	Çocuk
Katılımcı 1	25	2022	2021	Beden Eğitimi Öğretmenliği	var
Katılımcı 2	26	2019	2020	Raylı Sistemler Mühendisliği	var
Katılımcı 3	24	2022	2022	İnsan Kaynakları Yönetimi	yok
Katılımcı 4	26	2018	2021	Makine mühendisliği	yok
Katılımcı 5	26	2019	2019	İlahiyat	var
Katılımcı 6	24	2021	2023	Psikolojik Danışma ve Rehberlik	yok
Katılımcı 7	23	2020	2021	Görüntüleme teknikerliği	var
Katılımcı 8	26	2021	2021	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	yok
Katılımcı 9	23	2022	2023	Hukuk	yok
Katılımcı 10	24	2019	2020	Tıbbi Sekreterlik	var
Katılımcı 11	24	2021	2023	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	yok
Katılımcı 12	24	2021	2023	İktisat	var
Katılımcı 13	29	2016	2020	Mimari Restorasyon-Tıbbi Sekr.	var
Katılımcı 14	25	2019	2020	Tapu Kadastro	var
Katılımcı 15	24	2019	2019	Sağlık Yönetimi	var
Katılımcı 16	26	2020	2023	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	yok
Katılımcı 17	24	2023	Nişanlı	Hukuk	yok
Katılımcı 18	29	2015	2019	Sosyoloji	yok
Katılımcı 19	29	2016	2019	Sosyoloji	yok
Katılımcı 20	27	2018	2021	Sosyal Hizmet	yok
Katılımcı 21	29	2020	2021	Havacılık Yönetimi	var
Katılımcı 22	29	2016	2020	Sosyal Hizmet	yok

3.3.1 Eğitim, kariyer ve istihdam

Görüşme yapılan genç kadınların üniversitede okudukları bölümler birincil olarak sosyal bilimler alanından olmak üzere katılımcıların sadece ikisi mühendislik alanından mezun; ikisi ise fen bilimleri alanından mezun olmuşlardır. Katılımcılardan iki genç kadın iş olanağının artması amacıyla birden fazla lisans mezuniyetine sahiptir. Üniversite mezunu kadınlar için kariyer olanaklarının kısıtlılığı, KPSS’de alınan puanların yetersizliği, artan üniversite ve üniversite sayısından kaynaklı yüksek rekabet ve bölümlerine gereken değerin verilmiyor oluşu sıklıkla dile getirilen problemlerdir. Genç kadınlar sıklıkla üniversite eğitimi almış olmayı kendilerini geliştirmiş olmak üzerinden tanımlamaktadırlar. Genç kadınlar arasında yüksek lisansına devam eden üç kişi akademik kadrolara girmek konusunda umutsuzlardı.

Genç kadınlar kariyer süreçleri ile evlilik adımlarını uyumlaştırma ya da ikisi arasında seçim yapmaya eğilimlidir. Özellikle evlilik sonrası çocuk bakımı kariyer süreçlerini etkilerken üniversite yıllarında ya da hemen mezuniyet sonrası eşleriyle tanışmaları yol haritalarını değiştirmelerine sebep olmaktadır. Burada önemli olan bir erkek için kariyer sürecinde değişiklik olmazken; kadınların evlilik, çocuk bakımı ve kariyer arasında seçimler yapıyor olmalarıydı. Görüşmelere katılan bir genç kadın havacılık yönetimi alanında iş sahibi olabilmek için torpil gerektiğini bu sebeple staj yeri dahi bulunamadığını dile getirmiştir. Üniversiteye başladığında yaptığı tüm kariyer planlarını eşiyle tanıştıktan sonra iptal ettiğini dile getirmektedir. Katılımcı 16 yüksek lisans yaparken evlenmiştir. Eşi devlet memuru olan katılımcı atanma durumlarının kolaylaşması amacıyla şu an aynı zamanda KPSS çalıştığını dile getirmiştir. Katılımcılar üniversite mezuniyetinin kariyer için yeterli olmadığını sürekli kendilerini geliştirmek durumunda olduklarını ifade etmektedirler. Sosyoloji mezunu katılımcı 19 birçok sertifika programına katıldığını açık öğretimden farklı bölümler okuduğunu; katılımcı 21 farklı diller öğrenmesi gerektiğini, kendine sürekli bir şeyler katması gerektiğini, alanında iş sahibi olmak için torpil gerektiğini; katılımcı 12 lise mezuniyeti çocuk gelişimi olduğu halde, lisans mezuniyetinde iş olanaklarını artırmak için bankacılık ve iktisat okuduğunu buna rağmen cv ilettiği her yerin iş deneyimi aradığı için iş bulamadığını dile getirmiştir. Katılımcıların bir kısmı iş bulamayacağı ümidiyle iş aramamış bir kısmı iş aramış fakat bulamamış, bir kısmı şu an çocuğu olduğu için çalışmadığını, şartların özel sektörde zor olduğunu kamuda yeterli atama olmadığını, dile getirmiştir. Katılımcı 3 özel sektörde ve kamuda şartların zorluklarından bahsetmiş, günün sonunda gösterilen çabaya değmediğini ifade etmiştir. Katılımcı 4 ise KPSS’de aldığı puanın bir türlü yeterli olmadığını dile getirmiştir.

Katılımcı 3: Kesinlikle iş bulmak çok zor günümüzde ve benim yaşadığım yerde de aynı şekilde, yani yaşadığım yerden de kaynaklı birazcık hem, iş bulmak çok zor. Hem şartlar çok zor hem de değmiyor demek istemiyorum ama değmiyor bir noktada da hani kendini yıpratmaya. Özel sektörde özellikle kamuda atama desen uğraşıp uğraşıp atanamıyorsun; çalışıyorsun insanlar yıllarını veriyor, atanamıyor.

Katılımcı 4: KPSS çalışmaya karar verdim ama süreç istediğim gibi gitmedi. Bu süreçte de erkek arkadaşım ile evlenme kararı aldık. Çünkü mühendislikler için çok fazla puanlar gerekiyor. Ben 80 puan almıştım, bu süreçte de atamalara falan biraz başvurdum ama olmayınca yani hayal kırıklığı hep böyle atamalar.

Yani alımlar oldukça tercih yapmaya çalışıyorum ama bakalım hayırlısı olsun inşallah.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi mezunu olan ve aynı üniversitede aynı bölümde yüksek lisans eğitimine devam eden katılımcı 11 bu süreçte ekonomik olarak eşinden ve ailesinden destek aldığını, bu sebeple yüksek lisans eğitimi boyunca bir işe gerek duymadığını, aynı şekilde doktora eğitimine devam edeceğini dile getirmiştir. Katılımcı üniversite öğreniminin kalitesinden memnun olmakla birlikte okuduğu üniversitede demokratik bir ortam olmadığını, üniversiteye siyasi kaygıların bulaştığını ifade etmiştir. Üniversite bünyesinde yarı zamanlı öğrenci çalışan olduğu dönemde mobbinge maruz kaldığını dile getirmiştir. Akademisyen olmak isten genç kadın kadroların yetersizliğinden ve liyakatsizliğinden de şikayetçidir.

Yakın zamanda haberlere de çıktı. Bir hocamız tamamen tabii ki objektif bir şekilde (çünkü devlet memuru) bizi bütün siyasi partilerle görüştürmek istedi. Ama rektörün baskıları oldu. Belli başlı partilerle görüşemedik ve hocamız şu an doçent ama kadro alamadı çünkü ona da baskı yapıldı ve fişlendi. Bu anlamda üniversitemizin ben demokratik olduğunu düşünmüyorum. Aslına bakılırsa ben bugün siyaset bilimi ve kamu yönetimi öğrencisiyim ve altıncı senem bu senem benim ve bırakın zahmet bunu ben konuşayım demek istiyorum.

Katılımcıların bir kısmı üniversitenin iş imkanı için değil kendisini geliştirmek için bir fırsat olduğunu dile getirmektedir. Örneğin katılımcı 6 günümüzde artan üniversite sayısından dolayı üniversite mezunu olmanın bir öneminin kalmadığını ifade etmiştir:

Benim için işte kadının kolundaki bilezikten ziyade bence kadının geliştirilmesi için gerekli olan bir şey yani. O yüzden sadece sana iş imkanı olarak değil de seni her anlamda bakış açını değiştirebilecek bir şey gibi görüyorum ben. Kariyer noktasında da çok önemli üniversite mezunu olmak. Hele ki şu an bir sürü üniversite açıldığı için yani üniversite mezunu olmanın bile bir önemi kalmamışken iş imkanı olarak tabii ki çok önemli ama işten önce benim için birazcık daha kendisini geliştirmesi olarak görüyorum.

Katılımcıların bir kısmı evlenme tarihinin hemen ardından çocuk sahibi olmuşlar, gelecek planlarını ve kariyer planlarını da çocuklarına göre planlamaktadırlar. Örneğin katılımcı 10 şu an çocuğunun yaşı küçük olduğu için iş hayatına atılmadığını, çocuğu büyüdüğünde hem iş hayatına hem de ev içi işlere yetebileceğini düşündüğü taktirde çalışabileceğini dile getirmiştir.

Büyütürüm, okula gönderirim. Daha sonra çalışmayı ister miyim, tabii ki de isterim. Hani hem iş hayatına hem ev hayatına yetebildiğimi düşündüğüm

zaman, işe başladığımda evime çocuğuma yetemem diyorsam, ben yine işimi bırakırım ya da ev hayatına, çocuğuma evime çok bağlı olup işime geç giderim işimde verimli olamam sorun olursa yine de olmayacak. Hani bu ikisini bir arada yapabildiğim zaman ben kendimi hazır hissettim o zaman başlamayı düşünüyorum.

Başka bir katılımcı vakıf üniversitesinde hukuk bölümü okumaktaydı. Sınavlarının devlet üniversitesindeki sınavlara oranla çok daha zor olduğunu dile getirmekteydi. Henüz avukatlık sınavını, evi staj yapabileceği ilçelere uzak olması, staj yapılan yerlerin ücret vermemesi ve nişanlısının kıskançlığından kaynaklı çekinceleri sebebiyle henüz tamamlamamıştır. Dikkat etmek gerekir ki kadınların kent yaşamı deneyimi de kariyer süreçlerini etkileyen bir faktör olabilmektedir.

Katılımcı 9: Özel bir üniversitede çok iyi bir öğrenci olmak gerçekten zor açıkçası şu Mesela devlet üniversitesinde hukuk fakültesi okuyan arkadaşlarım vardı. Onların sınavları gerçekten çok kolaydı ama bizim sınavlarımız çok zordu. Aynı dersi aynı hocadan alıyoruz, aynı hoca devlet üniversitesinde şıklı yaptığı sınavı açık uçlu soruyordu bizim okulumuzda. (...) Staj yapacağım doğru düzgün bir yer bulamadım açıkçası. Benim evim Hüseyin Gazi’de gideceğim yerler hepsi Kızılay’da Çankaya’da falan oluyordu. Zarara düşüyordum. Gerçekten bir ara başlamıştım aslında staja yani hiç para verilmediği için gerçekten zor oluyor. Hani gidiyorsunuz geliyorsunuz, yemek falan. (...) Yani şimdi ister istemez bir kıskançlık. Kiminle görüşeceksin? Şu mu olacak bu mu olacak? Durumları oluyor. Hani mesela birkaç kez bu yüzden tartıştığımız oldu.

Ara sıra babasının işleriyle ilgilenen katılımcı 8 Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi mezunudur. Üniversiteyi iş bulma kaygısıyla okumadığını, altın bilezik arama niyetinde olmadığını ifade etmiştir. Genç kadınların ekonomik refah seviyesi iş aramama ve kariyer süreçlerini devam ettirmek için bir sebep olabilmektedir. Okuduğu bölümü seçtiğinde, siyaset erkeklerin işidir gibi yorumlara maruz kaldığını dile getirmiştir. Başörtülü olan genç kadın “kapalı bir kadının siyaset bilimi alanında olmaması gerektiği” gibi yorumlarla karşılaştığını dile getirmektedir. Bu bağlamda başörtüsü hala genç kadınlar için bir dezavantaj halini almakta, kesişimsel bir dezavantajlılığı ifade etmektedir.

Benim için üniversite okumak bir altın bilezik niteliğinde değildi. İllaki bir isim olsun. Buna bir ihtiyacım açıkçası yoktu. (...) İşte sen kapalı bir kızsın. Siyaset bilimi mi okuyacaksın? Siyaset işte erkek bölümü neden böyle daha kendine göre bir bölüm okumuyorsun? Mesela öğretmen ol gibi böyle sınıf öğretmeni ol. Hani bu şekilde aslında dayatmalar da gördüm yani ya ben bu insanların böyle değer yargılarından gerçekten rahatsızım. Toplumun muhafazakar algısından rahatsızım aslında muhafazakârlığın kendisiyle bir problemim yok ama.

Katılımcılardan bir genç kadın atanamadığı için mağdur olduğunu bazen bu yüzden boş yere okuduğunu hissettiğini dile getirmektedir.

Katılımcı 7: Evet, yani mezun oluyoruz, diploma var bu kadar evet iş sahibi olabilmek için boş bence hani ya da ben mağdurum yani bilmiyorum tabii ki de atanan hakkıyla işe başlayan arkadaşlarımız da var ama. Yok ya yani bazen boşa okuduğumu düşünüyorum açıkçası. Kendini geliştirebilmek için görebilmek için okudum diye düşünüyorum ama tabii çok bir şey katmadı. Bu pandemi mezunu olduğum için. Niye bu kadar yani okumuşum diyorum. Ben atanamıyorum. Bilmiyorum olmasa da olurdu. Bazen diyorum ama oku okuyana iş yok, okumayana hiç yok diye düşünüyorum.

Bir katılımcı okulu bitirmesinin hemen ardından evlenmiş, ardından çocuk sahibi olmuştur. Henüz iş aramaya başlamayan katılımcı evde oturmanın, sürekli ev işleriyle uğraşmanın ona göre olmadığını, sıkıldığını, aslında çalışmayı çok sevdiğini, çocuğu büyüdüğünde iş hayatına atılacağını dile getirmiştir. Aynı katılımcı ailesinin “rahat” bir aile olmadığını, eve giriş çıkış saatlerinin sıklıkla problem yarattığını, eşi ile görücü usulü evlendiğini dile getirmiştir.

Katılımcı 1: Daha sonrasında zaten hani her şey maddi değil ben diyorum ya hani ev tamam param var, her şeyini alıyorsun şey yapıyorsun ama evde oturuyorsun sıkılıyorsun yani bana göre değil bir yerde yine de hani sosyalleşmek açısından kendini geliştirmek açısından çalışacaksın yani bir yerde.

Başka bir genç kadın ise yaptığı iş başvurularının deneyimli çalışan aradıkları gerekçesiyle reddedildiğini, bu sebeple işsiz kaldığını dile getirmiştir.

Katılımcı 12: Yani iş olanaklarım çok olur diye düşünmüştüm. Bütün CV bıraktığım yerlerden olumsuz sonuç aldım. Zaten görüşmeler sağlandığında CV bırakırken bana söyledikleri şey şu, biz deneyimli eleman alıyoruz. Yani hiçbirinde ben işe girmedikten sonra hiçbir zaman bir deneyim kazanamadıktan sonra nereye gireceğimi bilemedim zaten. Sistemsel bir problem var. Yani herkes deneyimli birisini arıyor. Yeni mezunlara fırsat tanınmıyor.

Bir katılımcı normal şartlarda KPSS sınavı düşünmediğini fakat eşi jandarma olduğu için atama durumlarının kolaylaşması amacıyla KPSS’ye yöneldiğini belirtmiştir.

Katılımcı 16: İkimizin de ortak yaşamak istediği yer Ankara ve onun mesleği atamalı bir meslek olduğu için sürekli şehir şehir gezmemiz gerekiyor ve ben de uluslararası ilişkiler mezunuyum. KPSS’yi daha önce hiç düşünmüyordum ama atama durumundan kaynaklı olarak da hani devlette eş durumundan atama olsun diye, şu anda KPS çalışıyorum, tezle birlikte yürütmeye çalışıyorum. Bu da beni çok zorluyor açıkçası. Uluslararası ilişkiler alanında çok fazla rekabet var ve puanlar çok yüksek. Yani sen ne kadar kaliteli bir öğrenci olsan da

alanında uzman bir öğrenci olsan da belli sınavlara geçmen gerekiyor. ALES, YDS gibi bunlarda da 90 üstü bandında alman gerekiyor ki ilk ona girebilirsin. Bu da açıkçası zor.

Havacılık Yönetimi okuyan Katılımcı 21 üniversitede tanıştığı kişiyle evlenmiş, tanışma sonrası kariyer hedeflerini askıya aldığını, öncesinde yurt dışına gitmek gibi planları olduğunu ve iptal ettiğini, evlendiği kişi ile yaşadığı yerde iş imkanları kısıtlı olduğu ve ardından çocuk sahibi olmaya karar verdiği için kariyer hayatına devam etmediğini ifade etmiştir. Sektörde yoğun karşılaştığı torpil ve kayırmacılık örneklerinin de motivasyonunu düşürdüğünü ifade etmiştir.

Sektöre baktığımda çalışan kişiler havacılık yönetimi alanından değillerdi, bir şekilde torpil işlemiş, işte onlar olmayacak ki senin önün açılsın. Çok zor cidden. Benim önüm açıktı aslında ama evlenince eşimle yaşadığımız şehirdeki imkanları değerlendirmem gerekiyordu, bu da kısıtlayıcı oldu benim için. Mezuniyetim de pandemi dönemine denk geldiği için işe alımlar olmuyordu hatta çalışanlar da çıkartılıyordu. Öyle olunca farklı sektörlerden sertifikalar aldım, farklı işler yaptım, ardından zaten evlilik ve hamilelik süreci girince araya, o gün bu gündür çalışmıyorum.

Eğitim ve kariyer süreçleriyle ilgili, üniversite zamanında çok çalışkan bir öğrenci olduğunu beliren bir genç kadın sürekli yetersiz ve eksik kalacağı hislerine kapılmaktadır. İş hayatına atılmak konusunda tam anlamıyla kimsenin yeterli olamayacağını düşünmektedir. Genç kadın dil öğrenimi, sertifika kursları gibi programları takip etmiştir fakat yine de “Hiçbir zaman tam anlamıyla yüzde yüz hazır olamayız. Sürekli hep eksikliklerimiz tamamlamamız gereken şeyler muhakkak vardır.” İfadelerini kullanmaktadır. Sosyoloji okuyan katılımcı bu bölüme ülkede yeterli değerin verilmediğini, sosyologların bu sebeple kendi alanlarıyla ilgili işler yapamadıklarını ifade etmiştir. ODTÜ, Marmara ve Boğaziçi gibi üniversitelerin dışındaki üniversiteleri ikinci, üçüncü sınıf üniversite olarak değerlendirmiş bu sebeple kariyer süreçlerinde çok zorlandığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, ona göre kişinin kariyer imkanlarını genişletmek kendi elindedir ve kendisini ne kadar geliştirdiği ile ilgilidir. Bu bağlamda, neoliberalizmin “kendine yatırım yapan” öznesi genç kadınlarda sıklıkla karşılaşılan ifadeler olmaktadır.

Katılımcı 19: En önemlisi bizim ülkemizde sosyoloji mezunları hiçbir zaman tam anlamıyla mesleklerini yapamıyorlar. Sosyologum diyen birini gördüğünde böyle alıp sarılasın geliyor işte vay canına mesleğini yapıyorsun. (...) Ülkemizde beklenen değer verilmiyor bu bölüme. Ben üniversitedeyken gündemde şu vardı, işte her aileye bir sosyolog işte her avukatın yanına bir sosyolog tahsis edilecek. Hani böyle umutlandırıran şeyler vardı ama tabii bunların ne yazık ki çoğu hayata geçmedi. (...) Ne yazık ki sen kendine sürekli

bir şeyler katmak zorundasın. İkinci, üçüncü sınıf bir üniversiteden mezunsan çok daha zor. Yani ben bir ODTÜ Boğaziçi veya Marmara mezunu değilim.

Yine sosyoloji mezunu olan başka bir genç kadın bölüm birincisi olan sınıf arkadaşının işsiz olduğunu, sahip olunan başarı kriterlerinin artık bir anlam ifade etmediğini, kendisinin sivil toplum alanındaki iş başvurularında sıklıkla “Araç kullanabiliyor musunuz?” Ne kadar iyi kullanabiliyorsunuz? Gibi sorulara maruz kaldığını ifade etmiştir. Çalışma şartları ile ev içi sorumluluklarının yorucu olduğunu bu sebeple çalışmadığını ifade etmektedir.

Kadın olduğumuz için yaşayacağınız bazı burada sıkıntılar olabilir işte. Buradaki işlerin çoğu erkek gücüyle halledebiliyor ya da işte araç kullanıyor musunuz kadınsınız ama hani bir kaza filan olmaz değil mi? Gibi sözlerle karşılaşıyorum ne yazık ki. İş bulma sürecini son derece derinden etkileyen bir süreç.

3.3.2 Evlilik ve aile

Ailenin bireyin seçimlerini etkileme düzeyi önemli bir yere sahip olabilmektedir. Patriarka teorisini ortaya koyan Kate Millet (1969/1987) iktidar ve patriarka mefhumunun aile içerisinde başlayan bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre ailedeki erkek iktidarı, toplumdaki erkek iktidarının bir yansıması ve parçası olabilmekte, çocuğun ailede sosyalleşmesiyle başlayan bir süreç olarak eğitim, din ve edebiyat yoluyla kadınlar tarafından içselleştirilmektedir. Bu tez çalışması neoliberal muhafazakâr eğitim politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliğine bakış açısını ortaya koymakla birlikte, mevcut iktidarın Siyasal İslam ve patriarka iş birliğinin de toplumsal cinsiyet açısından sonuçlarını değerlendirmektedir. Bu bölümde ailenin genç kadınların tercihlerini etkilemesi bakımından önemi tartışılacaktır. İlerleyen bölümlerde genç kadınların toplumsal cinsiyet ve eşitlik algısı ve sıklıkla referans aldığı dini inanış biçimlerini içeren söylemleri de analize eklenecektir. En nihayetinde tüm bu söylemlerin iktidar partisiyle uyumlaştığı noktalar genç kadınların deneyimlerini etkilediğini ortaya çıkmaktadır.

Connell (1987/2019) 1978’de bir araştırma projesi kapsamında aileleri ve öğretmenleri dahil olmak üzere ergenlik çağında bir genç kız ile yaptığı görüşmelerle, genç kızın tercihlerinin ve içinde bulunduğu koşulların, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kapsamında nasıl biçimlendiğini, eğitimi yarıda bırakma durumu ile sınıfsal fark, aile içi ilişkiler, okul ve işyeri gibi koşulların etkisini analiz etmiştir. Delia isimli genç kızın aile yapısı annenin ev işleri ile daha çok ilgilendiği, babanın geleneksel erkek rol

modeline uygun olarak “erkeğe yönelik” işlerde çalıştığı bir ailedir. Connell bu örnek olay incelemesinde genç kızın istediği mesleği kazanamadığı taktirde annesi gibi banka memuru olmak kendisine kalsa okuldan hemen ayrılma istediğine dikkat çekmektedir. “Delia işyerinde olduğu kadar evde de erkek ve kadınların işlerinin neler olduğuna dair kesin tanımlamalarla yetişmektedir. Bir kadın için hangi işin uygun olduğu kanısı, Delia’nın olası geleceklere dair fikirlerini besler.” (Connell, 1987/2019) Connell bu sonuçların ve örüntülerin çok daha geniş bir toplumsal süreçler kümesinin bir parçası olduğunu belirtmektedir. Feminist düşünceleri, patriarkanın ve kimlik ediniminin aile içinde başladığını ele almadığı gerekçesiyle eleştiren Davidoff (2021) ailenin aslında toplumsal süreçlerin küçük bir örneklem grubu olduğunu öne sürer.

Temel kimliklerin genellikle şu ya da bu tür aile ortamında geçirilen çocukluk döneminde biçimlendiği sıklıkla göz ardı edilen bir gerçektir. Aile yasal ve geleneksel beklentilerle sınırlandırılmış haliyle çoğu insan yaşamında hala en temel ahlak birimidir. (...) çünkü aile aynı zamanda iyisi ve kötüsüyle dünyayı tıpatıp yansıtan küçük bir evrendir. (Davidoff, 2021, s. 80)

Aile mefhumunun iktidar yapılarının ve söylemlerinin bir parçasını içerdiğini fark etmek gerekir. Bu bağlamda bir genç kızın gelecek tahayyülü büyük oranda aile içinde karşılaştığı örneklerle dayanmakta, bu örnekler ise toplumsal gerçekliğin bir örneklemine teşkil etmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyetin aileyle olan ilişkisi üzerine düşünmek dahası saha çalışmalarında genç kadınların aileden alımladığı rolleri ve düşünce kalıplarını içermek önemlidir. Aile içi rollerin alımlanması ise patriarkal değer ve inançların taşınmasıyla mümkün olmaktadır.

Enloe’nin (2017) iddialarına göre patriarkal inançlar güçlü kader, kaçınılmazlık, anneliğe yüksek değer atfetme, kadın ve erkeklerin doğal olarak farklılaştıkları, kadınların doğaları gereği duygusal olmaları, geleneklere yüksek değer atfetme gibi değerleri içermektedir. Görüşme yapılan genç kadınların patriarkal etkilenim düzeyleri hikayelerini anlatırken bu kavramlara ne kadar yer verdikleriyle analiz edilebilir. Görüşme yapılan genç kadınlar arasında kader, geleneklere değer atfetme, kadınları duygusal, kadın erkek eşitliğini biyolojik referanslarla tanımlama ve anneliği içgüdü ve anaçlık gibi ifadelerle tanımlayanlar ailede patriarkayı deneyimleme ve feminist okur-yazarlık düzeyine göre değişmekteydi. Patriarkal inançların analizine, ailede başlayan bir süreç olduğu için katılımcıların aile referanslarından başlanabilir. İkinci olarak evlilik sonrası kurdukları ailede eşleriyle olan iletişimlerinde sürdürdükleri davranışlarına verdikleri yüksek referanstan

hareketle evlilik algıları analiz edilebilir. Üçüncü olarak genç kadınların sembolik şiddet ve pratik duyguları en çok açığa çıkardıkları konular olan kadınlık ve cinsiyet eşitliği algıları analiz edilebilir.

Genç kadınların kariyer, evlilik ve hatta çocuk sahibi olmak konusunda düşüncelerinin büyük bir kısmı ailelerinin etkileniminde bulunmaktaydı. Katılımcı kadınlar arasında görücü usulü evlenen, aile içerisinde birey gibi hissetmediği düşüncesiyle kendi ailesini kurmak isteyen, ev içi baskı ve muhafazakâr alışkanlıklardan kaynaklı olarak evden bir çıkış ve özgürlük istenciyle evlenme düşüncesinde olanlar vardı. Genç kadınlar bu baskıları en çok eve giriş çıkış saatlerinde, sosyalleşmek için izin isterken yaşamaktadırlar. Genç kadınlar patriarkal ev içi iş bölümünü en çok kök ailede fark etmekteydiler. Aile içerisinde nadiren görülen örneklerde babanın ev içi işleri üstleniyor oluşu onları kimi zaman iş bölümü konusunda motive etse de kimi zaman ters etki yaratabiliyordu. Örneğin bir katılımcı kendisini ve kardeşlerinin bakımından babasının sorumlu olduğunu fakat çocuğunu kendisi büyütmek istediği için bakıcı bulmak gibi yollara başvurmayıp kariyer planlamasını ertelediğini ifade etmiştir. Yanı sıra bir katılımcı annesiyle arasında fazla yaş farkı olduğu için kendisi genç yaşta anne olmak istemiştir. Örneğin bir katılımcı evlenmeden önce eşiyle ne zaman çocuk sahibi olacaklarını ve olduğunda da çocuğunu kendisinin büyütmek istediğini, bu sebeple kariyer hayatını ertelediğini dile getirmiştir. Kendi çocukluğunda annesi çalıştığı için kardeşleri ve kendisinin bakımından babasının sorumlu olduğunu, kendisi çocuk sahibi olduğunda bir babanın değil annenin büyütmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Katılımcı 14: Eşimle de konuşarak şey düşünmüştük. Hani evlenince, bir yıl sonra bir bebek sahibi oluruz diye düşündük. Biz 3 kız kardeşiz, 2 ablam çalışıyorlar ve çocuklarına bakmak o kadar çok zormuş ki. Annemin anlattığı kadarıyla ablamda da kendim gördüğüm kadarıyla çok zormuş hem çalışıp hem çocuk büyütmek. Biz zor büyüdük bize babam baktı, annem çalışıyordu, annemin maaşı daha iyiydi babam da evde kalıp bizi büyüttü. Babam çok disiplinli, çok güzel büyüttü. Ben bunu yaşamak istemedim. Çocuğuma kendim bakmak istedim.

Bir genç kadın evliliğinde annesi gibi davrandığı için her şeyi kendisinin yapmaya çalıştığını, bu yüzden çok yorulduğunu ve iş hayatını bıraktığını ifade etmiştir.

Evliliğinizde annenizden gördükleriniz anneniz nasılsa siz de evlendiğinizde onun gibi biri olmaya çalışıyorsunuz. Temizlik yapabilirim hem mükemmel bir eş olabilirim. Her anlamda eşime zaman ayırabilirim. Evliliğin getirdiği işte ne

bileyim. Birçok şeyi ben yapabilirim, üstlenebilirim dedim. Aslında başta karşı tarafa hiç sorumluluk verdiğimi hatırlamıyorum. Ben çok güzel yemek de yaparım. Ben iyi temizlik de yaparım...

Bir katılımcı evlendiğinde, eşiyile iki yabancı gibi olduklarını, çünkü birbirlerini tanımaları için çok fırsatları olmadığını, abisinin baskısıyla kısa bir süre içerisinde evlendiklerini ifade etmiştir.

Katılımcı 12: Biz birbirimizi hiç tanımadan evlendik gibi bir şey oldu. Aslında görücü usulü değil severek evlendik ama hani 3 aylık bir süre zarfı sonrasında nişanlandık. Yani abimin baskısı yüzünden oldu o da biraz çünkü abimle hani çok kıskanç işte etraf duyar, etraf görür, hani işte laf çıkar babında olduğu için biz 3 aylık bir süre sonra nişanlandık. Sanırım 4 ya da 5 ay sonra da evlendik onun için yani evlilik çok zor oldu benim için. Yani tanımadan evlendiğin için aynı ortamda bulunuyorsun.

Araştırma kapsamında bulunan bazı genç kadınlar için kök aile birincil derede önem arz etmektedir. Bu katılımcılar aileyle ilgili düşüncelerini açıklarken aileyi “birincil konuma koymakta, “aile benim için her şey”, “her şeyden önce gelir” gibi ifadelerle açıklamaktadırlar.

Katılımcı 6: Ya benim için aile çok önceliklidir, ilk sıradadır. Yani ailemle bir sıkıntı olmamasın. Başka bir şey istemem. Hani bu dünyada kendi çekirdek ailemle de öyle, kendi normal hani annemle kardeşlerimle olan ilişkide de öyle.

Kök ailesinde kendisini bir birey gibi hissetmediğini ifade eden katılımcı 6 evlilik düşüncesini bir birey olmak şeklinde tanımlamaktadır.

Ben bu evde bir birey değildim. Ya hiçbir zaman kendim bir birey gibi hissetmedim. Evin çocuğu gibi de hissetmedim. Evlenmeye karar verdiğimde işte nişanlımla bir şeyler yaşamaya paylaştığımda böyle birey gibi hissediyorum ki evlilik bence doğru kişiyle isen eğer birey olma diyebilirim.

Bir genç kadın tek çocuk olduğunu annesiyle arasında fazla yaş farkı olduğunu, kendisinin çocuğuyla birlikte büyümek istediğini dile getirmiştir.

Katılımcı 10: Ya bir de ben küçük yaşta çok anne olmak istiyordum. Kızım la yani herhangi bir çocuğumla büyümeyi çok istiyordum. O yüzden hani iş her zaman olabilir ama evlilik ve çocukları askıya almaya hiç istemedim. Onun yerine iş askıya almayı tercih ettim. Benim kendi annemin yaşı bayağı var. Hani böyle annemle arkadaş gibi olamadım. Hani hep bir böyle seviye vardı. Ben kendi çocuklarımda onu istemedim. Hani küçük yaşta onlarla birlikte ben de bir şeyler öğreneyim, onlarla birlikte büyüyeyim çok istedim. Biraz da yalnız büyüdüm yani kardeş olarak anne baba hep seviyeli bir ilişki vardı. Bir de yaşları da olduğunda hani ben kendi ailemde işte hiçbir zaman onu göremediğim için o yüzden kendi ailem hani kurduğum ailemi bu kadar çok benimsedim.

Babası vefat etmiş olan bir genç katılımcının nişanlılık ve evlilik süreçlerinde yoğun bir biçimde amcası söz sahibi olmuştur. Katılımcı düğün tarihini normal şartlarda daha erken bir tarih istediklerini fakat amcasının izni olmadığı için geç bir tarihe ertelendiğini belirtmiştir. Katılımcı, eşi devlet memuru olduğu için nikahlarını kendisi de aynı şehre atanabilmek için düğün öncesinde nikah yaptıklarını belirtmiştir.

Ya bize kalsa biz nişandan sonra 4 5 ay sonra kasım ayı gibi olsun diye söyledik ama amcamlar filan hayır tabii ki de sen okuyorsun hâlâ dediler. Yüksek lisansı okulu bitirecek gibi gördükleri için hayır önce okulunu bitirecek ve diplomasını alacak gibi şeyler söylendi. Ben de kıramadım, annem çünkü duygusal baskı yaptı.

Görüşme yapılan genç kadınlardan birisi, ilk sene kazandığı bölümü aslında okumak istemediğini, eğer bir sene daha hazırlanırsa annesinin “görücü gelir”, “seni okumuyor sanırlar” gibi baskıları nedeniyle okuduğunu ifade etmiştir.

Kimse anlamaz ki istemediğin bölümü kazanamadığını, bir sene daha hazırlanacağını, hani herkes şey sanıyor, kazanamadı, başaramadı, düşük puan aldı, yapamadı falan. Çevre duyar işte görücü gelir, istemeye gelirler, başım ağrır falan. Olsun seç bir bölüm oku mantığındaydı.

Evliliği, ev içerisinde kendi istediği gibi yaşayabileceği bir ortam olduğu için arzu ettiğini, kök ailesinde ev içi baskı yaşadığını ifade etmiştir.

Ne bileyim otururuz mesela hani cips kola hani mesela bunu annenin evinde yapamıyorsun. Televizyon açıp izleyemiyorsun hani, çünkü senden başka insanlar da var ama bu evin hakimiyeti tamamen sende istediğini ye, dışarı istediğin saatte git istediğin saatte gel, şehir dışına çık falan. Evde abimlerin ve babamın sözü geçerdi. Kendi özgürlük alanım yoktu. Televizyonu onlar izlerdi. Bir yere gideceğim. Mesela arkadaşlarım hani liseye kadar özellikle lise ikiye kadar şeydi. Annem dışında babam çok karışmazdı ama 2 abim vardı. Arkadaşlarımla görüşmeye gidemezsin. Tanımıyoruz, etmiyoruz. Hangi arkadaşım nasıl bir arkadaş? Aslında evliliği bu kadar okulu bırakıp evlenmeme sebeplerle evlenmenin sebeplerinden biri de bu.

Bir katılımcı eşiyle tanışmasının kader olduğunu, toplumun geleneksel değerlerini sevdiğini ifade etmiştir.

Bu Türk toplumunun bu yapısını aileye verdiği önemi vesaire bunları seviyorum. Evliliği seçmem benim kararım bir kader değil ama eşimle tanışıp benim evliliğe düşünmemi sağlayan kader bence.

Başka bir katılımcı kendisine evlilik sürecinin nasıl geliştiğini sorduğumda, evliliğin aslında planları arasında olmadığından ve kendisini geliştirebilmek için yaptığı kariyer odaklı planlarından bahsetmiştir. “sen planlar yaparken Tanrı

gölümsüyor” cümlesini referans olarak kullanan katılımcı evlilik düşüncesi planlarında olmasa dahi bu hızlı kararın arkasında Tanrı inancını bulundurmaktadır.

Evlilikle ilgili aslında kafamda bir herhangi bir plan yoktu. Çok hızlı gelişti. Eşimle tanıştıktan çok kısa bir süre sonra bizi evlenme kararı aldık. Bir ay gibi kısa bir süre içinde, ondan öncesinde hep böyle kariyer odaklı işimde daha neler yapabilirim, kendimi nasıl daha fazla geliştirebilirim şeklindeydi. Evlilik benim için çok üçüncü, dördüncü aşamayı yani ondan önce yapılacak bir sürü şeyim vardı aslında ama tabii biz plan yaparken tanrı her zaman gülümsüyor.

Aynı katılımcı evlilik deneyimiyle ilgili, tüm hayatının, yaşadığı yerin, ailesinin değiştiğini ifade etmektedir.

Bir bakmışsın işte bütün hayatın aslında çok ciddi bir derecede değişmiş. Sosyal çevren değişmiş, ailen değişmiş, yaşadığın yer değişmiş. Her şeyin değişmiş. Ben de İzmir’den Ankara’ya gelerek komple bir radikal bir karar aldım. Hiç böyle bir planım yoktu ama

Enloe bizi patriarkanın çekiciliği ve ödülleri konusunda uyarmaktadır. Evlenmeden önce yüksek lisans yaptığı süreçte Ankara’da öğrenci evinde kalan, çalışmayıp KYK kredisi alan ve bu bakımdan ekonomik olarak zorlandığını ifade eden bir genç kadın, bu zorlukları aşmak için düğün tarihini erkene almak istediklerini, evlendiği takdirde kira derdinin olmayacağını ve ekonomik olarak rahatlayacağını ifade etmektedir.

Katılımcı 16: Evlenseydim bir kira derdim olmayacaktı ve hani ekonomik şeylerin büyük bir kısmını eşim karşılıyor olacaktı. Yani artık maddi olarak da çok sıkılıyorum eşimden para (gülüyor) ben ne kadar ataerkil biriymişim.

Genç kadınlar zaman zaman evlilik sonrası ekonomik bir getiriye ihtiyaçları olmadığını dile getirebiliyorlardı.

Katılımcı 13 Böyle maddi açıdan bir ihtiyacım var diye de düşünmedim. O yüzden hani o şekilde çalışmadım.

Genç kadınların toplumla ilgili ifadeleri kıymetli geleneklere sahip olduğumuz ve özümüzde ne isek öyle kalmamız gerektiği fikrini içermekteydi.

Katılımcı 10: Özünde kalmalı bence hani bence bunlar gelenekler görenekler çok güzel bir şeyler. Yavaş yavaş dediğim gibi günümüzde artık değiştiriliyor ama değiştirilmemiş hali daha güzel bence hani kendi özümüzde kalıyoruz. Çünkü Türklük hep hani önceden de o şekilde gelmiş gelenekleriyle görenekleriyle. Geleneklerimizi ve göreneklerimizi ben benimsiyorum. Toplumumuzda hep geleneklerimize uygun bir biçimde evlenilmiştir. Bende geleneklerine göreneklerine dayanarak.

3.3.3 Kadınlık ve eşitlik algısı

Sembolik şiddet kadın ve erkeğin kuru-ıslak, alt-üst, soğuk-sıcak, dışarı-içeri, sağ-sol, değerlerini içeren karşıtlıklar şemasını kadını iç tarafta, erkeği ise dış tarafta konumlandırır. Cinsiyetler arasında kurulmuş olan bu tahakküm bağları patriarkanın kurduğu en derin, alımlaması ailede başlayan en kuvvetli bağıdır. Genç kadınlar baskı ve eşitsizliği önce ailede deneyimlemektedirler. Söz konusu sembolik şiddetin kendisini işlettiği karşıtlık temaları en çok ev içi alanda işlerlik kazanmakta, bu şemaların kadınların kamusal alanda da maruz kaldıkları bilinmektedir. Ev içi iş bölümü, iş bölümünde erkeklerin seçici yaklaşımları ve iş bölümü yerine yardım olarak ele alınıyor oluşu sembolik şiddeti besleyen, her gün yapılan, alışılmış davranış şemalarını doğuran pratik duyguları ifade etmektedir.

Cinsiyet eşitliği algısı genç kadınlarda feminist okuryazarlığa, sosyal bilimler alanındaki lisans mezuniyetine göre değişmektedir. Çalışmada, çoğunlukla sosyal hizmet, sosyoloji ve siyaset bilimi mezunu kadınların eşitlik algısının biyolojik ve fiziki değerlere bağlı olmadığı tespit edilmiştir. Bunun dışında, genç kadınların eşitlik algısında biyolojik referanslar kullanmaları mevcut iktidarın ele aldığı haliyle uyumaktadır. Cinsiyet adaletini açıkça desteklediğini belirtmese dahi fiziksel, duygusal ve biyolojik referanslar kullanan genç kadınlar dini referansları kullanabilmektedirler. Genç kadınların pratik duyguları en çok ev içi iş bölümü ve cinsiyet eşitliği tanımlamalarında kendini göstermektedir. Kendisini feminist olarak tanımlayan genç kadınlar eşitsiz ilişkilere ve geleneksel rollere karşı sinirlenme eğilimi gösterirken; baskı altında hisseden kadınlarda pişmanlık kendisini göstermekteydi. Cinsiyet eşitliği konusunda genç kadınlar eşleriyle olan ilişkilerine ve diyaloglarına referans verme eğilimlerindeydi. Genç kadınların bir kısmı cinsiyet eşitliğini kadın ve erkeğin fiziksel özelliklerine referansla tanımlamaktadırlar. Bu düşünce kadın ve erkeğin farklı düşünme şekillerine sahip olduklarını, farklı yapılarda olduklarını ifade etme üzerine kuruluydu. Enloe'nin (2017) aktardığı gibi kadın ve erkeğin doğal olarak farklılaştığı inancına bu genç kadınlarda rastlanmaktadır. Örneğin katılımcı 5 eşiyle eşit olmadıklarını tamamlayıcı bir bütünlük oluşturduklarını ifade etmekteydi.

Eşit olmadığım yerleri ben mesela görüyorum. Hani eşimle olan ilişkide bazen benim baktığım bakış açısından o tamamen farklı bakıyor. Ben diyorum ki aslında böyle de olabilir vesaire hani tamamlayıcı oluyoruz diye düşünüyorum. Eşitlikten ziyade o bir noktada iyiye ben ondan tamamlanıyorum. Ben bir

noktada isem o benden tamamlanıyor yani bu sürekli aynıyız eşitiz ben işte bu çok ezip edilmenin verdiği bir şey.

Genç kadınlardan biri ev içi iş bölümünün ona düşen noktalarını kadınlık doğasından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Katılımcı 1: ben akşam yemeğini hazırlıyorum. Bu da benim kadınlık doğamda var ya da işte ben çamaşır makinesine çamaşır atıp onun ihtiyaçlarını karşılıyorum. Yani ya da işte evi topluyorum. Biz benim kadınlığımda var işte aile yapımızın aile temelimiz in sevgiye, huzura, saygıya dayalı olmasından kaynaklı.

Katılımcı 3 kadın erkek eşitliğini fiziksel bir referansla, eşiyle olan ilişkisine referansla tanımlamaktaydı.

Evet tabii ki de bazı şeylerimiz eşit değil. Her ne kadar eşit desek de yani bir şey mesela. hani bu tamamen fiziksel. Bir yere ulaşamadığını ya da bir yere bir şeyi açamadığım da ne bileyim zorlandığımda. bir erkek daha basit yapıyor.

Genç kadınlar ev içi iş bölümü konusunda eşleri çalıştıkları için ev içi işleri üstlendiklerini; eşlerinin kimi zaman yemek yapmak veya çocuk bakımında yardımcı olduklarını dile getirmekteydiler. Katılımcı 10 eşinin yemek ve çocuk bakımı konusunda kendisine zaman zaman yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Kadınlığı iç güdü, evcimen, koruyucu ve dikkatli olarak tanımlamıştır.

Mesela eşim çok güzel yemek yapar. Bana çok yardım eder. Çocuğum hasta olduğunda bana da bakar. Çocuğuma da bakar ev işlerine de yardım eder. (...) Ya iç güdümüzden ya ne bileyim. Daha çok duygusalım. Mesela kadın olarak daha çok evcimeniz daha çok koruyucuyu daha çok böyle dikkatliyiz ya.

Katılımcı 1 kendisini ve kadınlık algısını iç güdü ve anaç bir ruha sahip olmakla tanımlamaktadır. Katılımcının kadın erkek eşitliği konusundaki düşüncelerini fiziksel kuvvet üzerinden tanımlamaktadır.

Mesela ben yakın arkadaşlarıma böyle şey derler bana çok anaç bir ruhun var. Mesela onları böyle sanki ben onların annesiyim de onları koruyup kolluyor muşum gibi. Hani bu ailem dışında mesela hani kan bağı olmayan bir insanda bile öyle içgüdü olabiliyor arkadaşlar üzerinde vesaire. (...) Kadın ve erkek eşit olmalı ama her konuda eşit diyemiyorum çünkü mesela bir yerde erkek gücü gerektiren işler oluyor. Bazı yerlerde de erkeğin durup kadınların yapabileceği işler oluyor. Kadınla erkeğin gücü bir değil, erkek ister istemez şey vücut olarak bizden daha iyiler. Onların güçleri bize göre daha fazla mesela bir iş olacak. Ev işi mesela atıyorum, bir şey taşınacak eşya mesela hani kadın durup erkek taşıyor mesela. Çünkü erkeklere göre daha kolay o iş ama kadına göre çok yorucu ve hani asla yapılamayacak bir iş mesela orada hani eşit olmadığımızı düşünüyorum. Hani eşit olsa ha kadın da taşıyacak.

Kendisini feminist olarak tanımlayan katılımcı 6 kadın erkek eşitliğinin Türkiye’de hala sağlanamadığı için öfkeli olduğunu, kadın ve aileyle ilgili yapılan politikalarda muhafazakarlığın izlerini gördüğünü, dini değerlerin bu politikalarda içeriliyor olmasının kadına yönelik baskıyı beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Kadın erkek eşitliğinin fizyolojik ölçütlere ya da fitrat söylemlerine indirgenmesinin cinsiyet eşitliğinin önünde bir engel olduğunu ifade etmiştir.

Cinsiyet eşitliği konusunu Türkiye’de hala aşamadık. Çok öfkeleniyorum. Kadın ve erkek zaten fitratı gereği aynı değil. Bu yüzden eşit olamazlar ifadesi sadece cümlede kalsın bence bu ya biz fitrat gereği eşit değil diye diye zaten kadınları bu hale soktuk. Fitratı gereği eşit değil, erkek bunu yapabilir, kadın yapamaz. Fitratı gereği eşit değil, erkek şuraya gidebilir, kadın gidemez. Hatta bu artık hani güce bile indirirken de erkek şurada çalışabilir, kadın çalışamaz yani o cümle zaten kadınları bu hale getirdi bence.

Ev içi iş bölümü konusunda ise kadınların fedakar olarak adlandırılıp ev işi işleri çocuk bakımını üstleniyor olması durumunu reddetmiş, kadın kadar erkeğinde sorumluluk alması gerektiğini vurgulamıştır.

Yani eğer ortada bir çocuk varsa anne baba aynı şekilde sorumlu olmalı. Biz böyle işte anne fedakardır işte annem izinler verilsin anne daha çok çocuğuyla ilgilenmeli. Çünkü bunu en iyi anne yapar. Bir baba anne kadar yapamaz diye diye kadınların sırtına daha fazla yük bindirir. Bildirmekten başka bir şey yapmıyoruz bence öyle değil aslında. Yani anne olmak kadar baba olmak da çok önemli.

Cinsiyet eşitliği kavramını bir ideal olarak destekleyen, fitrat vurgusundan kaçman, feminizmi destekleyen genç kadınların ağırlıklı olarak sosyal bilimler alanı mezunu olduğu bunun yanı sıra kök ailede eşitlikçi yaklaşımları deneyimledikleri gözlemlenmiştir. Örneğin cinsiyet eşitliğini destekleyen bir genç kadın fitrat üzerinden yapılan bir tanımlamayı kabul etmemektedir.

Katılımcı 18: İşte kadın rolüne sahip olma gerekiyorsa şu an kadın rolüne sahibim ama bir erkeğin rolüne sahip olmam gerekiyorsa erkeğin rolüne sahip olabilirim. Bu bir erkeğin mesela işte bakıcılık yapması ya da işte çocuğuna evde kalıp işte evden çalışması döneminde mesela çok fazla gördük. Kadın dışarıda kalması durumunda ya da işte çalışmaya devam etmesi durumunda erkek evde kalıp çocuğuyla ilgili ne bildi? Roller değişebilir ama bir eşitlik sağlanacaksa. Bunun fitrata bir atıf yapılarak olacağını düşünmüyorum.

Kendisini feminist olarak tanımlayan bir katılımcı kadın erkek eşitsizliğinin dinin veya İslami değerlerin bir sonucu olmadığını; geleneksel rollerin bir baskısı olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcı 11: Kayınvalidem mesela istediği gibi davranır. Mesela temizlikçi kadınlara bile söylenir, kadınlık olarak tanımladığı şeyler ev içi işlerdir. Kadınlar birbirlerini çok yargılıyorlar. Dinen böyle bir sorumluluğu yok mesela. Bunlar tamamen geleneksel rollerin baskısı.

Kendisini feminist olarak tanımlayan kadınlar cinsiyet eşitliği konusunda fitrat, doğa, öz gibi referansları kullanmamaktaydılar. Ev içi iş bölümünü eşleriyle bölen kadınların kök aile yaşantılarında eşitlikçi yaklaşımlar görülmektedir. Bir genç katılımcı eşinin evden çalıştığını, tüm günü evde birlikte geçirdiklerini, evde yapılacak işleri spontan bir biçimde bölüştüklerini dile getirmiştir. Katılımcının aile yapısında hoşgörü ve saygı ifadeleri yer almaktaydı.

Demokrasinin uygulandığı bir aileyiz. Yani bizim evin içinde her türden siyasi görüş, her türden dini görüş, işte her türden farklı bakış açısı mevcut ama ailenin de vermiş olduğu o sevgi bağının da onunla birlikte var olan bir saygıyla birlikte herkesin birbirine saygı gösterdiği kimsenin kimseye hiçbir inanç ya da düşüncesi yönünde karışmadığı ya da yargılanmadığı bir aile yapı yapımı var. O yüzden kendimi zaten her zaman da şanslı hissetmişimdir.

Cinsiyet eşitliği idealini destekleyen, eşitliği fizyolojik değerlere indirgemeyen ve feminist olduğunu ifade eden bir genç kadın evlilik sürecindeki hazırlıklara yüksek önem atfetmediğini, kendisi için çok önemli hazırlıklar olmadığını dile getirmiştir. Bunun yanı sıra Adıyamanlı olmalarına rağmen babasının geleneksel cinsiyet rollerini reddettiğini, evde sürekli yemek yaptığını, kendisinin de bu doğrultuda evlendikten sonra ev içi iş bölümünü eşiyile eşit paylaşmak konusunda çaba gösterdiğini dile getirmiştir.

Ben Güneydoğu Anadolu'yu yani işte babam Adıyamanlı ve biz çok sık Adıyaman'a gidip gelen bir aileyiz ve sahip olduğumuz kültürel değerleri sürekli taşıyoruz aslında. Ama babam bunları yıkıp çok farklı bir sistem yaratmıştı. Evin içinde yemekleri babam yapar mesela bizde hiç annem. Temizliği annem yapar ama babam mutlaka evi iki gün süpürülmesi ise üçüncü gün babamın elinde süpürge vardır. Hani böyle bir tarzda bir şey olduğu için de ben bunu sürekli eşimle konuşuyordum.

Ev içi iş bölümü hakkında konuşan bir genç kadın diğer genç kadınlar gibi eşiyile olan iş bölümünü yardım kavramına referansla açıklamaktadır.

Kaan çok fazla yardımcı oluyor mesela işte dediğim gibi hani iş bölümü olduğu konusunda işte yemek yapıyor. Bazen işte evi süpürüyor vesaire hani kendi annesine de çok yardımcı oluyor. Hani sonuçta biz de mesela hani onun yanına gittiğim zaman aynı evi paylaşıyoruz ve orada da yani beraber yemek yapıyoruz işte.

Katılımcılar arasında sembolik şiddeti en derin haliyle yaşayan bir genç kadın eşi tarafından kapatıldığını, ev işleri yapmak konusunda eşinin “işin ne, yapacaksın tabii” gibi ifadeler kullandığını ve en önemlisi sürekli evde kaldığı için kendisini ifade etmeyi unuttuğunu söylemiştir.

Katılımcı 7: Bir de ben uzun zaman bir ortama girmeyince konuşmayı bile unutmuşum. Şu an çok afallıyorum sizinle konuşurken kötü hissediyorum kendimi. (...) Hatta evlendikten sonra eşim tarafından kapatıldım yani kapanmamı istedi. (...) Yani senin işinle evde görevin bu yapmak zorundasın. “Sabahtan akşama kadar ne yapıyorsun sanki?” diyor. Şimdiki aklım olsa bu yaş bu erken yaşta bu sorumluluğu almazdım herhalde.

Başka bir katılımcı evlendikten sonra tesettüre girmek konusunda eşinin telkinlerinin etkisinden bahsetmektedir. Katılımcı kendisinin muhafazakar olmadığını fakat eşinin muhafazakar eğilimler gösterdiğini ifade etmiştir.

Katılımcı 14: Evlendiğimde tesettürlü değilim. Hatta ben biraz tesettüre uzak bir insandım. Açıkçası tesettüre girmem de bebeğim doğduktan sonra sütüm gelmedi. Allah'ım sütüm gelirse artık kapanacağım dedim. Bu şekilde oldu. Eşim de zaten istiyordu. Birazcık o da böyle beni itti. Bu konuda hani zorlamadan ama böyle itti. Yani alttan alttan bana bunu böyle biraz aşıladi da o da hayatıma girince zaten biraz daha sıcak bakmaya başlamıştım.

Ev içi iş bölümü konusunda kadınlar kimi zaman eşlerinden yardım alsalar da bir genç kadın eşinin ev içi işler konusunda asla taviz vermediğini dile getirmiştir.

Yani ben artık daha da bırak bulaşık temizlikte bana yardım etmesini geçtim dağıtmasın yeter. Artık sadece dağıtma yeter diyorum. Bencil ya mecbur yapacaksın diyor bana. Yani senin işin ne evde görevin bu yapmak zorundasın. Sabahtan akşama kadar ne yapıyorsun sanki diyor bana.

Üniversite öğrenimi hemen sonrası evlilik yoluna giden ve bunun sonucunda “ev hanımı” özneler haline gelen genç kadınlar aktif bir biçimde işgücünde bulunmamakta, evlenmelerini takip eden bir veya iki yıl içerisinde çocuk sahibi olmaktadır. Genç kadınların eğitim süreçleri okudukları bölüm üzerinde kendilerini sürekli geliştirme ihtiyacı, artan üniversite sayısı yanında kendilerini dezavantajlı hissetmek gibi yorumlarla ele alınmaktadır. Kendilerine üniversite deneyimi sorulduğunda “altın bilezik” elde etmek amacıyla okumadığını, kendini geliştirmek için okuduğunu beyan edenler bulunmaktadır. Genç kadınların kariyer deneyimleri çok az bir oranla sınıfsal tercihleri de işaret etmektedir. Ailesinden ekonomik destek alan veya eşinin ekonomik durumu iyi olan genç kadınlar iş arama kaygısında değildiler. Öte yandan kariyer sürecine çoğunlukla umutsuzlukla başlama, KPSS

sonucu yüksek puanlar ve liyakatsizlik nedeniyle atanamama, akademik kariyerde yüksek puanlara erişememe ve özel sektörde torpil nedeniyle bir yer edinmemek genç kadınların en çok yaşadıkları sorunlardandır. Bunun yanı sıra kısa süreli iş hayatında bulunan, evlilik sonrasında çalışma hayatını bırakan, çalışmak isteyen fakat çocuk sahibi olduğu için fırsat bulamayan kadınlar da mevcuttu. Genç kadınlar neoliberalizmin bireyi tek başına bırakarak, vakıf üniversitesi sorunlarını ve istihdam sorunlarını deneyimlemekteydi. Genç kadınların kadınlık ve cinsiyet eşitliği algısı çoğunlukla aileden alımladıkları patriarkal değerleri içermektedir. Genç kadınların evlilik ve aile kurma davranışları, kök ailelerinin davranışlarına göre şekillenme eğilimi göstermekteydi. Cinsiyeti sağ-popülizmin bir ürünü olan “cinsiyet adaleti” kavramına benzer şekilde fitrat ve doğal-biyolojik özellikler üzerinden tanımlama eğilimindediler. Bu tercihte bulunan genç kadınlar iktidar partisinin politikalarından memnun olduklarını dile getirmekteydi. Cinsiyet eşitliği konusunda fitrat vurgusunda bulunmayan kadınlar kendilerini feminist olarak tanımlamakta, iktidar partisini kadın özgürlüğünü kısıtlayıcı söylemleri üzerinden eleştirmekteydi. Cinsiyet adaleti kavramının kabul ettiği değerleri kabul eden genç kadınlar, feminizmi fazla ses çıkarmak, fazla abartmak ve istediği değerleri radikal yollara başvurmak gibi durumlarla tanımlamaktalardı. Bu tanımları içeren genç kadınlar feminist okur-yazarlık ve kadın hakları konusunda bir okur-yazarlığa sahip değillerdi. Bu sebeple cinsiyet eşitliğini sıklıkla eşleriyle olan diyalogları, davranışları ve pratikleri üzerinden, farklı oldukları vurgusuyla, tanımlamaktaydılar. Aileye yüksek önem atfeden genç kadınlar geleneksel eşitsiz ev içi rolleri benimsemişlerdir.

3.4 Tartışma ve Değerlendirme

Türkiye’nin son yirmi yılında kadın meselesi hiç olmadığı kadar muhafazakar-dini bir ton kullanmaktadır bu bakımdan İslam ve siyasetin iş birliği bu periyotta kadınlar ve onların eşitliği açısından tehlikeli sonuçlara yol açmıştır. Bu bağlamda sağ-popülist siyaset hamleleriyle muhafazakar değerleri politika anlayışına entegre eden AK Parti iktidarı cinsiyet eşitliği konusunda hak savunuculuğu yapan feminist hareketle diyalogu kesmiş, kadın meselesini fitrat üzerinden tanımlamış ve bunun sonucunda cinsiyet eşitliği açısından geri adımlar atmıştır. Bu geri adımlar ise kendisini neoliberal, İslami aile politikalarında kendisini göstermiştir. Bu iktidar biçimi kadın özne üzerindeki etkisini çepeçevre sarmak amacıyla politikalarını sadece aile üzerinde değil eğitim, kariyer ve istihdam üzerinden de işletmektedir. Yani

söylemsel alan kurumsal alanı beslemekte, kurumsal alansa bir kadının gelecek tahayyülünü etkilemek için tüm kozlarını oynamaktadır.

Türkiye'nin son yirmi yılında toplumsal cinsiyet eşitliği karnesini bu çalışma iktidarın sağ-popülist söylemlerinde, neoliberal politikalarında ve Siyasal İslam-Patriarka iş birliğinde tespit etmektedir. Bu üç parçalı bileşen Foucault'nun öznel deneyim eksenleri adı verdiği söylemsel pratikler ve söylemsel olmayan pratikler kavramlarına karşılık gelmektedir. Foucault'un öznel deneyim eksenlerinin bir üçüncüsü ise kendilik pratikleridir. Bu çalışma Butler eleştirisi bağlamında kendilik pratiklerini Bourdieu'nun sembolik şiddet ve Illisuo kavramlarıyla ele almıştır. Foucault'nun söylemsel pratikleri AK Parti'nin sağ-popülist özellikleri bakımından okunmakta, söylemsel olmayan pratiklerse iktidarın neoliberal ve Siyasal İslam-Patriarka iş birliğinde üretmiş olduğu politikalarında ve genç kadınların kök ailelerinde aranmaktadır. Tekrarlama ve alımlama yoluyla genç kadınların zihinsel süreçlerinde yer eden pratik edimler olan sembolik şiddetse genç kadınların söylemlerinde anlam bulmaktadır.

Foucault'nun iktidar ve özne arasında kurmuş olduğu üretici bağ kadın meselesi üzerinde evrensel bir norm olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet eşitliğine karşın kadın ve erkeğin farklı fitratlara sahip olduğu iddiasıyla cinsiyet adaleti kavramının işe koşulmasıyla kendisini göstermektedir. İktidarın bilgi ve bir söylemsel pratikle eşitlik kavramının içeriğini değiştirme çabası, genç kadınların da kendilerini erkeklerden fiziksel özellikler bakımından ve duygusal olmak bakımından farklı olduklarını ve eşit olmadıklarını dile getirmelerine sebep olmuştur. Bunun tehlikesi, neoliberal eğitim, aile ve istihdam politikaları kıskacındaki genç kadınların geleneksel kadınlık rollerini çekici bulmalarına neden olmaktadır. Genç kadınlar kariyer olanaklarını değerlendirirken iş bulmanın ne kadar zor olduğundan, KPSS yoluyla memur olmak için gereken puanların ne kadar yüksel olduğundan, mevcut liyakatsizlikten ve tıpkı bir neoliberal özne gibi mezun olduktan sonra dahi kendilerini sürekli geliştirmek zorunda olduklarından dem vurmaktadırlar. Evlenme arefesinde genç kadınların kariyerlerine devam etmeyip ev hanımı olmaları çoğunlukla çocuk bakımı ve iş ve evin getirdiği sorumlulukları bir arada götürememelerinden kaynaklanmaktadır. Neoliberal aile düzeni kadının ev içi sorumlulukları çevirici bir konuma sürüklemekte, sosyal politikalardan elini çeken devlet kreş vb. destekleri

sağlamamakla bakım hizmetlerini kadına yüklemektedir. Dolayısıyla genç kadınlar tam da neoliberalizmin arzu ettiği özneler haline gelebilmektedirler.

İktidarın bu hamleleri Foucault'nun deyimiyle bazı kimlikleri arzu edilmez kılmak suretiyle başka bir kimliği benimseme istencini doğurmaya sebep olmaktadır. Bunun izlekleri bir yandan, işgücünde bulunamadığı için geleneksel kadınlık rollerini, evlenerek, aile içi ev hanımlığı ve annelik pratikleriyle benimseyen genç kadınlarda bulunmaktadır. Öte yandan iktidar partisinin siyasetleri tarafından cinsiyet eşitliğine dair söylemlerin ve cinsiyet eşitliği savunucusu olan feminizmi ve feministleri hedef alan söylemleriyle feminist kimliğini kadınlar için arzu edilmez kılmasında bulunmaktadır. Bu bakımdan sonuç olarak genç kadınların cinsiyet eşitliğini bir norm ve ideal olarak kabul etmemektedir. Cinsiyet eşitliği idealini savunan az sayıda genç kadının ise ev içi emek pratikleri eşitlikten uzak olmaktadır. İktidar kadrolarının cinsiyet düzlemindeki söylemiyle genç kadınların yapıp ettikleri ve pratiklerinin uyuyor olması, doğrudan söylemleri alınıyor oldukları anlamına gelmemektedir. Patriarka teorisinin de gösterdiği üzere genç kadınlar cinsiyet eşitliği ve patriarkayı öncelikle kök aile içerisinde sosyalleşerek deneyimlemektedirler. Genç kadınların kök aile pratiklerinde maruz kaldıkları eşitsiz yaklaşımlar toplumun ve kültürün bir bileşeni olarak iktidar söylemleri ve pratiklerinin etkisi altındadır. Ne var ki salt bu bakış açısı genç kadınların geleneksel ev içi rolleri alımlamaları hususunda yeterli açıklamayı getirmemektedir. Bu sebeple bu çalışma Foucaultcu bakış açısına Bourdieu'nun yaklaşımını getirmektedir. Teoriyi bu yaklaşıma Butler'ın Foucault eleştirisi yaptırmaktadır. Foucault iktidarın dışında olunabilecek bir alan olmadığını iddia etmekte, her bireyin iktidarla mücadele içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Butler'a göre özneler iktidar tarafından kuruluyorsa bu mekanik sistem de kendi içerisinde indirgemeci ve özcü bir yaklaşım olabilmektedir. Bu sebeple Butler'ın yaklaşımı eylemsel bir özne fikridir. Nitekim eylemsellikte olan özne irade ve baskı arasında kurulan, cinsiyeti kültürel ve bedensel bir şekilde deneyimlemektedir. Butler'ın kültür ve beden vurgusu teoriyi Bourdieu'nun yapısal süreçler ve söylemler arasında bir de zihinsel süreçlerin işe koşulduğu habitus vurgusuna vardırır. Bourdieu'ya göre eyleyicilerin zihinsel süreçleri, eril tahakkümü deneyimleme biçimleri cinsiyet deneyimini oluşturmaktadır. Bu bakımdan kimi zaman doğrudan baskı ve zor yoluyla evlenme sürecinin hızlandırıldığını ifade eden genç kadınlar, ya da dolaylı yoldan, örneğin annesinin duygusal baskısıyla tercihlerinin etkilendiğini ifade eden

genç kadının zihinsel süreçleri geleneksel ev içi rolleri benimsemesine yol açabilmektedir. Butler'ın da iddia ettiği gibi kök ailelerin kültürel yapılarında alımladıkları ev içi iş bölümünü, evlilik sonrasında uyguladıklarını açıkça ifade eden genç kadınlar cinsiyet eşitliği idealinden gittikçe uzaklaşmakta, cinsiyetler arası ilişkiyi fiziksel özelliklere indirgemektedirler. Bourdieu zihinsel süreçlerin sembolik şiddet adı verdiği görünmez bir yolla işleyen, hükmedilenlerin de işlemesine dahil olduğu, zamanla Illusio adı verdiği pratik edimler halini aldığını ifade etmektedir. Sembolik şiddet kadınların direnme veya boyun eğmelerini sağlayan çıktılar oluşturmaktadır. Nitekim görüşme yapılan kadınlar arasında her ne kadar kızsız da, üzülsün de, ideallerinden ne kadar uzakta olsa da eşitsiz ilişkileri deneyimledikleri görüldüğü kadar, eril tahakküm şeması altında yaşasa da zaman zaman ideal iş bölümü gibi eşitlikçi pratiklerin ihtimallerini zorlayan kadınlar da görülmektedir. Bu demek oluyor ki, eril tahakküm kadını bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde baskı altına almış olsa da kimi kadınların direnme istenci ortaya çıkabilmektedir. Bunu bir katılımcı kuzenlerinden örnek vererek açıklamaktadır. Ona göre kendisi patriarkanın farkındadır, erkek kardeşi ve eşiyle olan ilişkisinde eşitsiz pratikleri sıklıkla tersine çevirse de kuzenlerinin patriarkanın farkında olmadığını ifade etmektedir. Kendisini feminist olarak tanımlayan bu katılımcı feminist okur-yazar kategorisinde değerlendirildiği zaman Butler'ın ifade ettiği haliyle iktidar baskısı altında madun değil fail olabilmektedir. Yani iktidar karşısında güpegündüz özne haline gelen değil, fail olmak suretiyle mücadele edendir. Bu çalışma, patriarkaya baş kaldırmayan ve baş kaldıran kadınlar arasında doğuştan gelen direnişçi özellikleri olduğunu değil iki kadın arasında feminist okur-yazarlık ve bilincin bulunup bulunmadığını aramaktadır. İktidarın tahakkümünden kaçmanın bir yolu olarak direnen kadının farkındalığa ulaşmadı başlangıç noktası olmaktadır.

O halde denebilir ki, genç kadınların tercihleri ve yapıp ettikleri söylemler ve politikalar, kültür ve zihinsel edimler ekseninde etkilenimde olmaktadır. Dikkat edilmelidir ki Türkiye'de son yirmi yılda uygulanan politik ve söylemsel stratejiler genç kadınların gelecek tercihlerini etkilemekte olması iktidarın genç kadınlara "ol der ve olması" anlamına gelmemektedir. Görüşme yapılan genç kadınların birçoğu henüz iş aramamış olsa da, evlendikten sonra işlerini bırakmış olsalar da, evlilik sorası çocuk sahibi olmuş olsalar da hepsi çalışma hayatına atılacağını ifade etmektedir. Bu bakımdan genç kadınların evlilik pratikleri bir strateji halini de almaktadır.

Tercihlerinin arkasında rasyonel gerekçeler de bulunduran genç kadınlar bir yandan da aslında annelik sorumluluğunu genç yaşta edinip çocukları yeterli olgunluğa ulaştığında, kendileri yine genç bir yaşta iş hayatına atılabileceklerdir. O halde denebilir ki iktidar pratikleri tarafından etkilenen genç kadınlar aslında kendilerine farkında olmadan dayatılan bu düzen karşısında hamleler ve stratejiler oluşturmaktadırlar.

SONUÇ

Bu tez çalışması Türkiye'nin son yirmi yılında genç kadın özne olma halinin etkilenim düzeylerini ve söz konusu etkilenim düzeylerinin toplandığı alan olan “iktidar” mefhumunu genç kadınların deneyimlerini ele almak suretiyle analiz etmeyi amaçlamaktadır. Türkiye’de genç işsizliğin büyük bir bölümünü genç kadınlar oluşturmaktadır. Öğrenim derecesi son yirmi yılda artış gösteren genç kadınlar umduğu kariyer hayatına erişememekte ve ikinci bir alternatif olarak gelecek planını evlilik ve çocuk bakımı üzerine kurmaktadır. Araştırmanın öznesini yükseköğrenim gördüğü haliyle kariyer imkanlarını değerlendirmeksizin üniversite mezuniyetini takiben üç yıl içerisinde evlenen genç kadınlar oluşturmaktadır. Çalışmanın kadın özne ve iktidar kavrayışı, kurucu ve sürdürücü etkisini söylemsel pratikler olan bilgi ve söylemsel olmayan pratikler olan politikalarda gösteren Foucaultcu bir anlayıştan gelmektedir. Ne var ki Foucault’nun öznel inşa analizi bir de kendilik pratiklerini içeren mücadele alanına gebe de olsa, patriarka ve iktidarın kadınların bilişsel süreçlerindeki etkilenimi analiz etmede yeterli imkanı sunmamaktadır. Bu sebeple, yapı ve inşa arasında bir alan olarak bilişsel süreçlere işaret eden sosyolojik bir anlayış olarak Bourdieu’nun sembolik şiddet kavramına ve patriarkanın kendisini yaşatmak amacıyla kullandığı en önemli silah olan patriarkal değerlerin analizi için Enloe’nin patriarkal inanç ve değerler kavramsallaştırması kullanılmıştır.

Çalışma Türkiye’de işsizlik ve evlilik durumlarını birer seçim olarak kavrayan genç kadınların deneyimlerine odaklanmaktadır. Genç kadınların gelecek tahayyülleri ve planları bir yandan sağ-popülist söylemsel bir inşa olarak geleneksel değerlerin pompalandığı annelik, evlilik, cinsiyet adaleti gibi kavramların medya ve siyaset aracılığıyla içselleştirilmesiyle; öte yandan neoliberal ekonomi, eğitim ve sosyal politikaların uygulanmasıyla gündelik hayatın düzenlendiği söylemsel olmayan pratiklerle şekillenmektedir. Genç kadınların kendilik pratikleriyse sembolik şiddetin düzenlediği biçimiyle aile ve evlilik hayatının kadın ve erkek arası iş bölümünü doğalmış gibi görünen patriarkal alışkanlıkları nasıl yorumladığıyla ilgilidir. “Genç” ve “kadın” olma deneyimini Türkiye’nin son yirmi yılında elde eden öznelerin, söylem ve politikalardan nasıl etkilendiklerini deneyimlerine başvurmak suretiyle analiz etme amacıyla olan çalışma 22 genç kadından oluşan bir saha araştırması yapmıştır. Yaşları 23-29 arasında değişen üniversite mezunu, evli ve bir kısmı çocuk sahibi olan genç kadınlar kariyer süreçlerine, artan rekabet, atanamama, kadro bulamama, deneyim

sahibi olmama, çocuk bakımı ve evliliğin getirdiği sorumluluklar nedeniyle işgücünde bulunmamaktadırlar. Genç kadınlar patriarkal değerlerin, kader, geleneksel değerler, kadın-erkek eşitliğine biyolojik referans verme, kadınların doğaları gereği duygusal ve anaç olmak gibi özelliklerini içermektedirler. Patriarkal değerleri en çok kök ailede deneyimleyen genç kadınlardan, feminist okur-yazarlığa sahip olanlar söz konusu değerleri kabul etmemektedirler. Genç kadınlar arasında evlilik öncesi aile baskısı, evlilik sonrası eş baskısı nadir görülmekle birlikte bir çoğu evliliği aşk ve sevgi kavramlarıyla tanımlamaktadırlar. Genç kadınlar evlilik sonrası gelecek planlarını, erken yaşta çocuk sahibi olma, çocuk büyüdüğünde kariyer fırsatlarını değerlendirmek üzerine kurmuştur. Çocuk sahibi olma eşleriyle ortak alınan bir karar olmakta fakat genç kadınlar sıklıkla çocukları büyüdüğünde çalışmak istediklerini dile getirmektedirler. Sonuç olarak genç kadın işsizliği güvencesiz çalışma, özel sektördeki zor koşullar ve kamuda atanamama konularından kaynaklanırken geleneksel olarak değerli bulunan aile yapısı kadın ev içi emeği ile sürdürülmektedir. Kadın işsizliği artan üniversite sayısı, rekabet unsurlarını içerirken genç kadınlar sürekli kendilerine bir şeyler katmaları gerektiğini düşündüren neoliberal eğitim ve ekonomi politikalarını paylaşmaktadırlar. Evde ev içi işleri ve çocuk bakımını üstlenen kadınlar bu anlayışı en çok ailelerinden alımlarken bilişsel süreçlerinde patriarkal değerleri taşımaktadırlar. Bunun yanı sıra çalışmanın özne inşası açısından tespiti genç kadınların iktidarın işleyiş biçimine uygun özneler haline gelirken, iktidarın arzu ettiği özneler haline gelirken öte yandan yaptıkları gelecek planlarıyla karşı stratejilerini geliştirdikleridir. Evlilik sonrası ekonomik konforu sağlayan genç kadınların bir kısmı yüksek lisansına devam ederken, çocuk sahibi olan genç kadınlar, bilinçli bir biçimde genç yaşta anne olduklarını, çocuklarını kendileri büyüttükten sonra uygun zaman geldiğinde iş hayatına atılacaklarını ifade etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Açıklan Erkokmaz, S. (2020). Demokrasiye geçiş süreçlerinde kadın: türkiye ve tunus örneklerinde seküler ve dini kadın hareketlerinin karşılaştırılması. Basılmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi İstanbul.
- Ağaoğulları, M. A. (2018). *Sokrates'ten jakobenlere batı'da siyasal düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akkaya Kahraman, T. (2016). *Türkiye'de niversite mezunu kadınların kadın hakları konusunda duyarlılıkları ve kadın örgütleri ile iletişimi*. Basılmamış yüksek lisans tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Alcoff, L. M. (2000). *Phenomenology, post-structuralism, and feminist theory on the concept of experience*. In L. Fisher, & L. Embree (ed), *Feminist phenomenology*. Springer Science+Business Media.
- Alnıaçık, A. (2018). Politik Bir Sorun Olarak Kadın İstihdamı ve Toplumsal Cinsiyet Siyasetindeki Kurumsallaşma. O. Savaşkan, & M. Ertan içinde, *Türkiye'nin Büyük Dönüşümü* (s. 475-500). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alnıaçık, A., & zlem Altan Olcay, C. D. (2017, Haziran 28). Gender Policy Architecture in Turkey: Localizing Transnational Discourses of Women's Employment. *Social Politics*, 24, 298-323.
- Arat, N. (1992). *Türkiye'dekKadın olgusu*. İstanbul: Say Yayınları.
- Arat, N. (2022). *Feminizmin ABC'si*. Ankara: Say Yayınları.
- Arat, Y. (2020). Feminizm ve İslam: Kadın ve Aile Dergisinin Düşündürdükleri. ř. Tekeli içinde(ed.), *1980'ler Türkiyesinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (s. 91-102). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arberk Bozoğlu, E. F. (2020). *Cinsiyet Eşitliğine İlişkin Algılar ve Söylemler: rnek Türkiye'de Muhafazakar Kadın rgtleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğtu Teknik Üniversitesi, Ankara.

- Aslan, N. B., & Nisan, F. (2018). Poligamik ilişkilerdeki kadın temsillerinde patriarkal kodların çözümlenmesi: yeni gelin dizisini alımlama analizi örneği. *TRT Akademi*, 6, 522-541.
- Ataç, A. (2019). *Türkiye'de kadın özelliğinin yeniden inşaatı: neomuhafazarlık ve imam hatip okulları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Türkiye: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Aydın, Z. (2019). Politik söylem ve araçsallaştırma: kemalizm ve islamcılığın idealize edilmiş kadın imgeleri. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi. İstanbul, Türkiye:
- Baherirad, S. (2020). Türkiye'de kadının güçlendirilmesinde kadın stk'larının rolü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ortadoğu Teknik Üniversitesi. Ankara, Türkiye:
- Beauvoir, S. d. (2021). *İkinci cinsiyet*. (II) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1949)
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bolat, Ş. (2021). Geleneksel kadın imgesinden kamusal alan tecrübelerine başörtülü kadın. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi, Çorum, Türkiye.
- Bora, A. (2021). *İradenini iyimserliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2021). *Kadınların sınıfı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T., Bora, A., Erdoğan, N., & Üstün, İ. (2017). *Boşuna mı okuduk?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım*. Ankara: Heretik Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1979)
- Bourdieu, P. (2019). *Eril tahakküm*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1998)

- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel bir antropoloji için Cevaplar*. İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2001)
- Bozkur, B., & Taylan, A. (2020, 11 27). Medyada Annelik Temsili: Ana Akım ve Alternatif Medyada Anneliğin Sunumuna Yönelik Karşılaştırma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 34, 45-65.
- Braidotti, R. (2017). *Göçebe özneler*. İstanbul: Kolektif Kitap. (Orijinal eserin yayın tarihi 2011)
- Bryson, V. (2019). *Feminist politika teorisi*. Ankara: Phoenix Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 2003)
- Burul, Y., & Eslen-Ziya, H. (2018). Understanding 'new Turkey' through women's eyes: gender politics in turkish daytime talk shows. *Middle East Critique*, 27, 179-192.
- Butler, J. (2015). *İktidarın psikik yaşamı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1984)
- Butler, J. (1999). *Cinsiyet belası*. İstanbul: Metin Yayınları.
- Canpolat, N., & Çelik, N. (2019). Roles of women and men produced on tv series: the sample of Ece. *International Journal Of Society Researches*, 14, 908-928.
- Chodorow, N. J. (2019). *Duyguların gücü*. İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1999)
- Collins, P. H. (1996). Siyah Feminist Düşüncenin Toplumsal Yapısı. S. Çakır, & N. Akgökçe içinde, *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Connel, R. (2019). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1987)
- Coşar, S., & Gençoglu, F. (2008, Eylül). Women's movement in Turkey at a crossroads:from women's rights advocacy to feminism. *South European Society & Politics*, 13, 325-344.

- Coşar, S., & Gençoğlu, F. (2016). Moralism, hegemony, and political islam in turkey: gendered portrayals in a TV Series. *Journal of Mediterranean Studies*, 2, 217-234.
- Coşar, S., & Özman, A. (2009). Neoliberalismus, nationalismus und Islam in der politischen mitte der Tuırkei nach 1980 . *Debatten zur Globalisierten Tuırkei, Wirtschaft, Politik, Gesellschaft*, 59, 25-63.
- Coşar, S., & Özman, A. (2015). *Milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşar, S., & Yeğenoğlu, M. (2011, Mayıs 6). New Grounds for Patriarchy in Turkey? Gender Policy in the Age of AKP. *South European Society and Politics*, 555-573.
- Coşar, S., & Yücesar Özdemir, G. (2014). AKP Türkiye'sinde Neoliberalizmin İslamcı Politikalara Eklemlenişini Çözümlemeye Yönelik Bir Girişim. S. Coşar, & G. Yücesar Özdemir içinde, *İktidarın Şiddeti* (s. 11-23). İstanbul: Metis Yayınları.
- Coşkun, S. (2017). Jean-Jacques Rousseau. A. Tuncel, & K. Gülenç içinde, *Platon'dan Zizek'e siyaset selfesi tarihi* (s. 282-296). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Çağla, Y. (2020, 6 24). Gündüz kuşağı kadın programlarında kadının temsili. *International Science And Art Symposium (GEBSIS)*, 1, 134-140.
- Çekin Namlı, E. (2019). Siyasal İslamcılık ve feminizm bağlamında kadın kimliği'nin konumu ve inşası: kadın kimliği dergisi'nin incelenmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.: Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Çınar, M. U. (2014). Construction of gender and national identity in turkey: images of the first lady in the turkish media (2002–7). *Middle Eastern Studies*, 50, 482–492.
- Dalla Costa, M. (2015). *Kadınlar ve toplumun altüst edilmesi*. İstanbul: Otonom Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 2014)
- Davidoff, L. (2021). *Feminist tarihyazımında sınıf ve cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Dedeoğlu, S., & Elveren, A. Y. (2017). *Türkiye'de refah devleti ve kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demet, L., Şimşek, B. E., Çakır, C., Günşen, İ., & Şahin, B. Y. (2022). *Ne eğitimde ne istihdamda yer alan genç kadınlar mevcut durum ve ihtiyaç analizi araştırması*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP).
- Deniz, K., & Emanet, Z. (2017, 5 17). Education as battleground: the capture of minds in turkey. *Globalizations*, 14, 1-8.
- Direk, Z. (2017). *Cinsel farkın inşası*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Dona, A. (2020). What's gender got to do with populism? . *European Journal of Women's Studies*, 27, 285-292.
- Donovan, J. (2021). *Feminist teori*. İstanbul : İletişim Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1985)
- Elçi, E. (2019). The rise of populism in turkey: a content analysis. *Southeast european and black sea studies*, 19, 387-408.
- Enloe, C. (2017). *The big push: exposing and challenging the persistence of patriarchy*. United Kingdom: Myriad Editions.
- Enloe, C. (2017). The persistence of patriarchy. *New Internationalist*, s. 42-43.
- Erdağı, B. (2017). Karl Heinrich Marx. A. Tunçel, & K. Gülenç içinde, *Platon'dan zizek'e siyaset felsefesi tarihi* (s. 406-438). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Etiler, N., & Zengin, Ü. (2015). Televizyon kanallarındaki gündüz programlarında kadın sağlığı ve toplumsal cinsiyete bakışın değerlendirilmesi. *Turk J Public Health*, 2, 137-146.
- Feyda Sayan, C. (2021). Popülist siyasette hegemonik erkeklik ve hegemonik kadınlık: marıne le pen ve popülist radikal sağın cinsiyeti. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1, 269-288.
- Foucault, M. (2019). *İktidarın gözü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1954)

Foucault, M. (2020). *Cinselliğin tarihi*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul. (Orijinal eserin yayın tarihi 1976)

Foucault, M. (2019). *Özne ve iktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Funda, G. (2018). Anti-intellectualism or Populism alla turca. *Contemporary Southeastern Europe*, 5, 10-24. DOI 10.25364/02.5:2018.1.2

Geçer, R. (2019). Ev kadını: arada kalmış bir kadın tiplmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya, Türkiye: Selçuk Üniversitesi.

Gençoğlu, F. (2018). *Siyaset bilimine giriş*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Göksel, Z. S. (2015). Türkiye’de kadınların kamusal görünürlüğü ve etkinliği bağlamında siyasi partilerin kadın kolları: mecliste temsil edilen siyasi partilerin kadın kolları üzerine sosyolojik bir araştırma. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Gölçek, Ş. G. (2019, 5 27). Neoliberal Politikaların Türkiye’de Kadın İstihdamına Etkisi. *Sosyoekonomi*, 41, 129-150.

Grosz, E. (2021). *Jacques lacan: feminist bir giriş*. İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Güngör, M. (2016). Türkiye’de devlet feminizminde kadın yazıları: 1947’den 1960’a kadın gazetesi’nin incelenmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Türkiye: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Habib, B. (2021). Freud ve Kadınlık. Z. Direk içinde, *Cinsiyetli olmak: sosyal bilimlere feminist bakışlar* (s. 25-35). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hande Aslen, Z. (2020). Right-Wing populism in new Turkey: leading to all new grounds for troll science in gender theory. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 76, 1-9.

Harding, S. (1996). Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var Mı? S. Çakır, & Z. Gökçe içinde, *Farklı Feminizmler açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* (s. 34-48). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Hartsock, N. C. (2004). The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism. S. Harding, & H. M. B. içinde, *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science* (s. 283-311). New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic Publishers.
- Hekman, S. (1990-2016). *Toplumsal cinsiyet ve bilgi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Irigaray, L. (1977-1985). *This sex which is not one*. New York: Cornell University Press.
- Irigaray, L. (1990-2006). *Ben sen biz*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kandiyoti, D. (1996-2022). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. İstanbul : Metis Yayınları.
- Kaynak, M. (2016). Akp İktidarının Biyo-Politikası: Kadın, Cinsellik ve Üreme. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Kemaloğlu, B., & Türkyılmaz, Ç. (2017). Friedrich Wilhelm Nietzsche. A. Tunçel, & K. Gülenç içinde, *Platon'dan Zizek'e siyaset felsefesi tarihi* (s. 438-457). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Keskin, F. (2017). Michel Foucault. A. Tunçel, & K. Gülenç içinde, *Platon'dan Zizek'e siyaset felsefesi tarihi* (s. 703-720). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Koca, S. (2020). Başörtüsünün Değişen Dinamiği Sorunu Türkiye'de: Kadının Başörtüsü Çıkarma Mücadelesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul, Türkiye: Sabancı Üniversitesi.
- Köse, E., & Maltaş, A. (2016, Temmuz 25). Neoliberal Zamanlarda Feminist Teori: Özneye Yeni Yaklaşımlar. *Kadın/Woman 2000*, 17 , 19-30.
- Kristeva, J. (1980-2018). *Korkunun güçleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Laclau, E. (2005-2007). *Popülist akıl üzerine*. Ankara: Epos Yayınları.
- Loubna H. Skalli, N. E. (2023). *The palgrave handbook of gender, media and communication in the middle east and north africa*. Switzerland: Springer Publishing.

- Mansfield, N. (2000-2021). *Öznellik: freud'dan haraway'e benlik kuramları*. İstanbul: Babil Kitap.
- Marx, K. (2003). *1844 el yazmaları: ekonomi ve politik felsefe*. Ankara: Eriş Yayınları.
- Marx, K. Soy Yayınları: <http://www.solyayinlari.com/solyaz/ai1.html> adresinden alındı
- Mouffe, C. (2018-2019). *Sol opülizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2017-2109). *Popülizm: kısa bir giriş*. Ankara: Nika yayınevi.
- Mustafa, S. N., & Özay, S. (2022, 9). Makbul türk kadını postfeminizmle harmanlamak: televizyon reklamlarındaki hegemonik türk kadınlığının söylem analizi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2, 771-797.
- Müldür, Ö. (2020). Kadın Emeği Ve Kadının Ev-İçi Emeğinin Görünmezliği Sorunu: Gülnur Acar-Savran'ın Yaklaşımı Bağlamında Türkiye'deki Yansımaları. *Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep, Türkiye: Gaziantep Üniversitesi.
- Müller, J.-W. (2016-2020). *Popülizm nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neuman, W. L. (1991-2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri*. Ankara: Yayın Odası.
- Newman, S. (2014). *Bakunin'den lacan'a anti-otoriterizm ve iktidarın altüst oluşu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nietzsche, F. (2019). *Böyle söyledi zerdüşt*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Niles Goins, M., McAlister, J. F., & Alexander, B. K. (2021). *The Routledge Handbook of Gender and Communication*. New York: Routledge.
- Nur Sinem, K. (2021, Nisan 18). Right-Wing populism and anti-gender movements: the same coin with different faces. *Global Political Trends Center*, s. 1-9.

- Nüfus ve Konut Sayımı.* (2021, 12 19). TÜİK: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866> adresinden alındı
- Özalp, Z. (2018). Türkiye’de Muhafazakâr Partilerde Kadın Örgütlenmesi Ve Kadınların Siyasal Süreçlere Katılımı. *Yüksek Lisans Tezi*. Van, Türkiye: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Öztekin, H. (2013). Neo-liberal toplumlarda düzenleyici devlet anlayışı ve görsel-ışitsel iletişim alanında bağımsız düzenleyici üst kurullar: RTÜK örneği. *Selçuk İletişim*, 1, 52-65.
- Öztürk, A. E., Ben-Porat, G., Filc, D., & Ozzano, L. (2021, Nisan). Populism, religion and family values policies in Israel, Italy and Turkey. *Mediterranean Politics*, 28, 1-24.
- Politika.* (2022, 11 4). Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-ulkemizde-tek-bir-kadinin-bile-siddete-ugramasini-asla-kabul-edemeyiz/2729727#> adresinden alındı
- Saktanber, A. (2020). Türkiye’de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne. Ş. Tekeli içinde, *1980’ler Türkiye’sinde kadın bakış açısından kadınlar* (s. 187-207). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saydam, A. (2018). Türkiye’de Emeklilik Reformları ve Emek Piyasası. O. Savaşkan, & M. Ertan içinde, *Türkiye’nin Büyük Dönüşümü* (s. 377-399). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schroeter, L. (2019). Liminalite Katmanları: Gömülü Teori Ankara, Türkiye’deki Mülteci Kadınlar Araştırması. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara, Türkiye: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Scott, J. W. (2022). *Feminist tarihin peşinde*. İstanbul: bgst yayınları.
- Smith, B. G. (2022). *Kadın çalışmaları*. İstanbul : İletişim Yayınları.

- Şimga, H. (2021). Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın. Z. Direk içinde, *Cinsiyetli Olmak: Sosyal bilimlere feminist bakışlar* (s. 51-65). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanesini, A. (1999/2021). *Feminist epistemolojilere giriş*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Taşkın Alp, Y. (2018). Türkiye'de Eğitim Eşitsizlikler: Eğitimde Özelleştirmeler ve Muhafazakarlaşma. O. Savaşkan, & M. Ertan içinde, *Türkiye'nin Büyük Dönüşümü* (s. 351-377). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkın, Y. (2020, 7). Populism in Turkey: Historical and Contemporary Patterns. *The Oxford Handbook of Turkish Politics*, s. 1-20. http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-96758-5_6
- Tayat Orman, B. (2018). Feminist Teoride Özne Sorunu. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul, Türkiye: İstanbul Üniversitesi.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve siyasal toplumsal hayat*. İstanbul : Birikim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (2020). *1980'lerde kadın bakış açısından kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Timur, T. (2007). *Marksizm, insan ve toplum*. İstanbul: Yordam Kitap.
- (2023). *Türkiye'de gençlerin iyi olma hali raporu*. İstanbul: Habitat Derneği.
- Varlı Güler, S. Z., & Gürer, M. (2020). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında türkiye'deki televizyon dizilerinde sunulan kadın stereotipi. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 3, 631-650.
- Varol, H. (2022). Sınıf, soyutlandırma ve duygular: bir araştırma izmir-urda'da yaşayan fakir kadınların günlük hayat deneyimlerine. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Vatansever, A., & Yalçın, M. G. (2016). *Ne Ders Olsa Veririz*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Weeks, K. (1998/2012). *Feminist öznelerin kuruluu*,. İstanbul: Otonom Yayınları.

- Wendy, B. (2019-2020). *Neoliberalizmin harabelerinde batı'da anti demokratik siyasetin yükselişi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Yalman, G. (2014). AKP iktidarında söylem ve siyaset: neyin krizi? S. Coşar, & G. Yücesan Özdemir içinde, *İktidarın Şiddeti* (s. 23-46). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yaraş, S. (2016). Cinsiyet ve geç modern ulusalların oluşumu türkiye'de öznellik: yerel siyasette islam ve kürt kadını . *Doktora Tezi*. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.
- Yeşil, B. (2016). *Media in New Turkey: The Origins of an Authoritarian Neoliberal State*. ABD: University of Illinois Press.
- Yeşim, A. (2010). Religion, politics and gender equality in turkey: implications of a democratic paradox? *Third World Quarterly*, 33, 869-884.
- Yeşim, A. (2021). Democratic Backsliding and the Instrumentalization of Women's Rights in Turkey. *Politics & Gender*, 18, 1-31.
- Yiğit Çavuşoğlu, G. (2015). Türkiye'de Kadın Hareketinin Oluşum ve Kadının Sosyal Yaşamdaki Yeri. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi.
- Yılmaz, S. A. (2015). Kadın Hareketlerinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti. *Turkish Policy Quarterly*, s. 107-115.
- Young, I. M. (2009). Yaşanan bedene karşı toplumsal cinsiyet:toplumsal yapı ve öznellik üzerine düşünceler. *cogito: feminizm*, s. 39-57.
- Yücesan Özdemir, G. (2014). AKP'li Yıllarda Sosyal Politika Rejimi: Kralın Yeni Elbisesi. C. Simten, & Y. Ö. Gamze içinde, *İktidarın Şiddeti* (s. 118-138). İstanbul: Metis Yayınları.
- Zihnioğlu, Y. (2022). *Kadınsız inkılap*. İstanbul: Metis Yayınları.

Yararlanılan Web Siteleri

Anadolu Ajans (25.11.2022) “İçişleri Bakanı Soylu: Bir aile içi şiddete, bir kadına şiddete, bir ölüme dahi tahammülümüz yoktur.” 25 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/icisleri-bakani-soylu-bir-aile-ici-siddete-bir-kadina-siddete-bir-olum-dahi-tahammulumuz-yoktur/2748032> adresinden erişildi.

Anadolu Ajans. (04.11.2022) “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Ülkemizde tek bir kadının bile şiddete uğramasını asla kabul edemeyiz.” 13 Mart 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/politika/cumhurbaskani-erdogan-ulkemizde-tek-bir-kadinin-bile-siddete-ugramasini-asla-kabul-edemeyiz/2729727#> adresinden erişildi.

Artı Gerçek (18.03.2023) “AKP'li Zengin'den 6284 açıklaması: Tabii ki tartışılabilir, İstanbul Sözleşmesi çok tartışıldı.” 23 Mart 2023 tarihinde <https://artigercek.com/politika/6284-aciklamasi-yapan-akpli-ozlem-zengin-tehdit-ediliyorum-dedi-242987h> adresinden erişildi.

BBC News Türkçe. (17.02.2017) “Erdoğan: Feministlerin dinimizle ilgisi yok.” 12 Mart 2023 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150217_erdogan_feministler adresinden erişildi.

BBC News Türkçe. (24.11.2014) “Erdoğan: Kadın-erkek eşitliği fitrata ters.” 12 Mart 2023 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141124_kadininfitrati_erdogan adresinden erişildi.

Bir Gün Haber. (15.03.2018) “Erdoğan yine Feminist Gece Yürüyüşünü hedef aldı.” 12 Mart 2023 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/erdogan-yine-feminist-gece-yuruyusu-nu-hedef-aldi-250099> adresinden erişildi.

Bir Gün Haber. (25.11.2022) “Erdoğan: Kadın insanın yarısıdır.” 12 Mart 2023 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/erdogan-kadin-insanin-yarisidir-411283> adresinden erişildi.

CNN TÜRK (17.04.2023) “Kızılılık Şerbeti neden yayından kaldırıldı, yeni bölüm ne zaman? Show TV'den Kızılılık Şerbeti açıklaması!” 30 Mart 2023 tarihinde <https://www.cnnturk.com/magazin/dizi/kizilcik-serbeti-neden-yayindan-kaldirildi-yeni-bolum-ne-zaman-show-tvden-kizilcik-serbeti-aciklamasi> adresinden erişildi.

Cumhuriyet (26.06.2020) “AKP'li Özlem Zengin'den 'kadın' açıklaması: Önemli bazı isimlerin eşi bile olamıyordunuz.” 23 Mart 2023 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/video/akpli-ozlem-zenginden-kadin-aciklamasi-onemli-bazi-isimlerin-esi-bile-olamiyordunuz-1747728> adresinden erişildi.

Euronews (02.07.2020) “Numan Kurtulmuş: İstanbul Sözleşmesi'nin imzalanması yanlış, sözleşmeden çıkılır.” 15 Mart 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/07/02/numan-kurtulmus-istanbul-sozlesmesi-nin-imzalanmas-yanl-st-sozlesmeden-cikilir> adresinden erişildi.

Euronews (08.03.2019) “OECD’de kadınların iş gücüne katılım oranının en düşük olduğu ülke Türkiye.” 25 Mart 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/03/08/oecd-de-kadinlarin-is-gucune-katilim-oraninin-en-dusuk-oldugu-ulke-turkiye> adresinden erişildi.

Evrensel Haber. (24.11.2022) “İstanbul Sözleşmesi'ni fesheden Erdoğan: Kadın insanın yarısıdır.” 12 Mart 2023 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/475510/istanbul-sozlesmesini-fesheden-erdogan-kadin-insanin-yarisidir> adresinden erişildi.

Hürriyet. (05.06.2022) “Erdoğan: Anneliği reddeden kadın eksiktir, yarımdır.” 13 Mart 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-anneligi-reddeden-kadin-eksiktir-yarimdir-40113493> adresinden erişildi.

Hürriyet. (9.10.2013) “Gözde Kansu neden gönderildi.” 13 Mart 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gozde-kansu-neden-gonderildi-24877005> adresinden erişildi.

KADEM (2013) 20 Mart 2023 tarihinde <https://kadem.org.tr/kadem-i-olagan-genel-kurul-ve-tanitim-toplantisi/> adresinden erişildi.

KAOS GL (22.02.2022) “Yüksek Öğrenim Kurumu Başkanı Yekta Saraç, ‘Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi’ni “toplumsal değerlere uymadığı” gerekçesiyle durdurdu.” 15 Mart 2023 tarihinde <https://kaosgl.org/haber/yok-toplumsal-cinsiyet-esitligi-projesini-durdurdu#:~:text=2015%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20Akademide%20Kad%C4%B1n%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1,%C3%BCn%20web%20sitesinden%20de%20kald%C4%B1r%C4%B1ld%C4%B1> adresinden erişildi.

TÜİK (06.03.2023) “İstatistiklerle Kadın, 2022” 25 Mart 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668#:~:text=Hanehalk%C4%B1%20i%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%20ar%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re,ise%20%70%2C3%20oldu> adresinden erişildi.

TÜİK (19.12.2022) “Nüfus ve Konut Sayımı, 2021.” 25 Mart 2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866> adresinden erişildi.

TURNİTİN RAPORU

Hilal Gedik Tez

ORJİNALLİK RAPORU

%10	%9	%1	%4
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	acikbilim.yok.gov.tr	%2
İnternet Kaynağı		
2	dergipark.org.tr	<%1
İnternet Kaynağı		
3	issuu.com	<%1
İnternet Kaynağı		
4	Submitted to Atılım University	<%1
Öğrenci Ödevi		
5	edoc.pub	<%1
İnternet Kaynağı		
6	zeynepdirek.wordpress.com	<%1
İnternet Kaynağı		
7	openaccess.hacettepe.edu.tr:8080	<%1
İnternet Kaynağı		
8	qdoc.tips	<%1
İnternet Kaynağı		
9	www.acarindex.com	<%1
İnternet Kaynağı		

10	www.yumpu.com İnternet Kaynağı	<% 1
11	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	<% 1
12	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
13	www.radikal.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
14	Submitted to Kocaeli Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
15	archive.org İnternet Kaynağı	<% 1
16	earsiv.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
17	dspace.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
18	vdoc.pub İnternet Kaynağı	<% 1
19	ia801507.us.archive.org İnternet Kaynağı	<% 1
20	www.scribd.com İnternet Kaynağı	<% 1
21	www.ogretmenlersitesi.com İnternet Kaynağı	<% 1

22	okumanotlarim.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
23	dspace.kocaeli.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
24	openaccess.maltepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
25	akpkarnesi.catlakzemin.com İnternet Kaynağı	<% 1
26	Submitted to The Scientific & Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) Öğrenci Ödevi	<% 1
27	dspace.atilim.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
28	acikerisim.sakarya.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
29	acikerisim.uludag.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
30	Submitted to Suleyman Demirel University Öğrenci Ödevi	<% 1
31	ilef.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
32	bianet.org İnternet Kaynağı	<% 1
33	momentdergi.org İnternet Kaynağı	

		<% 1
34	www.bpwankara.org İnternet Kaynağı	<% 1
35	content.lms.sabis.sakarya.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
36	doczz.biz.tr İnternet Kaynağı	<% 1
37	Submitted to TechKnowledge Turkey Öğrenci Ödevi	<% 1
38	Submitted to Tobb University of Economics & Technology Öğrenci Ödevi	<% 1
39	www.researchgate.net İnternet Kaynağı	<% 1
40	anarcho-copy.org İnternet Kaynağı	<% 1
41	kitaplar.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
42	www.tccb.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
43	Submitted to Australian National University Öğrenci Ödevi	<% 1
44	1000kitap.com İnternet Kaynağı	

		<% 1
45	seviyebelirlemesinavi.bloggum.com İnternet Kaynağı	<% 1
46	Submitted to Cyprus International University Öğrenci Ödevi	<% 1
47	hikayelerdirgeriyekalan.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
48	kybele.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
49	www.gidahatti.com İnternet Kaynağı	<% 1
50	alinteri6.org İnternet Kaynağı	<% 1
51	dspace.gazi.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
52	Submitted to Istanbul Medeniyet Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
53	www.undp.org İnternet Kaynağı	<% 1
54	dspace.trakya.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
55	ia904701.us.archive.org İnternet Kaynağı	<% 1

56	ERYILMAZ, Banu. "Bir söylem olarak milliyetçilik", Anadolu Üniversitesi, 2010. Yayın	<% 1
57	Submitted to Istanbul Bilgi University Öğrenci Ödevi	<% 1
58	elearning.unito.it İnternet Kaynağı	<% 1
59	9lib.net İnternet Kaynağı	<% 1
60	Submitted to TechKnowledge Öğrenci Ödevi	<% 1
61	nazanmoroglu.com İnternet Kaynağı	<% 1
62	www.homopsychologicus.com İnternet Kaynağı	<% 1
63	vdocuments.site İnternet Kaynağı	<% 1
64	Submitted to Ataturk Universitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
65	Submitted to Düzce Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
66	Submitted to Adnan Menderes Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
67	sssjournal.com	

	İnternet Kaynağı	<% 1
68	www.umut.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
69	Submitted to Bahcesehir University Öğrenci Ödevi	<% 1
70	ww4.ticaret.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
71	Submitted to Beykent Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
72	Submitted to Istanbul University Öğrenci Ödevi	<% 1
73	Submitted to Police Academy Öğrenci Ödevi	<% 1
74	dusunceterlikleri.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
75	www.haberturk.com İnternet Kaynağı	<% 1
76	www2.milatgazetesi.com İnternet Kaynağı	<% 1
77	Submitted to Fırat Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
78	Submitted to Sabancı Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1

79	www.docstoc.com İnternet Kaynağı	<% 1
80	www.mavikocaeli.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
81	feministanneningunlugu.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
82	kadinvizyon.biz İnternet Kaynağı	<% 1
83	www.iletisim.hacettepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
84	www.tandfonline.com İnternet Kaynağı	<% 1
85	birikimozgur.net İnternet Kaynağı	<% 1
86	chernovikxyz.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
87	kadininstatusu.aile.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
88	acikerisim.maltepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
89	earsiv.kastamonu.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
90	hukukbook.com İnternet Kaynağı	<% 1

91	www.korfezdemanset.com İnternet Kaynağı	<% 1
92	www.mondaq.com İnternet Kaynağı	<% 1
93	YÜKSELBABA, Ülker. "AKP'nin Kadına Yönelik Söylem ve Politikaları: Neo- Liberalizm, İlmımlı İslam ve Kadın", Kadın/Woman 2000, 2013. Yayın	<% 1
94	kadem.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
95	www.metiskitap.com İnternet Kaynağı	<% 1
96	acikerisim.tbmm.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
97	mehmeterte.wordpress.com İnternet Kaynağı	<% 1
98	open.metu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
99	www.evrensel.net İnternet Kaynağı	<% 1
100	www.hurriyet.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1
101	www.salakfilozof.com İnternet Kaynağı	<% 1
102	melihapa.blogspot.com İnternet Kaynağı	<% 1
103	OKTAY, Elif YÜKSEL. "TÜRKİYE'NİN VE DÜNYANIN ORTAK SORUNU: KADINA ŞİDDET", Dr. Ali Bayram, 2015. Yayın	<% 1
104	malatya.egitimsen.org.tr İnternet Kaynağı	<% 1
105	sarkac.org İnternet Kaynağı	<% 1
106	www.mebpersonel.com İnternet Kaynağı	<% 1

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı: Hilal Gedik

Öğrenim Durumu: Lisans

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	Atılım Üniversitesi	2017-2021
Yüksek Lisans	Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi	Atılım Üniversitesi	2021-2023

İş Deneyimi:

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl
-	-	-

Yabancı Diller: İngilizce

Yayınlar:

Tarih: (21.06.2023)